

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

Dějiny Spojených států amerických v učebnicích dějepisu mezi lety 1865–1953

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vypracoval: Bc. Marek Tuček

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

OLOMOUC 2018

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 16. srpna 2018

Obsah

Obsah.....	3
Úvod	4
Učebnice vydané před rokem 1918	9
Školský systém českých zemí do roku 1918	9
Učebnice základních škol.....	12
Učebnice středních škol.....	19
Německojazyčné učebnice	27
Závěr kapitoly	30
Učebnice mezi lety 1918–1938	33
Školní systém první republiky.....	33
Učebnice základních škol.....	35
Středoškolské učebnice	48
Závěr kapitoly	53
Učebnice vydané během druhé světové války	56
Školský systém během okupace	56
Učebnice v období okupace	58
Závěr kapitoly	67
Učebnice vydané mezi lety 1945–1953	69
Školský systém po druhé světové válce do roku 1953	69
Učebnice mezi lety 1945–1953	72
Závěr kapitoly	90
Závěr	93
Resumé.....	97
Seznam použitých pramenů	98
Seznam literatury	102
Seznam použitých internetových zdrojů	102
Přílohy.....	103

Úvod

Předkládaná práce představuje novou historicko-srovnávací analýzu dějepisných učebnic. Svou pramennou základnou je součástí soudobého trendu studia učebnic dějepisu, kterému se kromě stálých odborníků věnuje i řada studentů ve svých diplomových pracích.¹ Jen v letošním roce 2018 bylo podle zdroje theses.cz obhájeno na devět prací zpracovávajících učebnice dějepisu (v rámci filozofických i pedagogických fakult). V této práci se autor zaměřuje na dějiny Spojených států amerických v učebnicích dějepisu. Důvodem volby tématu je fakt, že USA nadále představují globální politickou a hospodářskou velmoc ovlivňující světový vývoj. Cestu k hospodářské dominanci přitom nastoupily po občanské válce a úspěšně ji dosáhly koncem 19. století. Za dobu své dominance pak minimálně dvakrát zahrály přímou roli v českých dějinách, a to při vytvoření první Československé republiky pomocí čtrnácti bodů prezidenta Wilsona, podruhé při osvobození západních Čech zpod nacistické okupace. Autorovi proto přišlo nejen zajímavé, ale i podstatné zjistit, jak se vztah českých zemí vůči USA jako globální mocnosti projevoval v učebnicích dějepisu.

Tato studie předkládá analýzu vybraných učebnic základních a středních škol z let 1865 až 1953. Za základní školy jsou myšleny školy obecné, měšťanské (včetně jednorozhodných učebnic kurzů) a národní, za střední školy potom gymnázia, reálná gymnázia, reformovaná reálná gymnázia, reálky, odborné školy, učitel'ské ústavy a dívčí lycea. Z učebnic byly vybírány ty, které pochopitelně obsahují dějiny USA, takže se jedná o učebnice novověku a moderní doby a učebnice zahrnující světové dějiny. Učebnice domácích dějin byly zahrnuty jen výjimečně pro doplnění obrazu dějin USA v rámci první a druhé světové války (například Pekařovy *Dějiny československé* nebo Frenclovského *Československé dějiny*), jinak ovšem do analýzy zahrnuty nebyly. Učebnice byly seřazeny chronologicky do oddílů/kapitol podle data své publikace a byly následně analyzovány. Chronologický postup je opuštěn v případě, že se v jednom období vyskytlo více učebnic od stejného původce. V takovém případě jsou učebnice sdruženy a vzájemně srovnány, třebaže je od vydání dělí delší časová mezera (případ Gindelyho nebo Horáka). Z učebnic je použit vždy nejstarší dostupný exemplář a další vydání (i pozměněná) jsou z rozboru vynechána, pokud ovšem nebyla vydána v době nového režimu. V takovém případě jsou analyzována i pozdější vydání. Autor se v analýze zaměřil na obsažené informace, na počet letopočtů, názvy kapitol, zmíněné osobnosti a jejich vyobrazení, popis událostí co do jejich obsahu, délky a interpretace, na užitá slova a jejich funkci v textu

¹ Pro přehled současných výzkumů učebnic viz ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *Idea českoslovákismu v dějepisných učebnicích z období první republiky (1918–1938)*. Olomouc 2016 (nepublikovaná magisterská diplomová práce), 12–14.

(adorační nebo hanlivá, pozitivní nebo negativní). Dosažené výsledky z jednotlivých analýz jsou pak shromážděny, aby vytvořily celkový vzor či „obraz“ dějin USA, který byl předkládán žákům v jednotlivých érách. Vzory jednotlivých období jsou v závěru práce porovnány a je poukázáno na rozdíly nebo podobnosti mezi těmito vzory. Ve výsledku se tak jedná o využití principů historicko-srovnávací analýzy používané v lingvistice (využívá srovnávání diachronní i synchronní), kde se namísto odlišných jazyků porovnávají učebnice odlišných autorů a období. Zdůrazňuji, že v práci nejde o kritiku a vyvracení starších historických interpretací. Práce ani bohužel nezahrnuje historiografii tehdejší doby, která se přirozeně mohla v učebních textech projevit (ať už ve faktografických novinkách či přímo interpretaci dějů).

Vybraný vzorek učebnic obsahuje pouze oficiální, ministersky schválené učebnice. Z podstaty těchto učebnic jako pramene vyplývá, že předkládají jen normativně požadovaný obraz dějin, který si měli žáci osvojit. Pokud existovaly i učebnice neoficiální, a podle Janovského existovala takových učebnic do roku 1914 celá řada, jejich interpretace a náhled na dějiny USA zde nejsou zastoupeny.² Učebnice této práce pochází primárně z široké sbírky archivu Muzea Komenského v Přerově, která je doplněna učebnicemi Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze a popřípadě také Vědecké knihovny v Olomouci.

Jedním z cílů práce je zjistit, jaký základní obraz dějin USA, který se podílel na vytváření historického vědomí žáků, byl dětem v učebnicích předkládán. Dalším z cílů pak je zachytit změny v předkládaných obrazech dějin USA z hlediska použitých informací a interpretací, které se během času objevily. Z výše uvedených cílů pak vychází následující badatelské otázky: jak byly žákům předkládány dějiny USA? Do jaké míry byly popisovány negativně, pozitivně, či do jaké míry byly vůbec probírány? Do jaké míry se během času měnil se střídáním režimů pohled na dějiny USA?

Jak bylo výše uvedeno, práce by měla reflektovat oficiálně stanovený obraz dějin USA, který se podílel na formování historického vědomí žáků. Historické vědomí chápeme podle definice historického sociologa Jiřího Šubrta „*nejen jako soubor znalostí, dojmů a představ o minulosti, nýbrž především jako vědomí určitých souvislostí... mezi minulostí..., přítomností a budoucností.*“³ Historické vědomí je tak úzce spojeno s historickým

² JANOVSKEJ, J. a kol.: *Základy didaktiky dějepisu*. Praha 1984, s. 99.

³ ŠUBRT, J.: *Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí*. In: ŠUBRT, J. (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: Teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 21.

porozuměním přítomnosti a budoucnosti a podílí se na vytváření postojů.⁴ Je tedy logické, že odlišné politické režimy vyžadovaly a vyžadují odlišný výklad dějin k vytvoření určitých postojů svých občanů. Státy a jejich režimy „využívají ideologický výklad historie a historickou argumentaci ke své legitimizaci.“⁵

Jaký byl celkový podíl školy na vytváření historického vědomí žáků o dějinách USA, je ovšem sporné. Na jeho formování mělo stejně jako dnes vliv mnoho dalších mimoškolních faktorů jako působení a výchova rodiny, médií, veřejného mínění, různých ideologií, zájmových skupin apod.⁶ Nehledě k tomu zůstává otázkou, co se reálně v hodinách dějepisu vyučovalo, na což učebnice ze své podstaty odpovědět nemohou. Pro ilustraci problematiky můžeme uvést citát jedné učitelky dějepisu z roku 1942 z práce Magdalény Šustové: „Nevím, jak to kdo dělal. Já jsem měla v třídní knize napsáno *Vertiefung* a na tabuli jsem napsala – to jsem se vždycky tak kryla – nějaký zajímavý článek z německého časopisu a pár slovíček. Děvčata pak vždycky říkala, paní profesorko, povídejte nám něco z českých dějin a já jsem ptala, řekněte si, co chcete slyšet a klidně jsem si s nimi povídala.“⁷

Je třeba zmínit, že jedna magisterská práce na téma dějin USA v učebnicích dějepisu byla sepsána roku 2017.⁸ Vzhledem k tomu, že se však jedná o dílo spíše syntetické a důkladnější historicko-srovnávací analýza v něm chybí,⁹ že využívá dějepisných učebnic dostupných jen z MZK v Brně, kvůli čemuž představuje příliš obecné, neúplné, nepřesné nebo mylné teze, že jeho analýza vynechává veškeré německé učebnice a svým záběrem začíná až rokem 1890, přičemž však končí rokem 1989, a vytváří tak příliš široký záběr jednoho století, jenž ani neumožňuje podrobnější analýzu, autor této nové práce je přesvědčen, že další analýza je nejen možná, ale i potřebná. Předchozí práce je však přínosná naznačením obecného vývoje výkladu dějin USA a vytknutím politických mýtů v analyzovaných učebnicích. Autor zde přiznává, že na předchozí práci Půlpánové navazuje a čerpá z ní, ačkoliv nepoužívá její metodologii primárního sledování politických mýtů. Pokud se politický mýtus zmíněný v práci Půlpánové překrývá s výkladem v analyzovaných učebnicích, autor na to poukazuje.

⁴ ŠUBRT, Jiří a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013, s. 14.

⁵ Tamtéž, s. 16.

⁶ ŠMAJSTRLOVÁ, D: *c. d.*, s. 8.

⁷ ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české... Jak se vyučoval dějepis*. Praha 2009, s. 20.

⁸ PŮLPÁNOVÁ, I.: *Obráz Spojených států amerických v českých učebnicích dějepisu (1890–1989)*. Brno 2017 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

⁹ Z 80 stran se věnuje analýze necelých 40 a pro období mezi lety 1890 až 1945 bylo citováno jen 22 učebnic z nichž ani všechny nebyly analyzovány (například učebnice V. V. Tomka, A. Gindelyho, A. Tilla nebo *Stručné dějiny říše*). V kapitole *Učebnice za druhé světové války* nebyla analyzována ani jedna z učebnic.

Jak bylo výše naznačeno, oproti předchozímu výzkumu zahrnuje nová práce německojazyčné učebnice vydané pro české země. Text z nich byl buďto volně přeložen nebo parafrázován a pro umožnění komparace s originálem doprovází překlady původní text v poznámkách pod čarou. Předem se jako autor omlouvám všem v němčině zběhlým překladatelům, pokud můj výběr slov nebyl vždy v kontextu ideální. Přímou v textu práce se nachází německá slova, fráze a citace jen minimálně, povětšinou z důvodu, že jejich překlad by působil neohrabaně.

Čtyři hlavní kapitoly práce jsou řazeny chronologicky a rozděleny časově podle střídajících se politických režimů na území českých zemí. První kapitola se zabývá učebnicemi od roku 1865 do roku 1918. Roku 1865 byl zvolen jako výchozí, protože z onoho roku pochází první Gindelyho učebnice, kterou lze dohledat v archivu Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze a archivu Muzea Komenského v Přerově. Konec kapitoly se překrývá s rozpadem Rakousko-Uherska roku 1918. Další kapitola zahrnuje meziválečné Československo a učebnice vydané za jeho existence (1918–1938). Třetí, nejkratší kapitola zahrnuje učebnice vydané za protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) a čtvrtá kapitola pak učebnice vydané v období let 1945 až 1953. Rok 1953 byl zvolen v této práci jako hraniční z důvodu, že v onom roce vyšel v dubnu zákon zavádějící jedenáctiletou střední školu.¹⁰ Tomu se přizpůsobila i nová vlna vydávaných učebnic pro střední školy (rozuměj základní školství), které již nejsou do této práci zahrnuty.

Kapitoly jsou vždy rozděleny na podkapitoly obsahující nejprve úvod, v kterém je popsán školský systém vybraného období s jeho dopadem na vydávané učebnice. V následujících podkapitolách jsou obsaženy analýzy učebnic vybraných období se závěry, které dosažené poznatky shrnují. Zatímco první dvě kapitoly mají učebnice rozděleny do dvou podkapitol na učebnice *základního* a *středního* školství (první kapitola navíc obsahuje podkapitolu německých učebnic), v druhých dvou kapitolách je rozbor učebnic umístěn vždy v jedné podkapitole. Důvod pro takové rozdělení je prostý. Pro první dvě období existuje větší množství učebnic, které je pro snadnější přehled vhodné rozčlenit. Autorovi se proto zdálo rozumné rozdělit učebnice do podkapitol podle jejich určení pro střední a základní školy. V rámci učebnic se však jedná o umělé, pomocné termíny označující kategorie, a proto je na místě určit jejich obsah. Do kategorie učebnice základních škol patří učebnice pro obecné školy, měšťanky, národní školy a nižší třídy středních škol. Do druhé kategorie patří učebnice pro vyšší třídy středních škol (gymnázia, reálná gymnázia, reformovaná reálná gymnázia a

¹⁰ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989, s. 67–71.

reálky) odborné školy, učitelství ústavy a dívčí lycea. Učebnice nižších tříd středních škol by sice měly být zařazeny do kategorie středních škol (jednalo se také o gymnázia, reálná gymnázia, reformovaná reálná gymnázia a reálky), ale protože se svou náročností a výběrem látky s učebnicemi základních škol často překrývají, jsou v rámci analýzy spojeny do jedné kategorie. Faktem také zůstává, že děti nižších tříd středních škol měly stejný věk jako děti vyšších tříd obecných škol a měšťanek. Vzhledem k totožnému věku dětí pak nemohly být učebnice příliš odlišné. Z tohoto důvodu připadá autorovi práce logické, že učebnice obou stran lze spojit do těchto uměle vytvořených kategorií. V případě učebnic středních škol je probíraná látka obvykle obsáhlejší.

Učebnice vydané před rokem 1918

Školský systém českých zemí do roku 1918

Podstatným přelomem v dějinách školství na území českých zemí bylo vydání takzvaného *základního školského zákona* pro základní školy v Rakousku. Ten byl vydán dne 14. května 1869 ministrem vyučování Leopoldem Hasnerem (ve funkci 1867–1870) a stal se základním kamenem reformovaného školství.¹¹ Ve své podstatě rozšířil obsah vzdělání, reorganizoval systém základních škol a zbavil školy církevního dohledu (státní inspektoři). V neposlední řadě zavedl osmiletou povinnou školní docházku, která dětem začínala v šesti letech.¹² Docházku si děti mohly splnit na obecné škole, škole měšťanské a na nižším stupni středních škol. Zatímco obecné školy byly určeny pro děti z vesnic a maloměst, měšťanské školy neboli také měšťanky navštěvovaly děti z měst okresních. Nižší střední školy pak byly výběrovými a jen malé procento talentovaných žáků na nich mohlo studovat zbylé tři roky povinné školní docházky. Žák pak měl čtyři možnosti základního studia: osm let obecné nebo měšťanské školy, pět let obecné a tři roky měšťanské školy nebo pět let obecné či měšťanské školy a zbylé tři roky nižší stupeň střední školy (gymnázium, reálka, posléze reálné gymnázium).¹³

Rozdíl mezi školou obecnou a měšťanskou nespočíval jen v umístění školy, jestli se nacházela v okresním městě nebo v malé vesnici. Podle Hasnerova zákona byly měšťanky zřízeny tak, „*aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyššího, nežli jest to, jehož dojítí mohou na obyčejné škole obecné.*“¹⁴ Například tak měšťanky nabízely samostatné předměty aritmetiky, přírodopisu odděleného od dějepisu a zeměpisu, „*kreslení geometrie*“ a v určitých případech mohly učit i některý z cizích, živých jazyků, čímž se stavěly na vyšší úroveň než školy obecné.¹⁵ Definitivně se nadřazenost měšťanek projevila roku 1883, kdy se novelizací Hasnerova zákona staly měšťanky předstupněm odborných středních škol a učitelských ústavů.¹⁶

Středoškolský vzdělávací systém prodělal během druhé poloviny 19. století komplikovanější vývoj než základní školství. Jednou ze zásadních reforem byla *reforma Exner-Bonitzova* z roku 1849, jež se zabývala organizací a výukou gymnázií a reálek. Osmiletá gymnázia se zaměřovala na vyučování klasických jazyků, dělila se na vyšší a nižší a

¹¹ Plným názvem *Zákon, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných*. Obecně byl označován jako Hasnerův zákon, „květnový zákon“ nebo „velký říšský zákon“, viz SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha 1987, s. 165.

¹² KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 34.

¹³ ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 7.

¹⁴ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 9 a 37.

¹⁵ SOMR, M.: *c. d.*, s. 165 a 166.

¹⁶ Tamtéž, s. 168.

byla ukončena maturitní zkouškou, zatímco šestileté reálky, rovněž rozdělené na dva stupně, představovaly vzdělávací protějšek gymnázií.¹⁷ Reálky měly připravovat na technická studia a pro práci v průmyslu, různých řemeslech a živnostech, čímž suplovaly funkci odborných škol.¹⁸ Podle dalšího školského zákona z roku 1867 se měly reálky zaměřit v rámci všeobecné vzdělání na matematiku, přírodní vědy a živé jazyky, čímž studenty připravovaly na vysokoškolské studium technických, zemědělských, hornických a lesnických oborů. Doba studia se protáhla na sedm let a od roku 1872 museli studenti skládat maturitní zkoušku.¹⁹

Aby se žáci nemuseli rozhodnout o přestupu na reálku nebo gymnázium už v deseti letech, čímž také rozhodovali o své budoucí specializaci, vznikla pro ně reálná gymnázia.²⁰ To první bylo založeno roku 1862 v Táboře. Namísto řečtiny se na něm vyučoval živý jazyk a matematice byla udělena vyšší hodinová dotace.²¹ Podobná reálná gymnázia ovšem nebyla státními institucemi podporována až do roku 1908, kdy *Marchetova reforma* uzákonila reálné gymnázium typu A a typu B.²² Kromě reálných gymnázií vznikaly i další odborné a pokračovací školy, jako například zemědělské, obchodní, odborně technické, a řemeslnicko-technické. Tyto školy obvykle navazovaly na měšťanské nebo nižší školy a délka studia na nich trvala od jednoho roku do čtyř let.²³ K další diverzifikaci středoškolských institucí došlo v rámci emancipačního hnutí. Kolem poloviny 19. století se v Praze objevily první dívčí ústavy nabízející komplexní vyšší vzdělání. Od 60. let se tyto ústavy šířily mimo Prahu a přibýly k nim průmyslové dívčí školy, pokračovací a hospodyňské školy, a roku 1870 bylo v Praze dokonce zřízeno dívčí pedagogium.²⁴ Roku 1890 bylo v Rakousko-Uhersku otevřeno první dívčí gymnázium Minerva a od roku 1901 vznikala první dívčí lycea, jež byla zrušena a vesměs nahrazena reformními reálnými gymnázii.²⁵

Národnostní problematika měla rovněž svůj odraz ve vývoji školství. Tak například až do 18. ledna 1866, kdy byl vydán *Zákon o rovnoprávnosti jazykové na školách*, neexistovalo české střední školství a gymnázia s reálkami byly na našem území vedeny v němčině nebo v

¹⁷ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 16.

¹⁸ SOMR, M.: *c. d.*, s. 168.

¹⁹ Tamtéž, s. 168.

²⁰ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*. Praha 1988, s. 34, 39; SOMR, M.: *c. d.*, s. 169.

²¹ SOMR, M.: *c. d.*, s. 169.

²² Reálná gymnázia typu A byla obsahově podobná klasickým gymnáziím, zatímco reálná gymnázia typu B se blížila reálkám, viz ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 20 – 21; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 12.

²³ SOMR, M.: *c. d.*, s. 169.

²⁴ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008, s. 17.

²⁵ Tamtéž, s. 17.

kombinaci němčiny a češtiny.²⁶ Třebaže tak na našem území existovaly základní české školy, ty střední se s různou intenzitou budovaly až od roku 1866.

Samotný dějepis si jako vyučovací předmět prošel velkými změnami. Od druhé poloviny 19. století se už vyučoval na všech stupních a druzích škol.²⁷ Před rokem 1918 ovšem neexistoval jako samostatný předmět a na obecných a měšťanských školách se vyučoval dohromady s přírodopisem a zeměpisem.²⁸ Od třetí do páté třídy se děti seznamovaly s historií pomocí čítanek, v nichž byly obsaženy vybrané příběhy bez vnitřních souvislostí. Ty měly vést žáky k mravnosti, zbožnosti a k úctě vlasti (užší, české vlastenectví) a habsburské monarchii (širší, rakouské vlastenectví).²⁹ V šestém a osmém ročníku obecné školy a na měšťanské škole (první až třetí ročník) se dějepis učil v kombinaci se zeměpisem v chronologické soustavě (starověk, středověk, novověk do roku 1867) a to ve třech hodinách týdně. V obecných dějinách se kladl důraz na země habsburské monarchie.³⁰

Na gymnáziích se dějepis vyučoval spolu se zeměpisem a byl uspořádán do dvou cyklů: pro nižší střední školy a následně pro vyšší třídy středních škol, přičemž se v druhém cyklu opakovalo učivo podrobněji. Na nižších gymnáziích se dějepis vyučoval od sekundy (zeměpis od primy) a po navýšení hodinové dotace roku 1884 se látka probírala až do současnosti. Podle gymnaziálních osnov, které se příliš nelišily od osnov reálek, reálných gymnázií a reformních gymnázií, byl v obecných dějinách kladen důraz na dějiny rakousko-uherského mocnářství, starověké Řecko a Řím.³¹ V hodinách se přitom zdůrazňovalo pamětní učení, přeceňoval se význam faktografie a politických dějin.³² Na gymnáziích došlo roku 1908 výše zmíněnou *Marchetovou reformou* k oddělení zeměpisu od dějepisu, kterému byla dána dvouhodinová dotace na nižším gymnáziu, na vyšším tři nebo čtyřhodinová (podle typu školy).³³ Dějepis pak měl na vyšším stupni za cíl „*seznámit žáky s nejdůležitějšími historickými fakty v jejich pragmatické souvislosti a v stálé jejich závislosti na přírodních, kulturních a hospodářských poměrech se zvláštním důrazem na historický rozvoj rakousko-uherského soustátí.*“³⁴

²⁶ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 38.

²⁷ JANOVSKEÝ, J. a kol.: *c. d.*, s. 98

²⁸ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 34.

ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 20;

²⁹ JANOVSKEÝ, J. a kol.: *c. d.*, s. 98; ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 8; O dějepisu na školách v době Rakousko-Uherska viz JANOVSKEÝ, J. a kol.: *c. d.*, s. 18.

³⁰ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 18.

³¹ ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 8; O dějepisu na školách v době Rakousko-Uherska viz JANOVSKEÝ, Julius a kol.: *c. d.*, s. 98 a 99.

³² GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 18 a 19.

³³ JANOVSKEÝ, Julius a kol.: *c. d.*, s. 103; ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 24.

³⁴ JANOVSKEÝ, Julius a kol.: *c. d.*, s. 104.

Po roce 1900 došlo k dalšímu vývoji školního dějepisu, když se vedle herbartismu začaly v pedagogice projevovat myšlenky pozitivismu. Podle osnov z roku 1900 se měly v dějepise zdůrazňovat nejen politické dějiny s významnými osobnostmi, ale mělo se psát i o kulturních dějinách a nejnovějším dějinám se mělo vymezit více času.³⁵ Na nižším stupni usilovali o sociologizaci dějepisné výuky (proti faktografickému způsobu výuky) Ladislav Horák a Eduard Štorch. Oba autoři dějepisných učebnic upřednostňovali výuku kulturní historie, zachycení způsobu života lidí v minulosti a kladli důraz na regionální dějiny. V rámci středních škol pak trojice František Hýbl, Jaroslav Bidlo a Josef Šusta vydali před válkou učebnice, jež kromě politických dějin probírali i hospodářskou, sociální a kulturní historii.³⁶ Díky své modernosti vycházely ještě za první republiky.

Takový byl tedy systém základního a středního školství, jenž se formoval převážně od druhé poloviny 19. století a který byl zásadněji změněn až v době první republiky.

Učebnice základních škol

První analyzovaným exemplářem jsou *Všeobecné dějiny* od středoškolského profesora M. R. Kováře.³⁷ V první kapitole *Anglie a počátky „spoj. obcí“ severoamerických* je popsán odboj kolonistů proti uvalenému clu na čaj, aniž by měli zastoupení v anglickém parlamentu. Jako přední osobnosti revoluce jsou jmenováni Benjamin Franklin (1706–1790) a George Washington (1732–1797). Franklin je označen za hlavního šířitele a propagátora myšlenky nezávislosti (pomocí tisku a vystoupení na veřejnosti) a Washington za vojenského vůdce. Washingtonovi, „muži výtečnému jak ve vedení vojska a politice, tak i co občanu a člověku,“ se podařilo překonat finanční i potravinové nedostatky, a to díky své obezřetnosti a vlasteneckému nadšení vojska.³⁸ Ke konci kapitoly je malým písmem umístěn odstavec o politickém rozdělení moci ve státech. Na závěr je zmíněna teritoriální expanze USA na úkor původního obyvatelstva a hospodářský vzrůst států, o němž Kovář tvrdí, že byl částečně zapříčiněn Franklinem. Ten varoval ve svých spisech Američany před leností a marnotratností, „jakožto největšími nepřáteli svobody.“³⁹ Výklad uzavírá prohlášení, že Washington podle své závěti udělil všem svým otrokům svobodu. Letopočtů obsahuje kapitola pět. V následné kapitole *Pohled na doby nejnovější (1815–1870)* je USA věnován odstavec v podkapitole *Dokončení*. Jeho obsah informuje o tehdejším aktuálním vývoji států,

³⁵ Tamtéž, s. 102–103.

³⁶ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 19.

³⁷ KOVÁŘ, M. R.: *Všeobecné dějiny mládeži nižších škol středních a občanských. Díl III. Nový věk*. Praha 1871.

³⁸ Tamtéž, s. 55.

³⁹ Tamtéž, s. 57.

o jejich rozloze, počtu států a obyvatel, a dokonce v jednom souvětí zmiňují občanskou válku mezi severními státy a *buřičskými* státy jižními.

Druhá učebnicí pro druhou třídu měšťanek pochází od autorů Šembery a Koníře.⁴⁰ František Šembera (1855–1936) byl středoškolským profesorem a ve své literární činnosti, jež měla spíše shrnující ráz, se věnoval hlavně dějinám starověku a středověku.⁴¹ V jeho učebnici je válka interpretována jako důsledek odboje kolonistů proti dani z kolku a clu na dovážený čaj, jež uložil anglický parlament podporovaný králem Jiřím III. Text se nezaměřuje na průběh války a jednotlivé události, takže se v něm nevyskytují žádná data ani konkrétní místa bitev či podepsaných smluv. Naopak zdůrazňuje osobnosti Wahingtona, „*vynikajícího válečníka*“ a Franklina „*slavného vynálezce hromosvodu*,“ na konci kapitoly i markýze de La Fayette (1757–1834). Zmínka o hromosvodu, jež se skutečně objevuje jako první informace o Franklinovi, je důležitá, neboť autorovi umožnila vložit do kapitoly jméno českého vynálezce Prokopa Diviše (1698–1765). Ačkoliv je jeho jméno uvedeno v závorce, je stejně jako jména Washington, Franklin a La Fayette, tučně zvýrazněno. Ať už to byl úmyslný či nechtěný záměr autora, po textové stránce je osobnost Prokopa Diviše, jež ovšem neměla s americkou válkou o nezávislost nic společného, stavěna na roveň osobností amerického odboje. George Washington, přechýlen jako Jiří Washington, je popsán jako syn bohatého statkáře, jehož vlastenectví a obětavost autor přirovnává „*starořímským hrdinům*.“⁴² Benjamin Franklin je naopak vyobrazen jako vzor pracovitého intelektuála, jenž využíval svých vědomostí pro dobro všech lidí „*složil mnoho poučných spisů pro lid obecný a vynalezl hromosvod*.“⁴³ Zatímco Franklin vedl úspěšný diplomatický boj proti Anglii, Washington porážel anglické vojsko v terénu. Text, jak je výše uvedeno, je velmi zjednodušenou interpretací celého dění. Tím, že se nezabývá faktickým vývojem války, neudává žádná konkrétní místa ani data, ale naopak vyzdvihuje její osobnosti, jejichž kladné vlastnosti a ctnosti jsou dokonce přirovnány k antickým hrdinům, se sám text jeví jako mytický příběh. Na jeho konci je hrdina Washington zvolen prezidentem, ve městě, jež je na jeho počest nazváno Washington. Učební látka, oproštěná od faktických dat, zjevně měla vytvářet v myslích žáků jisté historické povědomí o vzniku USA a jejich prominentních osobnostech. Zjednodušenost výkladu je však až zarážející v porovnání s další učebnicí.

⁴⁰ ŠEMBERA, F. – KONÍŘ, J.: *Obrázky z dějepisu všeobecného pro školy měšťanské. Díl druhý, pro II. třídu školy měšťanské*. Praha 1897.

⁴¹ ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 20; SOMR, M.: *c. d.*, s. 34.

⁴² ŠEMBERA, F. – KONÍŘ, J.: *c. d.*, s. 58.

⁴³ Tamtéž, s. 58.

Učebnice *Dějepis pro školy obecné a měšťanské* od renomovaného historika a profesora Antonína Gindelyho (1829–1892) je kvůli svému autoru obzvlášť důležitým vzorkem.⁴⁴ Gindelyho učebnice zaujaly od 70. let 19. století pozici nejpoužívanějších a nejrespektovanějších učebnic dějepisu na gymnáziích. I v rámci obecných škol a měšťanek byly Gindelyho učebnice dlouhou dobu uváděny ministerskými výnosy na prvním místě seznamů povolených učebnic. Své učebnice psal původně v němčině pro různé druhy škol, ale byly přeloženy i do dalších jazyků monarchie, což jen dokazuje jejich kvalitu. Gindelyho učebnice vycházely v celé řadě vydání ještě dlouho po jeho smrti.⁴⁵ Proto můžeme považovat i jeho učebnici pro základní školy jako vzorovou.

Gindelyho učebnice je určena pro sedmou třídu základních škol. Ve své kapitole „*Severoamerická válka za svobodu (1775–1783)*“ rozebírá celý konflikt mnohem podrobněji než Koníř s Šemberou. Přidává data, události, a vše spojuje v plynulém výkladu. Vysvětluje, že důvodem konfliktu bylo zavedení daně z kolku, cla na čaj a dalšího zboží, aby tak Anglie splatila své dluhy z předchozích válek. Po bostonském incidentu, je Angličany uzavřen bostonský přístav a omezena ústava Massachussets, což podnítl Američany k přerušení obchodních vztahů s Anglií. Začátek války vidí autor v bitvě Lexington (1775), kterou ovšem nejmenuje, jen ji označuje jako „*krvavou srážku*.“ Opět se objevují postavy velitele George Washingtona, jenž vedl nově vytvořené americké vojsko k vítězství u Yorktownu (1781), a diplomata Benjamina Franklina, který zajistil spojenectví s Francií, Holandskem a Španělskem. Gindely informuje čtenáře i o přijetí zprávy o vzpouře kolonií v zahraničí. Podle něj byly zprávy přijaty s nadšením, zvláště ve Francii, a to napříč celým spektrem společnosti: „*Osoby ze všech stavů, i z nejvyšší šlechty, přály Američanům, ba vstupovaly i co dobrovolníci do jejich vojska.*“⁴⁶ V kombinaci s předchozími pasážemi, v nichž je popsán Washington jako „*tak výtečný co vojevůdce jako státník*“ a o „*mužném odporu*“⁴⁷ kolonistů je evidentní, že Gindely straní ve svém popisu Američanům. Angličané neměli na své straně žádné dobrovolníky bojující za impérium, jen zaplacené vojáky německých knížat. Mezinárodní spolupráce byla podle Gindelyho neméně důležitá v bitvě u Yorktownu, kde bylo pod Washingtonovým vedením 20 000 mužů „*dílem Američanů, dílem Francouzů,*“ čímž Francii přiděluje zásadní roli ve vzniku Spojených států. Další vývoj USA už Gindely

⁴⁴ GINDELY, A.: *Dějepis pro školy obecné a měšťanské*. 2. díl. *Obrazy a příběhy z dějin středního a nového věku se zvláštním zřetelem k dějinám rakouským pro sedmou třídu rakouských škol obecných a měšťanských* (dále jen *Dějepis pro školy obecné*). Praha 1876.

⁴⁵ BARTEČKOVÁ, I.: *Odras dějin v učebnicích dějepisu z 19. a 20. století*. Olomouc 2012. (nepublikovaná bakalářská diplomová práce), s. 10 a 12; JANOVSKEJ, Julius a kol.: *c. d.*, s. 99.

⁴⁶ GINDELY, A.: *Dějepis pro školy obecné*, s. 113.

⁴⁷ Tamtéž, s. 113.

nerozebírá a učebnice časově končí Napoleonskými válkami. Gindelyho učebnice představuje žákům průběh událostí revoluce i s letopočty a názvy míst, které v předchozí učebnici Šembery a Koníře chyběly a v Kovářově jich bylo jen pět. Gindelyho výklad obsahuje už 10 letopočtů.

Další ukázkou z učebnic pro obecné školy je publikace Františka Holuba.⁴⁸ Jak je však nadepsáno v jejím názvu, jedná se o „*průvodce dějinami*“ a nezaznamenává vývoj vzniku Spojených států. V kapitole „*Spojené státy severoamerické*“ Holub informuje žáky o vzpouře amerických kolonií roku 1775 pod vedením George Washingtona, o uznání nezávislosti kolonií a o vypuknutí občanské války roku 1861, po jejímž ukončení se k USA připojily další menší státy. Události jsou tak představeny bez spojitostí a působí jako encyklopedická hesla s definicemi. Učebnice měla patrně funkci orientační pomůcky.

V rámeček základního školství ještě spadají i nižší třídy středních škol. Ty sice byly výběrové a docházelo na ně jen malé procento žáků, na druhou stranu doplňují kritický nedostatek učebnic pro měšťanky a obecné školy, z jejichž samostatné analýzy by se nedaly vyvodit žádné závěry. Navíc se ukazuje, že jejich obsah, alespoň v rámci dějin USA, nepřevyšuje svou kvalitou ani kvantitou informací nijak zvlášť Gindelyho „vzorovou“ učebnici pro obecné školy a měšťanky.

Hned prvním exemplářem z řady učebnic pro nižší střední školy je opětovně publikace od Antonína Gindelyho *Dějepis všeobecný*.⁴⁹ Americké revoluci se věnuje v podkapitole *Vojna za svobodu americkou 1775–1783*, jež je součástí kapitoly *Velká Británie a Irsko*. Kapitola se podobá předchozí Gindelyho kapitole v učebnici pro obecné školy a měšťanky. Není však identická, což vyplývá nejen z faktu, že obě učebnice byly určeny pro jiný typ škol, ale také z toho, že byly odlišně přeloženy z německých originálů. Například je zde Washington představen jako „*co válečník a státník stejnou měrou se proslavoval*,“ zatímco v učebnici pro obecné školy a měšťanky je po překladu uveden jako „*rovněž tak výtečný co vojevůdce jako státník*.“⁵⁰ V původních německých učebnicích pro vyšší třídy gymnázií a vyšší třídy středních škol je Washington jednotně uváděn jako „*ebenso ausgezeichnet als Feldherr wie als Staatsmann*.“⁵¹ Z důvodu odlišných překladů jsou pak různě přeloženy i

⁴⁸ HOLUB, F.: *Průvodce dějinami ve škole obecné. Díl I. Stručné a úplné dějiny české a rakouské*. Moravské Budějovice 1906.

⁴⁹ GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný kterýž pro nižší střední školy české vzdělal Josef Erben. Svazek třetí, věk nový*. 3 vyd. (dále jen *Dějepis všeobecný Erben*). Praha 1883.

⁵⁰ V učebnici *Dějepis pro školy obecné a měšťanské* je jako překladatel uveden doktor M. Kovář, v případě druhé učebnice však není překladatel uveden.

⁵¹ GINDELY, A.: *Gindelys Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Klassen der Gymnasien. Bearbeitet von Dr. F.M.Mayer. III. Band: Die Neuzeit*. Wien 1906, s. 125; GINDELY, A.: *Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Classen der Mittelschulen*. Wien 1887, s. 130.

fráze a věty, jež se jinak v původních německých textech opakovaně objevují napříč Gindelyho učebnicemi.

Jako v učebnici pro obecné školy a měšťanky Gindely vysvětluje žákům důvod i příčinu války, tedy zavedení nepřímých daní v amerických koloniích, třebaže kolonisté neměli v anglickém parlamentu své zástupce. Následuje Bostonské pití čaje, kongres ve Filadelfii (1774) a vyhlášení samostatnosti (1776) doprovázené boji.⁵² George Washington a Benjamin Franklin jsou opět jmenováni jako osobnosti revoluce ve svých rolích úspěšného válečníka a diplomata. Co se týče stranickosti, zdá se být Gindely poměrně netendenční oproti své kapitole v předchozí učebnici. To může být ale způsobeno faktem, že jeho předchozí kapitola byla delší a obsahovala více informací (8 dat v učebnici pro měšťanky a jen 5 dat pro nižší střední školy). Odboj méně početných kolonistů neheroizuje, ani nepřidává oslavná přídavná jména vedoucím osobnostem revoluce. Na druhou stranu nesnižuje ani jejich kvality, takže například George Washington „*co válečník a státník stejnou měrou se proslavoval.*“⁵³ Záporná role Anglie může vyplývat například z faktu, že „*spolčila se s některými knížaty německými,*“ jejichž vojska „*s části surovou mocí sehnaná, užívala jich v Americe.*“ Bylo by patrně příliš odvážné tvrdit, že by zmínka o německém vojsku potlačujícím hnutí za nezávislost měla vyvolat ve vypjaté atmosféře národního zápasu mezi Němci a Čechy v českých žácích negativní konotaci (která by se přenesla na Angličany). Stejná informace o německých žoldnících se ostatně nezatajila ani v německých učebnicích, o čemž bude zmínka v kapitole o německých učebnicích. Na druhou stranu fakt, že Angličané využili cizí vojsko, a ještě k tomu naverbované násilně, nevrhá na anglickou stranu pozitivní světlo.

Občanská válka je v Gindelyho učebnici zařazena do kapitoly *Amerika*, jež reflektuje vývoj celého, jižního i severního amerického kontinentu. Třebaže Gindely věnuje téměř polovinu kapitoly občanské válce, její úloha je marginalizována a stavěna na roveň politickému vývoji v Mexiku, na němž se bezprostředně podílela habsburská dynastie díky Ferdinandu Maxmiliánovi (1832–1867). Gindelyho výklad konfliktu je stručný. Vysvětluje, že důvodem války byla existence otroctví v jižních státech, jež se odtrhly od zbytku Unie po zvolení Abrahama Lincolna prezidentem (1861–1865). Další osobnosti nejmenuje a z válečného vývoje zmiňuje jen rozhodnou bitvu u Petersburgu (1865). Nicméně, destruktivnost války autor podtrhuje ve zmínce, že „*byla jedna z nejkrvavějších, kteréž svět*

⁵² Je zajímavé, že v rámci Bostonského pití čaje Gindely nemluví o kolonistech přestrojených za Indiány, ale zmiňuje „*několik za lodníky přestrojených mladíkův.*“ Informace, že se jednalo o indiánskou kamufláž, se vyskytuje už i ve starších učebnicích.

⁵³ GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný Erben*, s. 70.

vůbec pamatuje.⁵⁴ Konec kapitoly vyplňuje popis ekonomického růstu USA, který má nádech fascinace nad jejím pokrokem „rozličná odvětví národního hospodářství, jako železnice, paroplavba, průmysl fabriční a strojnictví dosáhly tam s částí většího rozvoje, než v staré Evropě.“⁵⁵ Tato finální poznámka dokazuje, že Gindely chtěl, aby si byli žáci vědomi nejen historického vývoje Spojených států amerických a jejich demokracie, ale také, že jejich pozice v tehdejší světě byla stále silnější.

I již dříve zmíněný Šembera vydal sám učebnici dějepisu pro nižší třídy středních škol. V ní nazval svou kapitolu členitým názvem *Anglie. Spojené státy severoamerické. Jiří Washington a Benjamin Franklin*.⁵⁶ Svým obsahem je ale takřka identická s předchozí kapitolou, již sepsal ve spolupráci s Konířem pro měšťanky. Významný posun je jen v přidání názvů míst a dat událostí (kontinentální kongres, bitva u Yorktownu a mír ve Versailles, celkem 3 údaje). Jinak jsou ovšem kapitoly identické. George Washington je opět přirovnán k „starořímským heroům,“ zatímco revolucionář Benjamin Franklin je představen jako „vynálezce hromosvodu“ (nechybí ani zmínka o Prokopu Divišovi).⁵⁷ Autor navíc podtrhuje význam obou revolucionářů tím, že je zmiňuje v titulu kapitoly. V dalších kapitolách, vztahujících se k *době nejnovější*, probírá Šembera jen evropské dějiny a americkému kontinentu nevěnuje pozornost.⁵⁸ Kapitola se tak od předchozí pro měšťanky liší ve větším objemu dat, jinak ale obsahuje stejný výklad.

Učebnice Jaroslava Vlacha, profesora reálného gymnázia na Smíchově, se ve svém výkladu neodchyluje od těch předchozích.⁵⁹ V kapitole *Jiří Washington a Benjamin Franklin* se opakuje stejný scénář amerického odboje proti neprávem zavedeným daním a clům, do jehož čela se staví Washington, doprovázen diplomatem Franklinem. Je však zajímavé, že průběh bojů, dokonce i bitva u Yorktownu, chybí. Naopak je v rámci glorifikace Washingtona poznamenáno, že svou funkci velitele „převzal nezištný Washington beze platu.“⁶⁰ Poznámka o Prokopu Divišovi, uvedená v závorkách, nechybí.

Positivní hodnocení dějin USA, včetně nejnovějších, představuje učebnice Františka Sobka.⁶¹ Ve své kapitole *Vznik Spojených obcí amerických. James Cook* se jeho popis války o nezávislost prakticky neliší od předchozích autorů. George Washington a Benjamin Franklin

⁵⁴ GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný Erben*, s. 112.

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Díl III. Věk nový*. Praha 1895, s. 77.

⁵⁷ Tamtéž, s. 78.

⁵⁸ Tamtéž, s. 78.

⁵⁹ VLACH, J.: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních. Díl III. Nový věk*. Praha 1897.

⁶⁰ Tamtéž, s. 67.

⁶¹ SOBEK, F.: *Dějiny všeobecné pro nižší třídy škol středních. Díl III. Věk nový*. 5 vyd. Praha 1909.

jsou vedoucími osobnostmi revoluce, které dovedou Američany k samostatnosti. V krátkých pasážích jsou představeny jejich životy a kladné vlastnosti, jako například Benjaminova „*železná pila a vytrvalost*“ nebo Washingtonova pověst muže „*moudré rozvahy a vytrvalosti neobyčejné*.“ Washington, který zasazuje drtivou porážku Angličanům u Yorktownu (1781), je jmenován prezidentem. Neobvyklou informací je, že jako prezident vedl zemi k velkolepému rozkvětu, anebo že před svou smrtí „*propustil všechny otroky na svobodu*.“ Informace tohoto typu měly pravděpodobně mezi studenty vyvolat úctu k Washingtonovi. Neméně zajímavé je, že kromě markýze de La Fayette je v americké válce jmenován polský dobrodruh a revolucionář Tadeusz Kościuszko (1746–1817).⁶² Zmínka o Prokopu Divišovi a jeho vynálezu hromosvodu před Benjaminem Franklinem nechybí, ovšem tentokrát je vložena jen jako poznámka pod čarou. Sobkova kladná interpretace dějin USA nekončí válkou o nezávislost, ale zasahuje přes občanskou válku do své současnosti. V následující kapitole *Události v Americe* v jednom odstavci popisuje občanskou válku, jejímž důvodem byl zavedený otročský řád v jižních státech, a jejíž bezprostřední příčinou byla secese 11 jižních států v reakci na zvolení Abrahama Lincolna prezidentem. Průběh války je vynechán, student měl jen vědět, že skončila vítězstvím severních států, a že byla zavedena „*rovnoprávnost černochů s bělochy*.“⁶³ Expanze USA na úkor Španělska je popsána jako podpora povstalců proti „*nenáviděné vládě španělské*.“ K prezentaci demokratičnosti Spojených států nechybí zmínka, že Kuba byla prohlášena samostatnou republikou.⁶⁴ Je patrné, že popis Sobkův vytváří demokratický dojem o tehdejších USA, které bojovaly za zrušení otroctví a samostatnost kolonizovaných národů.

Zvláštní důraz na osobnosti revoluce klade učebnice moravských historiků Rudolfa Dvořáka (1861–1919) a Františka Šujana (1859–1944).⁶⁵ Oba historikové působili jako ředitelé na středních školách, konkrétně Dvořák na gymnáziu v Zábřehu a Šujan na reálce v Brně. V učebnici nazývají jednotlivé kapitoly nikoliv podle zemí, či událostí, ale podle prominentních osobností.⁶⁶ Proto je kapitola zasvěcená americkým dějinám nazvaná *Benjamin Franklin a Jiří Washington*. Sice je rozdělena na dvě části, z nichž se první věnuje předrevolučnímu období po příchodu Evropanů do Severní Ameriky, avšak druhá je určena válce o nezávislost a dalšímu vývoji. Postavy Benjamina Franklina a George Washingtona

⁶² Tamtéž, s. 77.

⁶³ Tamtéž, s. 101.

⁶⁴ Tamtéž, s. 101 a 102.

⁶⁵ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis pro nižší třídy škol středních. Díl III. Od míru vestfálského až po dobu nejnovejší*. 3 vyd. Praha 1910.

⁶⁶ Jen zcela výjimečně neobsahuje název kapitoly jméno historické osobnosti, jako například 4. kapitola nazvaná *Rozkvět a úpadek říše polské* nebo závěrečná 20. kapitola *Ostatní státy v době nejnovejší*.

mají ve výkladu revoluce nepostradatelnou roli. V samostatných odstavcích jsou ve zkratce představeny jejich životopisy, jež ale zabírají více než třetinu textu o revoluci (23 řádků z 64) a jejich jména se přirozeně opakují i v samotném textu. Franklin, diplomat revoluce, je představen jako inteligentní a pilný vědec, jenž „z mládí odkázán, byl chudobou svých rodičů, aby si sám dobýval výživy.“⁶⁷ V rámci jeho vynálezu je opět zmíněn „Moravan“ Prokop Diviš, přičemž zdůraznění jeho moravského původu můžeme připsat na vrub patriotismu obou moravských autorů.⁶⁸ Georgi Washingtonovi, „vrchnímu vojevůdci,“ se zase daří díky své „neúnavné péči“ organizovat odpor amerických milic a ve spolupráci s francouzskými dobrovolníky vítězí v bitvách u Saratogy (1777) a Yorktownu. V kapitole se objevuje množství dat a informací, které se v předešlých učebnicích nevyskytovaly, a mezi nimiž jsou zastoupena méně podstatné údaje. Například je zmíněn počet 17 účastníků Bostonského pití čaje, počet 51 volených zástupců na kongresu ve Filadelfii, nebo i rok 1777, kdy dorazila k americkému břehu loď markýze de La Fayette s válečným materiálem.⁶⁹

Nejnovější dění zachytili Šujan a Dvořák v kapitole *Ostatní státy v době nejnovější*, v nichž popisují „imperialistické tendence“ Spojených států. Vyjmenovávají Američany zabraná území (Kubu, Portoriko, Filipíny a Havajské ostrovy), a zmiňují dokonce i stavební práci na Panamském průplavu, který v oné době ještě nebyl dokončen, ale jehož strategický význam si autoři plně uvědomovali. Podle nich se Američané řídili Monroeovou doktrínou, jejíž zásada zněla „Amerika patří Američanům.“ Poslední kapitola o nejnovějším vývoji Spojených států tak nevyznívá ani zdaleka tak pozitivně a „heroicky“ jako předchozí revoluční boje. Postavy prezidentů Williama Kinnleye (1897–1901), Theodora Roosevelta (1901–1909) a Williama Howarda Tafta (1909–1913) jsou jednoduše představeny jako ty, které začaly „činnost kolonizační a výbojnou.“⁷⁰

Učebnice středních škol

První analyzovanou učebnicí je třetí díl *Všeobecného dějepisu* od českého pedagoga a středoškolského profesora Jana Lepaře (1827–1902).⁷¹ Vznik Spojených států je zde představen v jedné podkapitole, rozvláčně nazvané *Vznik samostatnosti Spojených obcí severoamerických (1773–1789)*. Lepař podobně jako Gindely předkládá obsáhlý a na

⁶⁷ Tamtéž, s. 42.

⁶⁸ František Šujan byl autorem historického díla *Dějepis Brna*, zatímco Rudolf Dvořák byl autorem pětisvazkového díla *Dějiny Moravy*. ŠMAJSTRLOVÁ, D.: c. d., s. 20; SOMR, M.: c. d., s. 36 a 37.

⁶⁹ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: c. d., s. 42 a 43.

⁷⁰ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: c. d., s. 85.

⁷¹ LEPAŘ, J.: *Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnásiích československých. Díl III nový věk* (dále jen *Všeobecný dějepis k potřebě žáků*). Praha 1871.

faktografii bohatý výklad revoluce, v němž užívá třináct letopočtů (například i pro přijetí nebo zrušení cel) někdy také doplněných o přesné datum. V rámci statistických údajů zmiňuje počet anglických vojáků v bitvách nebo přesný počet 342 beden vyhozených do moře při Bostonském pití čaje. Anglická odpověď v uzavření přístavu v Bostonu vede k prvnímu kontinentálnímu kongresu, pro nějž Lepař užívá termín „*obecná schůze*.“ Stejně jako v Gindelyho případě propuká Lepařův „*boj za samostatnost' Spojených obcí severoamerických*,” po „*šarvátce*“ u Lexingtonu (1775). Lepař v učebnici straní americkým revolucionářům, což je viditelné i z užití pozitivně zabarvených slovních spojení, jako například Lepařovo uznání kolonistů pro „*podivuhodnou vytrvalost*,” kterou měli Američané projevit v „*nerovném zápase*“ za právo a svobodu.⁷² Hrdinný boj materiálně i početně slabších kolonistů proti Anglii, jež byla „*na vrcholu své moci*,” měly vést osobnosti Benjamin Franklin, označovaný za „*vynálezce hromosvodu a agenta amerického na pevnině*,” a hrdinský vojevůdce George Washington. Washington sice není zmíněn jako vítěz nad Cornwallisem (1738–1805) u Yorktownu, ale jeho postava je glorifikována v poznámce u bitvy u Saratogy, v níž zvítězil „*po mnohých trpkých nehodách, jež důmyslný Washington statečně přemohl*.”⁷³ Lepař, jak už bylo výše řečeno, se klaní na stranu Spojených států, což je ovšem podle dosavadní analýzy typické pro česky psané učebnice dějepisu z dob Rakousko-Uherska. Jeho výklad událostí je oproti předcházejícím učebnicím mnohem důkladnější a obsáhlejší, což je ovšem pochopitelné, vzhledem k tomu, že byla učebnice určena pro studenty gymnázií.

Lepař pokračuje v stručném popisu expanze „*Spojených obcí*“ směrem k Tichému Oceánu ve válce s Mexikem (1846–1848) a v bojích s Indiány. Spojené státy přitom hodnotí pozitivně, protože „*nemajíc žádného mocného souseda*,” nemusely vydržovat stálé vojsko, což podle něj podnítilo další ekonomický růst a rozšíření blahobytu.⁷⁴ Lepař nijak nekritizuje agresivní politiku USA, ba naopak ji svým argumentem o „*zmáhání se blahobytu*“ země, která neměla po poražení svých nepřátel žádné jiné „*mocné sousedy*,” schvaluje. Občanskou válku shrnuje v jedné větě, „*rozdíl, který mezi nimi byl v příčině chování otroků, zrušen domácí válkou (1861–1865)*.”⁷⁵ Stručnost jinak obsáhle píšícího Lepaře je zřejmě zapříčiněna „čerstvostí“ události. Vždyť jeho učebnice byla vydána roku 1871. Strohý a zobecňující popis kapitoly tak studentům podává obraz prosperující a po občanské válce sjednocené americké společnosti.

⁷² Tamtéž, s. 155.

⁷³ LEPAŘ, J.: *Všeobecný dějepis k potřebě žáků*, s. 156.

⁷⁴ Tamtéž, s. 216

⁷⁵ Tamtéž.

Další Lepařova učebnice *Všeobecného dějepisu pro ústavy učitelské* obsahuje prakticky identický text s jeho učebnicí pro gymnázia.⁷⁶ Liší se jen minimálními zásahy, a proto by bylo zbytečné provádět další analýzu.⁷⁷

Gindelyho učebnice *Dějepis všeobecného pro vyšší třídy škol středních* obsahuje kapitolu o Americké válce o nezávislost, jež je obsahově identická s kapitolou z jeho předchozí učebnice pro školy obecné a měšťanské z roku 1876.⁷⁸ Jejich rozdílnost spočívá v odlišném překladu originálního textu (tzn. slova a syntax), takže v učebnici pro obecné školy je Jiří Washington „*rovně tak výtečný co vojevůdce jako státník*,” a v učebnici pro střední školy je „*muž rovně znamenitý co vojevůdce i co státník*.”⁷⁹ Co se týče faktografických změn, těch je v obou textech minimum a například letopočtů je v obou kapitolách stejně po osmi. V učebnici pro vyšší třídy středních škol se tak znovu objevuje stejný Gindelyho popis americké revoluce, jaký byl v učebnicích pro druhý stupeň základních škol. Kapitola občanské války už představuje nové informace. V jejím úvodu jsou ve zkratce encyklopedickým způsobem vyjmenována obsazená území USA před občanskou válkou i s letopočty jejich obsazení a v rámci vzrůstu počtu obyvatel je zmíněna hromadná emigrace z Evropy. Občanská válka je v Gindelyho učebnici popsána jako konflikt mezi industrializovaným severem, zastávajícím politiku ochranných cel, a otrokářským jihem, podporujícím volný obchod. Problémy, které vycházely z odlišných ekonomicko-sociálních poměrů, mohly být podle Gindelyho vyřešeny jedině zrušením otroctví. Přitom zastává názor, že zájem severu na zrušení otroctví byl především ekonomický a teprve druhotně etický. Průběh války líčí Gindely podrobně. Mezi zvolením a zastřelením Abrahama Lincolna, včetně těchto událostí, používá pět letopočtů a zmiňuje jména hned tří generálů

⁷⁶ LEPAŘ, J.: *Všeobecný dějepis pro ústavy učitelské. Díl III nový věk*. Praha 1878.

⁷⁷ Pro ilustraci, jedním z takových drobných zásahů bylo, že v učebnici pro gymnázia stojí „*Ale největší pohoršení mezi osadníky způsobila po válce sedmiletá snaha krále, ministerstva a domu lordův anglických, ukládati osadám daně, z kterých měl se kráti dluh způsobený za řečené války ovšem nejvíce ve prospěch osadníků samých*,” zatímco v učebnici pro učitelské ústavy je doplněno jméno krále Jiřího III. a dodatek k anglickým lordům „... *snaha krále, ministerstva a domu lordův anglických, jmenovaných nejvíce samým králem z osob neschopných a závislých, ukládati osadám...*“ Drobný zásah v druhé z učebnic tak prakticky jen zdůraznil jak negativní pojetí lordů, tak i krále, který své ‚neschopné‘ lordy jmenoval.

⁷⁸ GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních, česky upravil Dr. Konstantin Josef Jireček*. 3 díl. *Nový věk*. (dále jen *Dějepis všeobecný Jireček*). Praha 1879. Stejná Gindelyho učebnice vydaná o dvanáct let později a přeložená Janem Řehákem se od své předchozí odlišuje jen minimálně kvůli svému překladu z němčiny, obsahově je však stejná (jen výjimečně upravené, vynechané pasáže nemění nic na výkladu), viz GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních, pro české školy vzdělal Jan J. Řehák*. 3. díl. *Věk nový* (dále jen *Dějepis všeobecný Řehák*). Praha 1891.

⁷⁹ GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních*. 3 díl (dále jen *Dějepis všeobecný 3. díl*). *Nový věk*. Praha 1879, s. 106; GINDELY, A.: *Dějepis pro školy obecné a měšťanské*. 2. díl. *Obrazy a příběhy z dějin středního a nového věku se zvláštním zřetelom k dějinám rakouským pro sedmou třídu rakouských škol obecných a měšťanských* (dále jen *Dějepis pro školy obecné*. 2 díl. 1876). Praha 1876, s. 113.

včetně prezidenta Konfederace Davise Jeffersona (1808–1889).⁸⁰ Novinkou ve výkladu je poslední věta kapitoly, podle níž „černočům uděleno právo hlasovací a tím dovršena jejich emancipace.“ Tento závěr představuje soudobou americkou společnost jako společnost, v níž se po právní stránce nečinily rozdíly mezi Afroameričany a bělochy (což jak víme, pravdou nebylo). Ve své učebnici pro nižší třídy středních škol (analyzované v předchozí podkapitole) pouze píše o zrušení otroctví, ale zde mluví i o rovnocenném právním postavení Afroameričanů. Občanská válka tak byla podle Gindelyho konfliktem, jenž dovedl rozdělený americký národ k jednotě.⁸¹

Nový trend dějepisných učebnic měl být zahájen roku 1900, kdy byly vydány nové osnovy. Jak bylo dříve řečeno, měl se v nich klást důraz i na dějiny kulturní a dějinám nejnovějším se mělo vymezit více prostoru. V novém duchu tak byla vydána učebnice *Všeobecného dějepisu pro vyšší třídy středních škol* od dvojice autorů Františka Kameníčka (1856–1930) a námi již známého Rudolfa Dvořáka.⁸² Kameníček byl obdobně jako Dvořák moravským historikem, editorem pramenů k dějinám Moravy a od roku 1907 působil jako ředitel Slovanského gymnázia v Brně.⁸³ Americká válka za nezávislost je popsána s podrobností podobnou v Lepařově nebo Gindelyho středoškolských učebnicích. Za povšimnutí ovšem stojí, že George Washingtona autoři nijak neglorifikují, zmiňují jen, že se vyznamenal v sedmileté válce, a že spolu s francouzskými vojsky porazil Cornwallise u Yorktownu. V případě Benjamina Franklina chybí jakákoliv zmínka o hromosvodu. Ba co více, v případě dobrovolníků bojujících na straně kolonistů je jmenován kromě markýze de La Fayette i pruský důstojník a dobrodruh Friedrich Wilhelm von Steuben (1730–1794). Z analyzovaných vzorků se jedná o jedinou česky psanou učebnici, v níž se toto jméno vyskytuje, což je zajímavým faktem, ke kterému se vrátím v následující kapitole. Porevoluční vývoj je obsažen ve společné kapitole s dějinami Mexika, nazvané *Mexiko a Unie Severoamerická*, což je stejný postup, který použil Gindely. Kameníček a Dvořák mluví o rychlé územní expanzi, z níž zaznívá pozitivní soud autorů: „Kolonisace, podporovaná velikým množstvím evropských přistěhovalců, postupovala úžasnou rychlostí na západ;

⁸⁰ Williama Shermena (1820–1891) a Ulyssese Granta (1822–1885), Robert Edward Lee (1807–1870)

⁸¹ Idylickou jednotu naznačuje odstavec, podle něhož nakládaly severní státy s poraženým jihem mírně a nedošlo ani k nepronásledování účastníků povstání, viz GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný 3. díl*, s. 197.

⁸² KAMENÍČEK, F., DVOŘÁK, R.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3 díl. *Od míru vestfálského až po naše dny*. Praha 1898; Podle Šustové se jedná o první učebnici, která obsahovala ilustrace a mapky, viz ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 10.

⁸³ Internetová encyklopedie dějin Brna: prof. PhDr. František Kameníček. In: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3981 [cit. 7. 1. 2018], více o Kameníčkově viz PÁNEK, Tomáš: *František Kameníček (1856–1930)*. Brno 2008 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce). Ke stažení na: https://is.muni.cz/th/178948/ff_b/Frantisek_Kamenicek_1856-1930_doc [cit. 7. 1. 2018]

*pralesy pilně mýceny, pracovití Mormoni (náboženská sekta) vnikli až k Slanému jezeru a umělým zavodňováním proměnili pustou tamější krajinu v kvetoucí zahradu.*⁸⁴ Na druhou stranu oba odsuzují vyhlazování původního obyvatelstva, jež bylo „bezohledně hubeno.“ Oproti Gindelymu nejsou v učebnici vyjmenovány jednotlivé konflikty a získaná území s letopočty. Kolonizace je popsána bez jakýchkoliv dat, jsou jen zmíněny oblasti se surovinami (zlato, dřevo, kov, uhlí), do nichž proudili evropští přistěhovalci, aby je zužitkovali a oblasti zkulivovali. Občanskou válku probírají autoři stručněji než Gindely. Jako její důvod uvádí zavedené otroctví na jihu a jako bezprostřední příčinu secesi jižních států. Kameníček s Dvořákem užívají u občanské války jen tři letopočty, nenastihují její vývoj jako Gindely a ani nejmoují žádnou z bitev (Gindely dvě). Na jejím konci píší jen o zrušení otroctví, nikoliv emancipaci Afroameričanů, a aktualizují informace o současných USA o postavenou Pacifickou dráhu a přičlenění Aljašky.

Další analyzované učebnice už nepřinášejí žádné nové nebo převratné poznatky do naší analýzy. *Přehled dějin všeobecných* od J. V. Třebického popisuje revoluci v sledu let a ve svém konceptu se nijak neodchyluje od svých kolegů.⁸⁵ Jedinou raritou jeho výkladu je, že označuje Washingtona za francouzského státníka a vojevůdce. Tato informace zcela vybočuje z předchozích výkladů, kde Washingtonova národnost sice není zmiňována, ale jakožto hrdina americké revoluce a pozdější prezident USA byl nepochybně vnímán jako Američan. I když George Washington měl ve svém rodokmenu francouzské předky, pravděpodobně se jedná o chybu (ať už autorovu nebo editora). *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro třídy škol středních* od Františka Šembery opěvuje George Washingtona, „který obranu vlasti řídil se vzácnou prozíravostí,“ a i americkou armádu: „láska k vlasti a svobodě nahrazovaly vojsku jeho nedostatek vojenského výcviku.“⁸⁶ V jeho popisu revoluce je obsaženo na 10 letopočtů. Naopak občanská válka je zestručněna a obsahuje jen tři letopočty. Po zrušení otroctví je předáno hlasovacího právo Afroameričanům a prezident Lincoln je zavražděn. Předválečná i poválečná expanze USA je popsána ve starém, encyklopedickém duchu (tzn. název území a datum zisku). Výklad středoškolského profesora Josefa Letošníka (1847–1912) je ještě stručnější.⁸⁷ Na necelé stránce shrnuje válku o nezávislost, v níž přirozeně figurují hlavně Washington s Franklinem, a používá jen dva letopočty.

⁸⁴KAMENÍČEK, F., DVOŘÁK, R.: *c. d.*, s. 218.

⁸⁵TŘEBICKÝ, J. V.: *Přehled dějin všeobecných ku potřebě žáků škol středních*. 2. vyd. Třebíč 1900.

⁸⁶ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Nový věk, zpracoval Jan Macháček*. Praha 1904, s. 162.

⁸⁷LETOŠNÍK, J.: *Učebnice dějepisu obecného pro ústavy učitelské. Díl II*. Praha 1906.

Zajímavým exemplářem je učebnice Václava J. Kudrnáče.⁸⁸ Představuje zjednodušený výklad revoluce, což se také odráží v kauzalitě událostí. Tak například není vysvětleno, proč kolonisté odmítli platit daně, anebo je považováno za bezprostřední podnět k válce takzvané Bostonské pití čaje. Washington má v Kudrnáčově pojetí revoluce nezastupitelnou roli a na určitých místech glorifikuje jeho osobnost. Například zmiňuje, že ve chvíli naprosté demoralizace jednotek po obsazení New Yorku a Filadelfie Angličany „*jediný Washington nezoufal v těchto nesnázích*,“ nebo se zmiňuje o Washingtonově mládí, kdy „*znám pro svou statečnost a svobodomyslné smýšlení*.“ Ve vývoji války se Kudrnáč vrací k Washingtonovi a celou kapitolu uzavírá jeho zvolením za prezidenta Spojených států. Zjednodušené pojetí učebnice je pochopitelné, neboť byla určena pro střední odborné a dívčí školy, které ve srovnání s gymnáziem a reálkou podrobnější výklad nepotřebovaly.

Kromě Kudrnáče sepsala samostatnou učebnici pro dívčí lycea Helena Tuskanyová (1873–1921), středoškolská učitelka na Dívčím lyceu spolku Vesny v Brně a jedna z prvních absolventek dívčího gymnázia Minerva.⁸⁹ Tuskanyová se svým přístupem k americké revoluci odlišuje od svých kolegů. Důvody k válce spatřuje v mentalitě kolonistů, která byla založena na principu svobody, jíž se přičily jakékoliv daně, cla a poplatky uvalené anglickou vládou. Tuskanyová mluví o „nepochopení“ mezi anglickou vládou a kolonisty, které vedlo k válce. Washingtonova osobnost není Tuskanyovou nijak glorifikována, třebaže mu přisuzuje hlavní zásluhu v udržení odporu proti Angličanům, jejichž velitele označuje autorka za neschopné. Tuskanyová popisuje průběh války velmi obecně. Nejmenuje žádnou z bitev, a úspěch kolonistů vidí v zapojení Francie, Holandska a Španělska do boje proti Anglii, které se tak stala válka „*hodně nepohodlnou*.“⁹⁰ Prostor naopak věnuje vývoji kongresu ve Filadelfii a jeho vztahu k Anglii, a nakonec je vymezen prostor pro ústavu Spojených států amerických. Ve svém osobitém výkladu revoluce Tuskanyová užívá jen dvě data (pro první kontinentální kongres a rok uznání samostatnosti amerických kolonií), čímž se zásadně odlišuje od Gindelyho učebnice pro vyšší třídy středních škol (8 dat) a Lepařovy gymnasiální učebnice (13 dat). Za povšimnutí stojí i omyl Tuskanyové, podle níž byla během Bostonského pití čaje přepadená anglická loď potopena.⁹¹

⁸⁸KUDRNÁČ, J. V.: *Obrázky z dějin všeobecných ku potřebě mládeže na občanských, průmyslových, hospodářských a vyšších dívčích školách*. Praha 1874.

⁸⁹TUSKANYOVÁ, H.: *Všeobecný dějepis pro dívčí lycea*. 3. díl. (1648–1815). Praha 1912; Tuskanyová složila maturitní zkoušku roku 1895, právě v roce, kdy byla maturita na Minervě pořádána poprvé. V maturitní zkoušce obstála s vyznamenáním, viz FLEKA, K.: *Počátky vyššího vzdělávání žen v Čechách*. Praha 2007 (nepublikovaná magisterská diplomová práce), s. 33.

⁹⁰TUSKANYOVÁ, Helena: *c. d.*, s. 56.

⁹¹Tamtéž.

Snad nejnovější dějepisnou učebnicí před vypuknutím první světové války se stala učebnice *Dějiny nového věku od roku 1648* Jaroslava Bidly (1868–1937) a Josefa Šusty (1874–1945).⁹² Ti společně s Františkem Hýblem (1875–1929) a později i Josefem Dobiášem (1888–1972), jenž Hýbla vystřídal, tvořili kolektiv autorů dějepisných učebnic, které poprvé vyšly mezi lety 1911–1913. Učebnice byly opakovaně vydávány v přepracované formě během první republiky a poslední dotisk edice vyšel až roku 1947, což je důkazem jejich kvality.⁹³ Jaroslav Bidlo vystudoval Karlo-Ferdinandovu universitu a byl, stejně jako jeho mladší kolega Šusta, žákem Jaroslava Golla (1846–1929). Po dokončení studií působil dál na univerzitě jako profesor slovanských a východoevropských dějin.⁹⁴ Šusta rovněž zůstal po dokončení studií na pražské univerzitě, ovšem díky svému širokému rozhledu a talentu se stal Gollovým nástupce jako profesor všeobecných dějin. Šusta byl historikem evropského formátu, který své bohaté, syntetické znalosti dokázal využít díky vypravěčskému a literárnímu nadání.⁹⁵ V Bidlově a Šustově učebnici se už naplno projevuje nová vlna dějepisného vyučování ovlivněná pozitivismem, a tak do textu volně přidávají kulturně-společenské a geografické informace.

Kapitola války o nezávislost se u Bidly a Šusty odlišuje od těch v předchozích učebnicích. Podobně obsáhle, jako například Lepař, probírají důvody války a problematiku ukládání nepřímých daní anglickým parlamentem. V argumentaci proti zdanění bez zastoupení v parlamentu však nově odkazují na přirozená lidská práva. Stejně jako Tuskanyová užívají argument, že čaj byl po proclení ještě levnější než dříve, čímž naznačují hloubku celého problému. Bidlo s Šustou také představují nové aktéry revoluce, a to Johna Otise (1725–1783) nebo Thomase Jeffersona (1743–1826), vedoucí osobnost Virginské kolonie. U Jeffersona se také poprvé objevuje „*deklarace přirozených lidských práv*“, která byla dosud vynechávána v rámci Deklarace nezávislosti Spojených států amerických. George Washington a ani americké milice nejsou nijak glorifikovány. Naopak, obrat ve válce je podobně jako u Tuskanyové přiřčen Angličanům pro „*neschopnost anglických vojevůdců*.“⁹⁶ Například v bitvě u Saratogy byli Angličané jednoduše zaskočeni a následně se vzdali. Novinkou výkladu také je, že se zcela opomíjí vývoj války mimo americkou pevninu. Jsou tak vynechány námořní bitvy a úspěšná obrana Gibraltaru guvernérem Georgem Elliotem (1717–1790), který byl v analyzovaných učebnicích Gindelyho, Lepařové, Třebického,

⁹² BIDLO, J. – ŠUSTA, J.: *Dějiny nového věku od roku 1648*. 3. díl. Praha 1913.

⁹³ ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 134.

⁹⁴ Tamtéž, s. 31–33.

⁹⁵ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. vyd. Praha 2009, s. 502–504.

⁹⁶ BIDLO, J. – ŠUSTA, J.: *c. d.*, s. 73.

Kameníčkově a Dvořákově hodnocen pozitivně jako hrdinný a statečný velitel (třebaže byl Angličan). Na závěr kapitoly je zmíněna ústavní krize a vydání nové, federální ústavy (1787).

Americká expanze a občanská válka a další vývoj jsou popsány v kapitole *Nový svět v 19. století*. Příčiny v úspěšné expanzi vidí autoři v emigraci z Evropy (jsou zde zmíněny i migrační vlny podle národností), zdokonalení dopravy, nalezištích zlata a zákonné regulaci zabírání půdy. V porovnání s předchozími učebnicemi představují autoři v rámci své kapitoly další dějinné aspekty: politické rozdělení USA na republikány a demokraty s jejich zájmy, tehdejší americkou literaturu a nakonec i národní, demokratický charakter Američanů. Bidlo a Šusta, jak je patrné, si ve výkladu osvojili tezi Fredericka J. Turnera (1861–1932),⁹⁷ podle níž měla západní, stále se posunující hranice USA zásadní vliv na utváření demokratického smýšlení osadníků. Autoři píší, že „*rozsáhlá samospráva místní a tuhý zápas ojedinelých osadníků panenskou přírodou dal základní rysy povaze americké, odchýlené od Starého světa*.“⁹⁸ Nový americký občan byl demokratický, měl sebedůvěru a toužil po bohatství. Dětem se tak představil nový stereotyp Američana, označovaného jako „Yankee.“ Jako důvod občanské války uvádí autoři otroctví, což je ostatně patrné z označení kapitoly *Boj o černé otroctví*. Průběh války je probrán obecně ve dvou souvětích, s jediným letopočtem konce války. Naopak je věnována pozornost průmyslovému rozvoji USA po občanské válce, je zmíněn růst měst, vznik tržního liberalismus, vrstvy milionářů a vytvoření trustů potlačujících drobné podnikatele.

Poslední dvě podkapitoly, *Imperialism americký* a *Válka španělsko-americká a její následky*, jsou věnovány opět americké expanzi. V té první je vysvětlen zahraniční postup od přijetí Monroeovy doktríny, podle níž měly USA „*vytlačiti odtud postupně cizí moci vůbec*.“ Podle Monroeovy doktríny autoři poprvé vysvětlují odkoupení Aljašky od Rusů. Prvně je také v dějepisných učebnicích zmíněn panamerikanismus v rámci prvního panamerického kongresu ve Washingtonu (1889). V druhé podkapitole je probrána válka se Španělskem. Jako Dvořák se Šujanem vnímají Bidlo se Šustou americkou expanzi na úkor Španělska negativně. Autoři píší, „*Spojené státy vystupovaly jako obhájci svobody kubánské, ač vskutku kapitalistům americkým šlo namnoze o to, aby ovládli cukerní výrobu na ostrovech Antillských*.“⁹⁹ Ohledně panamského průplavu je poprvé v analyzovaných učebnicích zmíněno, že odtržení Panamy od Kolumbie roku 1903 zapříčinily Spojené státy, aby si

⁹⁷ „*But the most important effect of the frontier has been in the promotion of democracy here and in Europe. As has been indicate, the frontier is productive of individualism,*“ viz TURNER, F. J.: *The Frontier in American History*. New York 1958, s. 30.

⁹⁸ BIDLO, J. – ŠUSTA, J.: *c. d.*, s. 192.

⁹⁹ BIDLO, J. – ŠUSTA, J.: *c. d.*, s. 194.

udržely průplav pod kontrolou. Tím fakticky mělo dojít k spojení tichomořské a atlantické flotily.

Šusta s Bidlem svým konceptem představují další, o nové informace i náhled rozšířené dějiny USA. Vznik americké společnosti a popis její další expanze v 20. století, kterou autoři odsuzují, představují nový interpretační směr. Ten se měl dále rozvinout v době první republiky.

Německojazyčné učebnice

Z německých učebnic užívaných v českých zemích je zastoupeno pouze pět exemplářů. Z oněch jsou navíc čtyři od stejného autora, jímž je Antonín Gindely, čímž by se mohla zdát být jakákoliv další analýza zbytečnou. Na druhou stranu, jak bylo podotknuto výše, Antonín Gindely byl historik a autor učebnic převyšující kvalitou své současníky, takže si zasloužil překlad do všech jazyků monarchie. Navíc, což už bylo rovněž řečeno, své učebnice psal nejprve v němčině, a v takovém případě můžeme pokládat jeho díla za příkladný vzorek německých učebnic.

Rozdílů mezi Gindelovým původním *Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Classen der Mittelschulen* a jeho do češtiny přeloženou učebnicí je minimum, a po stránce výkladu dějin Spojených států se neliší.¹⁰⁰ Zatímco v originálním textu se nachází devět letopočtů, v českém jich je osm (u Bostonského pití čaje). Konflikt je opět popsán, jako odpor kolonistů proti zavedení daní a cel anglickým parlamentem bez jejich souhlasu. Do čela odporu je postaven George Washington „*ebenso ausgezeichnet als Feldherr wie als Staatsmann*,” a v rámci diplomacie slouží Benjamin Franklin, o němž je v poznámce zmíněno „*Erfinder des Blitzableiters*.”¹⁰¹ Vítězství kolonistů je dosaženo po bitvě u Yorktownu ve spolupráci s francouzskou armádou. Důvodem k občanské válce, *Der Bürgerkrieg in den „Vereinigten Staaten*,” byly opět zavedená instituce otroctví v jižních státech, a z ní vyplývající odlišné ekonomické zájmy severu a jihu (etická problematika otroctví je až sekundární). Po vítězství Unie bylo otroctví zrušeno a Afroameričané získali volební právo. Jak je patrné, německá interpretace děje je prakticky identická s tou v českých učebnicích pro obecné školy a měšťanky a pro nižší třídy středních škol.

Český překlad německé učebnice pro vyšší třídy středních škol je pak stejný. Drobné rozdíly v překladu jsou ovšem někdy zarážející a vyvolávají otázky. Tak například se

¹⁰⁰ GINDELY, A.: *Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Classen der Mittelschulen. III. Band: Die Neuzeit* (dále jen *Lehrbuch für die Mittelschulen*). Wien 1887.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 130.

v německém textu Gindelyho učebnice pro vyšší třídy středních škol se objevuje ve výčtu evropských dobrovolníků plavících se na pomoc revolucionářům markýz de La Fayette, politik a společenský reformátor François de La Rochefoucauld (1747–1827), revolucionář a bojovník Andrzej Kościuszko (1746–1817), a nakonec Baron von Steuben, u něhož je navíc jako u jediné osobnosti zmíněna jeho německá národnost. V českém překladu učebnice pro vyšší třídy škol středních z roku 1879 je z dobrovolníků jmenován jen markýz de La Fayette s dodatkem aj. V překladu z roku 1891 jsou vyjmenováni markýz, de La Fayette, de François de La Rochefoucauld, a dokonce i Andrzej Kościuszko, za nímž následuje zkratka aj. Pruský generál Steuben je jako jediný dobrovolník vynechán. Na druhou stranu se výčet dobrovolníků v Gindelyho německých učebnicích liší podle druhu, takže například v učebnici pro reálky a odborné školy (8 dat) je jmenován jen La Fayette s dodatkem aj., a v učebnici pro vyšší třídy gymnázií není jmenován dokonce ani jeden dobrovolník.

Další dvě z Gindelyho učebnic pro vyšší třídy gymnázií a pro reálky s odbornými školami nepřináší žádné novinky v jeho výkladu amerických dějin.¹⁰² Učebnice pro gymnázia kopíruje text z učebnice pro vyšší třídy středních škol, z které je ovšem vyňato pár vět s méně důležitými informacemi, jež ve výsledku na interpretaci textu nic nemění.¹⁰³ Pro revoluci užívá 7 letopočtů namísto devíti. Rovněž občanská válka je v učebnici pro gymnázia zestručněna, takže obsahuje 4 letopočty (pro vyšší třídy středních škol 5) a vynechává některé informace (např. verbování Afroameričanů). Dvoje učebnice pro reálky a pro reálky a odborné školy obsahují posun ve výkladu americké revoluce jen v detailech, první užívá 6 letopočtů a druhá 8. Ve výsledku však byla probíraná látka na středních školách stejná, pokud se na nich používaly Gindelyho učebnice.

Zajímavý posun v dějinách USA můžeme pozorovat v názvech kapitol. Zatímco nejstarší z našich analyzovaných učebnic z roku 1865 zmiňuje válku o nezávislost v jedné z podkapitol kapitoly *Großbritannien und Irland*, v učebnicích z roku 1887 a 1906 jsou už kapitoly nazvané *Großbritannien und Irland. Der amerikanische Freiheitskrieg*, čímž se parně zvýšil význam americké revoluce. V učebnici pro reálky (1865) ještě občanská válka zaznamenaná není a expanze USA je zaznamenaná jen v jednom odstavci podkapitoly *In Amerika*, jež se zabývá více vývojem v Jižní Americe. V mladší učebnici pro reálky a odborné školy (1870) je zaznamenaná jen ve zkratce, zřejmě pro svou novost, a sice jako podkapitola *Die Republik der vereinigten Staaten von Nordamerika*. V pozdějších Gindelyho učebnicích,

¹⁰² GINDELY, A.: *Gindelys Lehrbuch*.

¹⁰³ Tak například jsou z učebnice pro gymnázia vynechány zmínka o první srážce u Lexingtonu nebo výčet dobrovolníků dorazivších do Ameriky.

kdy už se vytvořil od občanské války delší odstup, se podkapitoly nebo přímo kapitoly nazývají podle ní *Der Bürgerkrieg in den Vereinigten Staaten*.¹⁰⁴

Učebnice českého Němce Theodora Tupetz (1852–1938) nabízí jiný výklad. Tupetz vystudoval historii na pražské univerzitě a jedním z jeho učitelů byl Antonín Gindely.¹⁰⁵ Tupetzova publikace je sice jen pomocnou učebnicí pro přípravu na zkoušky na měšťanské školy, na druhou stranu nám umožňuje náhled na obsah látky probírané na německých základních školách.¹⁰⁶ Tupetz vysvětluje kořeny konfliktu, spočívající v zavedení nepřímých daní a cel anglickým parlamentem, v němž neměli kolonisté zastoupení. Jelikož se jedná o učebnici pro měšťanky a ne střední školy, učebnice je faktograficky méně obsáhlá než předchozí učebnice, takže jsou například zmíněny jen dva letopočty (oproti devíti v Gindelyho učebnici pro střední školy). Je také vynechán kongres ve Filadelfii a z bitev je zmíněna jen ta u Yorktownu. Zvláštní místo zaujímá ve výkladu George Washington, jenž dokázal „*gewöhnte die Amerikaner nach und nach an den Krieg...*“¹⁰⁷ Glorifikace jeho osobnosti je patrná i z poznámky, že především jeho vytrvalostí a láskou k vlasti bylo dosaženo vítězství.¹⁰⁸ V další neobvyklé poznámce je zmíněno, že před svou smrtí propustil všechny otroky a státu věnoval prostředky na postavení univerzity.¹⁰⁹ Washington byl tak netradičně představen nejen jako skvělý válečník, ale i filantrop myslící na svobodu utlačovaných a přispívající na rozvoj vědy a kultury.

V rámci občanské války Tupetz oproti Gindelymu zdůrazňuje etický aspekt, který přiměl státy Unie k snaze o zrušení nevolnictví na jihu. Ekonomické důvody byly podle Tupetze až druhotné. Zmiňuje, že páchaná zvěrstva, „*Grausamkeiten*,“ na otrocích vzbuzovala na severu nevoli, a dokonce se v jeho výkladu o utrpení otroků objevuje titul *V chaloupce strýčka Toma* od Harriet Beecher Stowe (1811–1896).¹¹⁰ Zbytek války je ovšem popsán stejně jako v Gindelyho učebnicích a nechybí ani pasáž o zrušení otroctví a udělení volebního práva otrokům. Tupetzův výklad je sice zjednodušen, což je patrné v jeho kapitole o revoluci a v kapitole věnované občanské válce dokonce zastává morální a ne ekonomické

¹⁰⁴ GINDELY, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Realschulen. Zweiter Band*. Prag 1865; GINDELY, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Real- und Handelsschulen*. Prag 1870.

¹⁰⁵ PETRBOK, V.: *Tupetz, Theodor (1852–1938), Historiker, Pädagoge und Fachschriftsteller*. In: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_T/Tupetz_Theodor_1852_1938.xml [cit. 20. 11. 2017].

¹⁰⁶ TUPETZ, T.: *Hilfsbücher ru Vorrbereitung für die Bürgerschullehrerprüfung. I. Band. Allgemeine und Österreichische Geschichte*. Wien 1912.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 424.

¹⁰⁸ V originálním znění: „*Der erste Präsident war Washington, dessen Ausdauer und Vaterlandsliebe den Sieg hauptsächlich herbeigeführt hatten*.“ Viz Tamtéž.

¹⁰⁹ V originálním znění: „*Als er starb, schenkte er seinen Negersklaven die Freiheit und dem Staate die Mittel zur Errichtung einer Universität*.“ Viz Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 417.

důvody vedoucí ke konfliktu. Jak už však bylo zmíněno, jeho učebnice byla určena pro žáky měšťanek a ne pro studenty středních škol, čemuž měl odpovídat i charakter uváděných informací.

Závěr kapitoly

V učebnicích pro obecné školy, měšťanky a nižší střední školy jsou patrné především dvě tendence. V první řadě je to pozitivní výklad americké revoluce. S ním je úzce spojena druhá tendence, pozitivní hodnocení hlavních postav revoluce, předně George Washingtona. Toto hodnocení nabývalo různé intenzity, takže zatímco Gindely pouze podotýkal Washingtonovy kladné vlastnosti, autoři jako Koníř a Šembera, Vlach a Sobek nebo dvojice Dvořák, Šujan přecházeli v oslavnější popisy svých hrdinů. Je zajímavé, že ti samí, vlastenečtí autoři využili možnosti zmínit Prokopa Diviše v rámci americké revoluce, a Dvořák s Šujanem dokonce představují jeho moravský původ. Naopak ve vzorových učebnicích Gindelyho, jež byly přeloženy z němčiny a jež jsou svým obsahem objektivnější, se Divišovo jméno nevyskytuje. Nejnovější dějiny (vývoj po občanské válce) jsou zmíněny jen u Sobka a dvojice Dvořáka a Šujana, přičemž interpretace obou je odlišná. Dvořák s Šujanem mluví o kolonizaci, Monroeově doktríně a zabrání Kuby, zatímco Sobek píše o *osvobození* Kuby. Je zřejmé, že výběr informací se v textech liší od autora k autoru, což je zjevné na počtu užitých letopočtů. Například Dvořák s Šujanem užívají v kapitole o revoluci 10 letopočtů, Gindely se Sobkem jen pět letopočtů a Šembera užívá dokonce jen tři.

Učebnice pro střední školy mají rovněž tendenci stavět americkou revoluci do pozitivního světla a adorat její aktéry. Učebnice určené gymnáziím a reálkám jsou přirozeně bohatší na faktografické údaje ve srovnání se zbytkem učebnic pro střední školy nebo pro základní stupeň škol, což je prokazatelné na množství letopočtů (v rámci americké revoluce Lepař užívá 13 letopočtů, Šusta s Bidlou 12 letopočtů). I středoškolské učebnice se odlišují v míře obsažených informací a intenzitě glorifikace Washingtona od autora k autoru. Takže zatímco Kudrnáč opěvuje osobnost Washingtona a užívá pět letopočtů, Dvořák s Kameníčkem užívají osm letopočtů a osobnost Washingtona nevyzdvihují. Osobitý výklad Tuskanyové byl určen pro dívčí lycea, čímž se omezoval jen na úzký okruh žákyň. Je zarážející, že poznámka o Prokopu Divišovy chybí ve všech analyzovaných středoškolských učebnicích. Lepařův a Gindelyho pozitivní náhled na územní expanzi Spojených států, jejichž společnost byla sjednocena občanskou válkou, je předčen mladším výkladem Bidly a Šusty. Ti popisují vznik čínorodého amerického národa, jenž začal jednat dobovačně a imperialisticky. Svým negativnějším postojem se shodují se soudobým výkladem Dvořáka a

Šujana. Expanze USA je tak interpretována v předválečných učebnicích nejprve pozitivně (Lepař, Gindely), později už negativně jako imperiální tendence (Dvořák-Šujan, Bidlo-Šusta).

V rámci názvů kapitol je patrné, že tituly pro americkou revoluci jsou značně variabilní a nelze určit v tomto období jednotící posun. Zatímco v Gindelyho nejstarších učebnicích jsou dějiny USA probírány v rámci dějin *Veliká Británie a Irsko* popřípadě s dodatkem nebo podkapitolou o revoluci (název se lišil podle překladatele), autoři jako Lepař, Holub, Kudrnáč, Brdlík, Šembera nebo Bidlo s Hyblem a Šustou používají titul bez reference k Anglii. *1775–1783 Americká válka za svobodu* (Brdlík), *Boj Američanů za Neodvislost'* (Kudrnáč), *Vznik Spojených států Severoamerických* (Tuskanyová a také Šembera s Konířem), *Vznik Spojených států amerických* (Bidlo, Hybl, Šusta) nebo *Vznik samostatnosti Spojených obcí severoamerických (1773–1789)* (Lepař) dokazují tuto variabilitu. Kapitoly se zvláštním zaměřením na osobnosti revoluce pak jsou *Benjamin Franklin a Jiří Washington* (Dvořák a Šujan), *Jiří Washington a Benjamin Franklin* (Vlach) nebo v kombinaci s referencí k Anglii *Anglie. Spojení státy severoamerické. Jiří Washington a Benjamin Franklin* (Šembera). Ačkoliv se americká revoluce objevuje v nových učebnicích jako samostatná kapitola, tedy oddělená od dějin Anglie, například výše zmíněný Šembera nebo Letošník (*Spojené státy severoamerické. Anglie v druhé polovici 18. století*) je ještě píšící dohromady, třebaže učebnice vyšly na počátku 20. století. Z německého vzorku jsou všechny pojmenovány s referencí k Anglii a Velké Británii.

Tituly novějších dějin jsou jen v 11 z 21 analyzovaných českých učebnic. Gindely používá buď název *Amerika* nebo v učebnicích od 90. let *Občanská válka ve Spojených státech severoamerických*. Lepař používá název *V Americe* a podobně Sobek (*Události v Americe*) a Brdlík (*Země mimoevropské*). Kameníček s Dvořákem přidružují občanskou válku k Mexiku, takže vzniká *Mexiko a Unie Severoamerická*. Jen autoři nejmladší učebnice Bidlo, Hybl a Šusta se rozepisují o novějších dějinách a samostatnou kapitolu o Spojených státech dělí na *Rozvoj teritoriální Spojených států*, *Boj o černé otroctví*, *Vývoj hospodářský, Imperialism*. V německých učebnicích je v rámci Gindelyho díla možné pozorovat, jak nejnovější dějiny pronikaly do učebnic. Zatímco v učebnici z roku 1865 není o občanské válce ani zmínka, objevuje se v učebnicích z roku 1871 a v učebnici z roku 1886 už má vlastní kapitolu (stejně jako u Tupetze).

Úzký vzorek německojazyčných učebnic dovoluje jen pár poznámek. V první řadě je zřejmé, že se interpretace americké revoluce v zásadě neodlišovala od té v českých učebnicích. Vynechávání barona von Steubena a informace o vynálezu hromosvodu v českých překladech naznačuje, že by se mohlo jednat o projev česko-německé nevraživosti,

nicméně by pro takovou tezi muselo být nalezeno více důkazů a tedy i zanalyzováno více učebnic. Navíc, minimálně v případě učebnice Kameníčka a Dvořáka se jméno barona von Steubena objevuje, což vyvrací domněnku, že by se v českých textech úmyslně vynechávalo německé jméno na straně revolucionářů, kterým čeští autoři stranili. Tupetzův výklad, třebaže už předválečný, pokračuje v pozitivistickém proudu učebnic. Oproti Gindelymu ovšem zastává názor, že občanská válka vedená proti otroctví měla hlavně etický ráz. Je tak ukázkou, že německojazyčné učebnice neměly v našich zemích jednotný výklad.

Učebnice mezi lety 1918–1938

Školní systém první republiky

Vznikem první republiky nebyla přerušena kontinuita rakouského vyučovacího systému. Právě naopak na něj československé školství navazovalo, takže například nechalo v platnosti důležitý Hasnerův zákon z roku 1869 i s jeho novelou z roku 1883. Během existence první republiky byla vyvíjena snaha sjednotit školský systém, který prodělal odlišný vývoj v českých zemích, na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

V prvé řadě se přestalo pěstovat rakouské vlastenectví, což mimo jiné vedlo k vyřazení knih propagujících zájmy monarchie. Podle osnov měšťanských škol bylo cílem dějepisného vyučování *„zejména: prohlubovati vroucí a oddanou lásku k vlasti a k národu, vésti k porozumění životu našeho národa a k vědomí důležitosti lidské práce, osvětlovati postavení našeho národa v politickém a kulturním vývoji lidstva, vštěpovati ušlechtilou národní hrdost, sebevědomí a smysl pro pokrok a mír, vzbuzovati porozumění pro umělecké a historické památky a jejich ochranu.“*¹¹¹ Dále byla v rámci škol omezena moc církve. Vyznání učitele nerozhodovalo o jeho služebním postavení a žák mohl být od povinné výuky náboženství osvobozen (1922). Roku 1919 byl přijat zákon, jenž rušil celibát učitelek. Učitelky byly dále právně a služebně zrovnoprávněny s učiteli a mohly vyučovat na chlapeckých školách. Dívkám bylo v plném rozsahu umožněno studovat na středních školách (v důsledku toho zanikala dívčí lycea), měly povoleno vysokoškolské studium a rovněž se zavedla možnost koedukace.¹¹² Otázku národnostních menšin řešil tzv. *zákon o menšinových školách* z roku 1919, který umožňoval otevření menšinové školy v národnostně smíšených pohraničních okresech (pokud zde bylo alespoň 40 žáků).¹¹³

Nejdůležitějším školským zákonem vydaným během první republiky se stal tzv. *Malý školský zákon* z 13. července 1922. Ten částečně sjednotil československé základní školství, tedy dosavadně rozdělený systém rakouský v českých zemích s uherským systémem na Slovensku (zákon však nezahrnoval Podkarpatskou Rus).¹¹⁴ Byly zrušeny úlevy od povinné školní docházky a jako nový předmět byla zavedena občanská nauka nebo domácí nauka pro chlapce. Byla také zavedena parita učitelských sborů (jedna polovina tvořena učitelkami a

¹¹¹ ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 12.

¹¹² JIREČEK, M.: *Vývoj vyučovacího předmětu dějepisu v letech 1918–2013*, Brno 2014, s. 56 a 57; SOMR, M.: *c. d.*, s. 219.

¹¹³ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 57 a 58; ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 21 a 22.

¹¹⁴ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 59.

druhá učitelé).¹¹⁵ Malý zákon ovšem nechal základní strukturu školského systému nedotčenou (stále platily zákony z roku 1869 pro národní školy a z roku 1849 pro střední) a školská soustava zůstala do značné míry nejednotná (různorodost nižších škol, které nenavazovaly na vyšší školy, vytváření kast).¹¹⁶ Střední školy byly částečně sjednoceny zákonem z roku 1933, kdy byly vydány jednotné osnovy pro nižší stupeň středních škol.¹¹⁷

Povinná školní docházka trvala stejně jako za Rakousko-Uherska osm let. Žák nejprve chodil na pětiletou obecnou školu a zbylé tři roky na vyšší obecnou školu, měšťanskou školu (na Slovensku národní školu do roku 1922) či na jednu ze středních škol. Zatímco vyšší obecné školy neopravňovaly k dalšímu studiu, měšťanské školy (nově označované za školy občanské), jež měly poskytovat vyšší obecné vzdělání než školy obecné, připravovaly žáky na další studium (nebo práci) v průmyslu a zemědělství.¹¹⁸ Absolventi pak odešli do praxe, pokračovali ve studiu na střední odborné škole nebo na některém z typů středních škol.¹¹⁹ Ačkoliv byly měšťanské školy tříleté, byly k nim připojovány jednorocní učební kurzy (čtvrté třídy, dále JUK). Ty byly dobrovolné a určené pro doplnění vzdělání žáků, aby pak mohli pokračovat ve studiu na odborných školách a učitelských ústavech, nebo aby si vybrali povolání odpovídající jejich vzdělání.¹²⁰ Roku 1935 došlo k vydání *zákona o újezdnicích měšťanských školách*, čímž bylo možné otevírat měšťanské školy na úkor vyšších obecných škol v obcích mimo dosah měšťanek.¹²¹ Vedle běžných škol fungovaly tzv. školy tovární, jež existovaly do vydání malého školského zákona (1922). Od 30. let vznikaly v meziválečném Československu pokusné reformní školy, které usilovaly o aktivizaci žáků ve výuce. Namísto systematického, frontálního výkladu učitele žáci poznávaly látku skrze problémové metody, projektové vyučování, didaktické testy apod. Pro dějepis na reformních školách sepsal Karel Čondl učebnici *Studium dějin lidstva*, která však není v této práci analyzována.¹²²

V dějepise pokračoval trend sociologizace dějepisné výuky.¹²³ Z probírané látky ustupovaly z popředí dějiny habsburské monarchie na úkor dějin husitství, reformace a slovanských národů, a výklad měl zasahovat až do současnosti. S dějepisem se žáci na nižších

¹¹⁵ Tamtéž; V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989, s. 43–46.

¹¹⁶ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 85 a 86.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 99.

¹¹⁸ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 61.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž, s. 61 a 62.

¹²¹ Tamtéž, s. 63; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 46 a 47.

¹²² GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 21; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 81–84.

¹²³ Názor Labischové a Gracové odporuje tezi Miroslava Jirečka, který naopak tvrdí, že dějepisné vyučování v období první republiky bylo naopak ovlivněno pozitivistickými tradicemi, zdůrazňujícími fakta a události a politické dějiny. Teprve postupně byl pozitivismus nahrazován pedagogický reformismem, viz JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 65.

obecných školách poprvé seznámili ve vlastivědě, jež sdružovala poznatky ze zeměpisu, dějepisu a přírodopisu (vlastivěda zavedena roku 1915, trvala do pátého ročníku). Do jejího rámce patřily regionální dějiny s vybranými úseky národních dějin a kulturních památek. V dějepise vyšších obecných škol, měšťanských a nižších škol výběrových se už probíral dějepis chronologicky s důrazem na národní a kulturní dějiny. Na gymnáziích se v cyklických osnovách zdůrazňovaly dějiny národní, kulturní a novější.¹²⁴

Meziválečné dějepisné učebnice byly graficky lépe vybaveny než dříve a existovala v nich bohatá různorodost. Například na vyšších obecných a měšťanských školách se užívaly nejvíce učebnice autorů Ladislava Horáka, Josefa Paura, kolektivu Gebauerová–Jiráček–Reitler a dvojice Karla Čondla a Eduarda Štorcha. Jejich trojdílná *Pracovní učebnice dějepisu* umožňovala samostatnou práci žáků (obsahovala úkoly k vyhledávání informací v článkách, mapkách a obrázcích).¹²⁵ Na nižších gymnáziích se užívalo učebnic Peška a Sochora, na vyšších pak předválečné učebnice trojice Bidlo–Dobiáš–Šusta nebo učebnice Pekařovy. Pro obchodní akademie byly určeny texty Matouška, pro učitelské ústavy Lohra a pro vyšší průmyslové a odborné školy učebnice Hrbka a Vodehnala.¹²⁶

Učebnice základních škol

V prvorepublikových učebnicích se opakuje publikace Františka Šembery pro nižší třídy středních škol.¹²⁷ Jedná se o přepracované vydání od Františka Brdlíka (1855–1936), středoškolského pedagoga, který se kromě úprav Šemberovy řady učenic podílel na vydání učebnice zeměpisu a publikace *Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového*.¹²⁸ Brdlík přidal do přepracovaného vydání kapitolu k nejnovějším dějinám USA. Do starší kapitoly americké revoluce ovšem zasáhl jen minimálně, protože obsah výkladu zůstal beze změn. Například u vynálezce hromosvodu Franklina je opět zmíněn Diviš a Washington je přirovnáván k *starořímským heroům*. Starší Šemberovy dějiny, v nichž mají charismatické osobnosti hlavní vliv na dějinný vývoj, jsou tak zachovány a jednotlivé kapitoly jsou pojmenovány podle panovníků, reformátorů, objevitelů apod. Letopočty užívá tři.

Nové kapitoly časově dotažené až do konce první světové války ovšem Brdlík nazývá podle politického vývoje, válek a revolucí. V jedné z nich nazvané *Přehled událostí za doby nejnovější až do vypuknutí světové války* se zabývá novodobými dějinami USA. Porevoluční

¹²⁴ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 20 a 21.

¹²⁵ ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 16.

¹²⁶ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 21.

¹²⁷ ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Díl III.* Praha 1923.

¹²⁸ ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 34.

vývoj je v ní popsán velmi stručně. Od teritoriální expanze a Monroeovy doktríny se autor dostává k občanské válce zapříčiněné rozporem mezi severními a jižními státy v otázce otroctví. Dále popisuje poválečný ekonomický růst a s ním spojený růst politický. V rámci meziválečného výkladu je obsažena neobvyklá kritika monopolizace hospodářství USA a vznik trustů, které ničily drobné podnikatele. O socialismu píše, že v státech *nezakotvil* a dělníci si udrželi vysoké mzdy omezením přistěhovalectví. Dále autoři zmiňují válku se Španělskem a obsazení Havajských ostrovů, Filipín a Portorika, přičemž není tento postup líčen v negativním světle. Například ostrov Kuba je prostě „*vzat pod její ochranu*.“¹²⁹ USA jsou naopak stavěny do role ochránců politické samostatnosti jihoamerických států, na což měly podle Brdlíka dostatečnou sílu, když se staly „*nejen velmocí americkou, ale i světovou*.“¹³⁰ Jediný kritický hlas se tak ozývá v případě společenských rozdílů vzniklých kapitalistickým systémem. Bez ohledu na to vyznívá Brdlíkovo hodnocení nejnovějších dějin USA pozitivně. Třebaže je faktograficky výklad chudší v porovnání se středoškolskými učebnicemi, což je ovšem pochopitelné, obsahuje pět letopočtů. Poslední zajímavostí je, že na konci kapitoly je poznámka o zvolení Woodrow Wilsona prezidentem (1913–1921) roku 1913, aniž by ji autor dále rozvíjel. V následující kapitole *Světová válka* už prezident Wilson zmíněn není. Spojené státy se staví na stranu Dohody v reakci na německou neomezenou ponorkovou válku, jež ohrožovala „*... bezohledně i ostatní námořní státy*,...“¹³¹ Roku 1918 americké jednotky spolu s francouzskými a britskými odrážejí Němce v druhé bitvě na Marně a v září uznávají USA existenci Československa. Tím je role USA v Brdlíkových dějinách ukončena.

Ještě roku 1923 vyšlo přepracované vydání učebnice Františka Šujana a Rudolfa Dvořáka.¹³² Ti vydali své učebnice v letech 1893 a 1894 a jejich nové vydání z roku 1923 upravil Šujan s Antonínem Novákem podle nových ministerských osnov. Do starších kapitol Šujan s Dvořákem zasáhly jen minimálně, takže je v případě americké revoluce opět kladen důraz na Franklina s Washingtonem, podle nichž je i kapitola nazvána. Letopočtů je v obou učebnicích shodně po jedenácti. Pozoruhodným zásahem je přepis Prokopa Diviše. Z původního označení Diviše jako Moravana přešli oba autoři k pouhému konstatování, že Diviš již před Franklinem vynalezl hromosvod na Moravě. Následující kapitola popisující teritoriální expanzi prezidentů Williama McKinleye (1897–1901), Roosevelta a Tafta je

¹²⁹ ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Díl III.* Praha 1923, s. 150.

¹³⁰ Tamtéž, s. 149.

¹³¹ Tamtéž, s. 152.

¹³² DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F. – NOVÁK, A.: *Dějepis pro nižší třídy škol středních. Díl III. Střední a nový věk.* 8 vyd., přepracované. Praha 1923.

identická s kapitolou původní. USA jsou pak zmiňovány ve dvou nejnovějších kapitolách, *Válka světová (1914–1918)* a *President T. G. Masaryk*. V první z nich je jasně formulováno, že dohodové mocnosti bojovaly v zájmu svobody, práva a lidskosti, a to zejména po vstupu USA do války. Pozitivní role USA je dále rozvíjena v navazující kapitole v rámci prezidenta Wilsona, který „věnoval samostatnosti české upřímnou pozornost...“¹³³ Postoj vůči USA a ostatním dohodovým mocnostem je pak formulován takto, „jemu a všem spojencům jsme povinni vděčnosti a neochvějnou věrností.“¹³⁴

Aktivním autorem dějepisných učebnic byl Josef Pešek (1878–1958). Pešek byl středoškolským profesorem působícím v Praze. Byl rovněž nepříliš úspěšným popularizátorem národních dějin ve středoškolských učebnicích, historických čítankách a přehledech.¹³⁵ Peškovy učebnice byly určeny pro nižší třídy středních škol. Podle Šmajstrlové se vydala Peškova edice světových a národních dějin poprvé roku 1922. Pro výzkum není tolik důležitá edice národních dějin zvaná *Má vlast*, ale spíše edice *Z domova a ciziny*.

První Peškovou učebnicí je třetí díl jeho *Obrazů z dějin středověkých a novověkých*.¹³⁶ V ní se autor zaměřuje na popis vývoje revoluce a jejím osobnostem Franklinovi a Washingtonovi vyčleňuje samostatné odstavce s malým písmem. V těch jsou vypsány jejich citáty a ctnosti. Franklin je označen za *génia* a Washington za *učitele amerického lidu*. Průběh bojů není ani v této učebnici vylíčen. Detailněji probírá jen průběh konfliktu po zdanění kolonistů, jenž vrcholí Bostonským pitím čaje. Z letopočtů užívá Pešek jen čtyři. Další kapitola *Z Nového světa* popisuje teritoriální expanzi USA k Tichému oceánu na úkor původního obyvatelstva. Autor prostě konstatuje, že *Unie Severoamerická „...po tuhých zápasech dosáhla dnešních hranic.“*¹³⁷ Opět však zmiňuje, že boj s přírodními podmínkami na Divokém západě měl dopad na formování povahy kolonistů, kteří byli demokratičtí a vyznačovali se sebedůvěrou nebo touhou po zbohatnutí. Pozitivní hodnocení je kontrováno poznámkou, že i přes jejich materiální bohatství, jímž předstihly Evropu, „...*duševní kultura jejich se vyvíjela pomalu.*“¹³⁸ Z občanské války je zmíněn jen její důvod (otroctví) a výsledek, průběh je vynechán. Kapitola je zakončena popisem amerického imperialismu, jenž se údajně řídil heslem „*Amerika patří Američanům,*“ poznámka o Monroeově doktríně však chybí. Další konflikty jsou shrnuty v souvětí, že Američané začali vytlačovat evropské státy

¹³³ Tamtéž, s. 151.

¹³⁴ Tamtéž, s. 152.

¹³⁵ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 641.

¹³⁶ PEŠEK, J.: *Z domova a ciziny III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých. Pro nižší třídy škol středních (dále jen Z domova a ciziny)*. Praha 1924.

¹³⁷ Tamtéž, s. 112.

¹³⁸ Tamtéž.

z amerického kontinentu a usilovat o kontrolu nad Tichým oceánem. Kromě toho je zde popsán pokus Ferdinanda Maxmiliána získat mexický trůn. V rámci první světové války je podotknuto, že se USA přidaly na stranu Dohody v reakci na potápění lodí neutrálních států. Ačkoliv „*Němci zprávu, že jim přibyl nepřítel, provázeli posměchem... vždyť nový odpůrce neměl stálého vojska, nýbrž jen národní milici,*“ dobře vycvičená americká vojska, složená z mnohých amerických Čechů, změnila situaci na západní frontě.¹³⁹ Na závěr není opomenut *šlechtný* prezident Wilson, díky němuž mohlo samostatné Československo vzniknout. Celkově tak Peškovo vyprávění amerických dějin působí pozitivně.

V roce 1933 vyšla Peškova edice ještě jedenkrát, tentokrát ovšem v odlišném rozčlenění dílů. Americká revoluce byla popsána v díle středověkých a novověkých dějin¹⁴⁰ a mladší historie v díle dějin novověkých.¹⁴¹ Jádro původního Peškova výkladu zůstalo nedotčené, ačkoliv došlo k mírným úpravám textu. Například je ve vyprávění o revoluci, v níž jsou nové zásahy skutečně jen minimální, přidána emotivní fráze, „*sílení jsouce láskou k zemi a svobodě pustili se Američané v krvavý boj s Angličany.*“¹⁴² V následující kapitole učebnice novověkých dějin je přidán malým písmem text o rozdělení americké politické scény na stranu republikánů a demokratů. Lincoln je nově opěvován jako *velkodušný, poctivý a odvážný*. V rámci první světové války se už žádná úprava textu nevyskytuje, a tak je na závěr možné říct, že se pozitivní náhled na americké dějiny v Peškově podání nezměnil a spíše jen zvýrazňuje její kladné stránky. V neposlední řadě je text obohacen novými obrázky a fotografiemi, například Bílého domu, Lincoln a Wilsona.

Dalším zajímavým vzorkem je soubor čtyř učebnic Ladislava Horáka (1874–1966). První z nich byly *Počátkové dějepisu návodného* pro sedmé a osmé třídy národních škol.¹⁴³ Svou kapitolu americké revoluce nazývá *Na svobodné půdě Ameriky 1776* a dělí ji na čtyři podkapitoly. První začíná netradičně výpravou puritánů na loď Mayflower. Podle Horáka to byli právě puritáni, kdo svými mravními zásadami proměnili USA v země pokroku a svobody. Také je zajímavé, že tyto puritány přirovnává k členům Jednotě bratrské. Je třeba zdůraznit, že v předchozích učebnicích byly před dějinami revoluce rovněž přidány pasáže o předrevolučním vývoji anglických kolonií, ovšem nikde nebyl kladen takový důraz na

¹³⁹ Tamtéž, s. 130, 132.

¹⁴⁰ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol.* Praha 1933.

¹⁴¹ K dispozici byla pouze slovenská verze, viz PEŠEK, J.: *Učebnica dejepisu pre nižšie triedy stredných škôl. IV. Obrazy z dejín novověkých od r. 1789 po naše dni. Náčrt Československých dejín. Pre štvrtú triedu.* Praha 1933.

¹⁴² PEŠEK, J.: *Z domova a ciziny*, s. 105.

¹⁴³ HORÁK, L. *Počátkové dějepisu návodného na škole národní. S částí theoretickou i praktickou. IV. Pro 7.–8. školní rok, též pro kursy a školy pokračovací.* Praha 1920.

fenomén puritánských poutníků (*Pilgrim Fathers*). Jedna podkapitola se opět zcela netradičně věnuje životopisu Franklina. Popisuje jeho pracovitost, píli, předkládá některé jeho citáty a zmiňuje se o jeho filantropii. Celkově jej představuje jako vzor ctnostného Američana: „*Sám měl na tabulce sestavené ctnosti dle dní; každý poklesek označoval v příslušném okénku černým bodem.*“¹⁴⁴ Jeho osobnost doprovází informace obdivného rázu jako například, že se dokázal z počátku své kariéry uživit jedním dolarem (za nějž si koupil tři chleby) a svou *střídmostí* a *šetrností* si získal jmění. Patrně měly tyto emotivní fráze adorační funkci. V rámci jeho životopisu nechybí poznámka o Divišovi.

Další dvě podkapitoly se věnují revoluci samotné, ovšem Horák přistupuje k jejich výkladu odlišně než autoři předchozích učebnic. Značný prostor je věnován výkladu neoprávněnosti výběru daní Anglií a deklaraci Spojených států. Z deklarace je citována slavná pasáž z předmluvy obsahující hlavní myšlenky revoluce (nezcizitelné práva jedince, původ moci státu a právo se proti vládě postavit). Kromě citátů z deklarace je v textu tučným písmem zvýrazněna myšlenka přirozeného práva národů. Vojenský průběh revoluce shrnuje Horák pouze ve dvou krátkých souvětích, podle nichž válka trvala čtyři roky a skončila odtržením a vznikem USA. Konec podkapitoly je pak věnován osobnostem Washingtona a Franklina, přičemž Franklinova pasáž je delší a obsahuje i jeho vlastní epitaf. Pokud pomineme úvodní podkapitolu o výpravě lodi Mayflower, nachází se v kapitole šest letopočtů.

Horáková další učebnice je určená pro hodiny dějepisu a občanské výchovy.¹⁴⁵ V úvodu se navrácí k tradičnímu výkladu o založení kolonií evropskými mocnostmi, ovšem ani zde nechybí zmínka o příchodu protestantů, u nichž je v závorce dodáno *puritáni, též Čeští bratři*.¹⁴⁶ Ve výkladu revolučního odboje mluví Horák o americkém boji za právo a spravedlnost. Klaní se na stranu revolucionářů, kteří „*v posledních letech však cítili, že královská moc ničí jejich svobodu, právo a spravedlnost;...*“¹⁴⁷ Z osobností revoluce jsou v první řadě jmenováni Washington a Franklin. Franklinovu životopisu a citátům je věnován celý odstavec, zatímco Washingtonovi žádný speciální odstavec vyhrazen není. Širší prostor zabírá i deklarace nezávislosti, z níž jsou opět citovány vybrané pasáže. Ani zde se Horák nezabývá vojenským vývojem revoluce a nezmiňuje žádnou z bitev. Naopak je zajímavé, že v rámci deklarace zmiňuje: „*Zásady, prohlášené v Americe potomky puritánů a souvěrců*

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 66.

¹⁴⁵ HORÁK, L.: *Dějepis a nauka občanská pro II. třídu měšťanských škol*. Praha 1922.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 145.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 146.

*Českých bratří, byly evangeliem národního sebeurčení.*¹⁴⁸ Horákovy poznámky o Jednotě bratrské jsou v rámci analyzovaných učebnic unikátní a fungují jako spojovací článek mezi českou a americkou historií. Učebnice obsahuje šest letopočtů stejně jako předchozí Horákova učebnice. Na rozdíl od ní ale vysvětluje revoluci podrobněji. Například píše, že k zdanění kolonistů vedla Angličany potřeba zaplatit dluhy ze sedmileté války, a že se kolonisté bránili dani argumentem svého nezastoupení v anglickém parlamentu.

Horák ještě píše o první světové válce v učebnicích pro jednorocní kurzy měšťanských škol a pro školy obecné.¹⁴⁹ V rámci učebnice pro kurzy představuje Wilsonových čtrnáct bodů a vysvětluje jejich princip práva autonomie pro národy Rakousko-Uherska. V druhé učebnici vytváří Horák kladný vztah k *šlechtnému* Wilsonovy pomocí emotivní fráze, že prezident „...nemohl nechat Čechů a Slováků pod jařmem rakouskouherským!“¹⁵⁰ Autor také zmiňuje, že Wilson odmítl jednat o míru s císařem Karlem I. s argumentem, že toto právo náleželo Čechoslovákům.¹⁵¹

Poslední z Horákových analyzovaných učebnic je jeho dějepis pro třetí třídu měšťanských škol.¹⁵² Ta je svým emotivním výkladem otroctví v USA obzvláště zajímavým vzorkem. Revoluci i občanskou válku shrnuje v kapitole *Svoboda a otrokářská válka v Americe (1773–1865)*. U odboje předkládá Horák řadu argumentů: cla, vysoké daně nebo předkupní právo Angličanů na úrodu kolonistů, kterou pak odkupovali za nízkou cenu. Důvodem k odboji bylo celkové vykořisťování kolonistů. Washington a Franklin jsou představeni jen ve zkratce a není jim věnována pozornost jako v předchozích Horákových učebnicích. Nově se však objevuje glorifikace amerických kolonistů, „*občané jsou otužilí v odříkání jako Sparťané a nadšenci pro svobodu, zdolali po těžkých bojích anglické žoldněře.*“¹⁵³ Zajímavá je i neobvyklá pasáž o Thomasi Jeffersonovi, jenž nastoupil jako prezident po Washingtonovi, rozpustil vojsko, zrušil válečné loďstvo a vytvořil na církvi nezávislé školství podle *ducha svobodomyšlnosti*.

Občanská válka je popsána především jako boj proti instituci otroctví, ačkoliv nechybí poznámka hospodářských důvodů. Před samotným popisem války je věnována otroctví podkapitola nazvaná *Co bylo skvrnou vlasti svobody?*. V ní autor poznamenává, že jižní státy

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 146 a 147.

¹⁴⁹ HORÁK, L.: *Dějepis pro jednorocní učebné kursy (IV. ročníky) při školách měšťanských. Druhé, opravené vydání.* Praha 1931; HORÁK, L. *Počátkové dějepisu návodného na škole národní. III. S částí theoretickou i praktickou. Druhé vydání* (dále jen *Počátkové dějepisu návodného*) Praha 1923.

¹⁵⁰ HORÁK, L. *Počátkové dějepisu návodného*, s. 227.

¹⁵¹ HORÁK, L.: *Dějepis pro jednorocní učebné kursy (IV. ročníky) při školách měšťanských. Druhé, opravené vydání.* Praha 1931, s. 212.

¹⁵² HORÁK, L.: *Dějepis pro třetí třídu měšťanských škol. Třetí, přepracované vydání.* Praha 1936.

¹⁵³ Tamtéž, s. 94.

„...si počínaly hůře než starověká Sparta a Řím, tvrdili, že černochoy nelze jinak ovládati než otrockým jhem.“¹⁵⁴ S otroky pak bylo nakládáno jako se zbožím, ačkoliv byli pokřtěni, byli bičováni, žili ve chlívcích, nemohli se učit číst a psát a jejich zabití bylo beztrestné. Autor v poznámce pod čarou odkazuje na dílo *Uncle Tom's Cabin* od Beecher Stowe, čímž prakticky dodává zdroj svého emotivního projevu. Zarážející na celém výkladu je, že se v něm označuje většina jižanských plantážníků za španělské potomky. Zdá se, že se Horák touto poznámkou snažil zmírnit ostrý kontrast mezi otroctvím a americkým duchem svobodomyšlnosti. Zároveň poznámkou naznačuje, že otroctví přišlo ze strany španělských kolonistů, a ne amerických revolucionářů. Malým písmem je na obranu amerického ducha v textu poznamenáno, že Jefferson vydal proti otroctví zákon, jenž se minul účinku. Životopisu Abrahama Lincolna je rovněž věnován odstavec s malým písmem. V tom se mimo jiné zmiňuje, že Lincoln četl knihu o životě Washingtona, čímž se naznačuje původ jeho inspirace. Po svém zvolení prezidentem Lincoln prohlásil, že „ve jménu lidskosti a spravedlnosti zrušuji otroctví.“¹⁵⁵ Jižní státy na to odpověděly *bezbožnému* prezidentovi secesí z USA. Je pak zajímavé, že podle Horáka vojska Unie měla nedostatek zbraní a ubránila hlavní město Washington jen pomocí *budování náspů* a vhodného užívání železničních drah. Po Lincolnově znovuzvolení se vytvořila nová armáda Unie, která nakonec ve válce zvítězila. Podle textu se zrušením otroctví emigrovali někteří Afroameričané do Libérie a zbytek zůstal v USA, aniž by dosáhl společenské rovnoprávnosti. Horák dodává, že „*nechuť k nim se projevuje drsně.*“¹⁵⁶

V poslední kapitole *Světová válka (1914–1918)* se zapojení Spojených států věnuje celá podkapitola nazvaná *Konečně i Amerika (1917) vstoupila do války*. Prezident Wilson byl přesvědčen T. G. Masarykem (1850–1937), že k spravedlivému míru bylo potřeba osvobodit potlačené národy, kterým byli i Čechoslováci. Německou agresi proti civilnímu obyvatelstvu, užití otravných plynů k *oslepení vojáků* a ponorek k potápění neutrálních lodí, označuje Horák za barbarství, kvůli němuž vstoupily USA do války. Mimo jiné zmiňuje novou informaci, že existovaly „...*pikle Němců v Mexiku proti Spojeným státům*...“¹⁵⁷ Horák tak zdůvodňuje americkou účast ve válce jako humánní boj proti německé agresivitě a za osvobození porobených národů. USA posílaly do Francie válečný materiál, letadla, *obrněné automobily* „*tanky*“, ochranné masky proti otravným plynům a nakonec americké jednotky. Díky tomu dohodové síly zastavily německý postup „...*v pekelném ohni amerických děl,*

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 95.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 96.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 97.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 144.

*samostřelných tanků a vybuchujících min...*¹⁵⁸ Německo pak ochotně přijalo Wilsonovy podmínky. Horákův popis amerických dějin je obsáhlý a zřetelně klade důraz na pozitivní americké rysy, jako je svoboda a svobodomyšlnost. Jeho výklad je značně patetický, prodehnut emotivními frázemi, které jen podtrhují správnou cestu vývoje USA a ctnost Američanů. Po faktografické stránce je jeho učebnice z roku 1936 obsáhlejší než jeho učebnice předešlé. Z letopočtů používá po třech u boje o nezávislost a u občanské války, v rámci první světové války dokonce šest.

Pro občanské školy byla roku 1923 vydána učebnice F. A. Soukupa.¹⁵⁹ Jeho podkapitola *Osamostatnění osad amerických. Válka otročí* je součástí kapitoly *Doby bojů za ústavu*. V té je obsažena jen válka Severu proti Jihu a jihoamerické revoluce. USA se řídily Monroeovou doktrínou a odmítly pomoc Španělsku udržet své kolonie. Občanská válka, též nazvaná válkou *otročí*, je popsána velmi zkratkovitě a bez emotivních frází. V kapitole *Válka světová* a její podkapitole *Amerika* vypověděl Wilson Německu válku, protože to se nevzdalo ponorkové války ani po potopení civilní lodi Lusitania a navíc se snažilo vyprovokovat Mexiko k válce s USA. Zrovna tak Německo využilo své rodáky usedlé v Americe, aby se proti Spojeným státům vzbouřili. USA pak vyslaly potřebný válečný materiál a vojsko, díky čemuž odrazila Dohoda Němce a zvítězila. Soukup opět zmiňuje americké Čechy, jejich finanční podporu a účast v československých legiích. Úcta k prezidentu Wilsonovi je vyjádřena v podkapitole *Wilsonovo působení ve prospěch Čechů*, v níž se *ušlechtilý* a *mírumilovný* Wilson připojil k boji za osvobození ovládaných národů a vydal svých čtrnáct bodů. Jako v předchozí Horákově učebnici je zmíněno Wilsonovo odmítnutí jednat s rakouskou vládou o míru. Soukupův výklad se v důsledku neodlišuje od předchozích výkladů. Je pouze stručnější, což mu přidává na objektivitě.

V rámci prvorepublikových učebnic je novým autorem Hugo Traub (1879–1942), český historik z okruhu Gollovy školy, který působil jako středoškolský profesor a docent dějin na brněnské technice.¹⁶⁰ Ve svých pracích se zabýval politickými dějinami Moravy a Čech v 19. století a snažil se o popularizaci tohoto tématu.¹⁶¹ Ve své učebnici *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních* se jako ostatní autoři dobírá až po konec první světové války.¹⁶² Americkou revoluci popisuje Traub v kapitole *Franklin a Washington*. V ní věnuje samostatné odstavce oběma osobnostem (Franklinovi dvanáct řádků, Washingtonovi

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 147.

¹⁵⁹ SOKUP, F. A.: *Dějepis pro školy občanské. Díl III*. Praha 1923.

¹⁶⁰ ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 54.

¹⁶¹ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 734 a 735.

¹⁶² TRAUB, H.: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. (*pro III. třídu reálék i ref. reál.gymnasii a pro IV. třídu gymnasiijní druhých typů.*) *Střední věk od počátku 13. stol. a všechen novověk*. Brno 1924.

sedm) a ve výkladu se k jejich jménům neustále vrací. Obě postavy jsou glorifikovány, Benjamin pro svou píli, vytrvalost a diplomatickou obratnost, Washington pro své vojenské dovednosti. Ani Traub se nevěnuje vojenskému vývoji a ve svém výkladu nezmiňuje ani jedinou bitvu. Píše jen, že nevyycvičená vojska kolonistů, která byla zpočátku v defenzivě, nahradila své nedostatky „*láskou k rodné půdě, již chtěli vybojovati svobodu.*“¹⁶³ K Franklinovi se opět stáčí pozornost poté, co odjíždí do Francie vyjednat spojenečství proti Anglii, přičemž je Franklin přijat s obecným nadšením a obdivem na akademii v Paříži. Po Washingtonově jmenování prezidentem, v jehož rámci dostává přízvisko *otec vlasti*, je opět zmíněn a glorifikován Franklin jako „*veliký myslitel, lidumil, národní buditel a státník, který se co nejvhodněji doplňoval s Washingtonem.*“¹⁶⁴ Z letopočtů Traub užívá jen tři.

Mladší dějiny USA nemají samostatnou kapitolu, ale jsou přičleněny k dějinám ostatních států. U občanské války, jíž věnuje Traub dvě věty, autor přiznává, že ačkoliv bylo zrušeno otroctví, společenské rovnosti Afroameričané nedosáhli. O teritoriální expanzi po občanské válce ovšem Traub mluví s neutrálním tónem. Američané se prostě řídili Monroeovou doktrínou, a ve jménu hesla „*Amerika patří Američanům*“ obsadili Španělské kolonie, vybudovali Panamský průplav a stali se světovou velmocí. Do první světové války se Amerika zapojila pod vlivem *ušlechtilého* presidenta Wilsona, a přivedla tak zvrát ve válečném vývoji. Poslední zmínka o USA pak nepatří ani prezidentu nebo vojákům, nýbrž *pověstným americkým tankům*, u nichž je ještě v závorce připsáno, jak vypadaly (*na způsob pancéřových automobilů*). Traubův výklad je zjednodušující a využívá jen zřídka letopočty. Interpretace celkových dějin USA je pozitivní, a to navzdory poznámce o nerovnoprávnosti Afroameričanů a teritoriální expanzi před první světovou válkou, která je ostatně konstatována objektivně.

Učebnicí pro obecné školy sepsal roku 1925 Petr Dejmek (1870–1945).¹⁶⁵ Jeho výklad je velmi stručný. Do kapitoly *Slunce Svobody* zahrnuje vedle americké revoluce i anglickou a Velkou francouzskou revoluci. Nevyjmenovává žádná místa, konkrétní události a tudíž ani bitvy. Z osobností zmiňuje jen Washingtona, pod jehož vedením kolonisté s podporou dobrovolníků z Evropy zvítězili. Po osamostatnění 13 kolonií Dejmek mluví o „*úžasném vzrůstu republiky*“ a jejím „*rychlém pokroku.*“¹⁶⁶ V kapitole *Cestou k svobodám* se autor věnuje v jedné z podkapitol americké občanské válce. Podle Dejmkova zjednodušeného výkladu šlo čistě o etickou záležitost, takže po vítězství severu mohli Afroameričané buď zpět

¹⁶³ Tamtéž, s. 66.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

¹⁶⁵ DEJMEK, P.: *Stopami lidstva. Dějepis pro 6.–8. Školní rok obecných škol.* Praha 1925.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 109.

do Afriky, kde byl pro ně zřízen stát Libérie, nebo zůstat v USA jako plnoprávní občané. V rámci poslední kapitoly *Bouře* čili první světová válka se Dejmek zmiňuje o spolupráci amerických Čechů a jejich finanční podpoře pro utvářející se legie. *Ušlechtilý* Wilson vyhlásil Německu válku po torpédování parníku s americkými občany a USA začaly *vrhati* na západní frontu válečný materiál a později i vojáky. Opět se objevuje Wilsonův válečný cíl osvobození Čechoslováků. Během celého výkladu nepoužívá Dejmek u amerických dějin žádný letopočet, což jen zvýrazňuje zjednodušenost výkladu. V pozdějších vydáních, jako bylo jeho třetí vydání *Dějepisů*,¹⁶⁷ se už letopočty vyskytují a upouští i od metaforických pojmenování kapitol. Například místo *Slunce Svobody* používá názvu *Stav lidstva před francouzskou revolucí* a namísto *Bouře* pojmenovává kapitolu *Světová válka*. Ve výkladu revoluce je kromě letopočtu uznání nezávislosti USA Anglii také připsáno jméno Franklina, který byl *předním jejich vůdcem*. U občanské války je naopak připsáno jméno prezidenta Abrahama Lincolna a u první světové války je dodán letopočet vstupu USA do války. Dejmkův výklad je tak obsáhlejší, ale ve své podstatě zůstává stejný.

Roku 1927 vydal Bohumil Svačina (1886–1964) krátkou učebnici *Přehledného dějepisů všeobecného* pro měšťanské školy.¹⁶⁸ V ní je velmi stručně a naprosto konvenčně (s ohledem k dějepisným učebnicím) shrnut výklad vzniku USA v kapitole *Boj Američanů za svobodu. Vznik Spojených států* a v jejím rámci je také shrnuta občanská válka s poválečným rozmachem. I v tomto výkladu měly USA hlavní zásluhu na porážce ústředních mocností. Příručka byla pravděpodobně užívána jen na lokální úrovni, čemuž napovídá místo její publikace.

Pro třetí ročník měšťanských škol vytvořil učebnici kolektiv autorů Antonína Jiráka (1855–1940), Antonína Reitlere (1868–1943) a Marie Gebauerové (1869–1928). Prvního vydání se dočkala už v předválečném období, v roce 1910, ačkoliv zde je analyzováno až deváté vydání z roku 1935.¹⁶⁹ V učebnici pro třetí třídy je americká revoluce vyložena v kapitole *Počátek Spojených států severoamerických*, a to velmi zkratkovitě. Zachycuje odboj kolonistů proti daním a adoruje Washingtona, *statečného válečníky* a „*prozíravého a ušlechtilého státníka*.“¹⁷⁰ Franklin kupodivu zmiňován není. Na konci kapitole je malým písmem podotknuto, že americká deklarace se stala vzorem pro ostatní evropské státy včetně ČSR. Přes stručnost kapitoly jsou zmíněny hned tři letopočty. Podkapitola *Občanská válka*

¹⁶⁷ DEJMEK, P.: *Stopami lidstva. Dějepis pro 6.–8. Školní rok obecných škol. Třetí vydání.* Praha 1935.

¹⁶⁸ SVAČINA, B.: *Přehledný dějepis všeobecný.* Holešov 1927.

¹⁶⁹ GEBAUEROVÁ, M. – JIRÁK, A. – REITLER, A.: *Dějepis pro měšťanské školy díl III. Pro třetí třídu měšťanských škol.* 9. vyd. Praha 1935.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 48.

v *Unii. Proti otrokářství* opět zkratkovitě popisuje válku Severu proti Jihu a neodlišuje se tak od předchozích učebnic. Do první světové války vstupují USA kvůli Němci vedené ponorkové válce, v níž zahynuli američtí občané. I zde se objevuje informace, že Američané posílali do Evropy „...množství letadel a jiného válečného materiálu...“, a že do léta 1918 bylo v Evropě na dva miliony amerických vojáků. Právě ti napomohli odrazit německé útoky a přejít do ofensivy. Prezident Wilson má pak na straně 90 svou fotografii a pod ní umístěn popis „*president Spoj. Států severoamerických, přítel československého národa, jenž první ve světové válce vyslovil požadavek seburčení národů.*“¹⁷¹ Toto souvětí prakticky shrnuje obecný postoj prvorepublikových dějepisných učebnic vůči Wilsonovi a Spojeným státům. V kapitole *Čechů za války* se o Wilsonovi navíc dále píše, že „*uznal náš nárok na svobodu a podporoval oddaně československý zápas. Právem jej počítáme mezi své osvoboditele.*“¹⁷²

Unikátní přístup k vyprávění dějin USA představuje učebnice Václava Kejře.¹⁷³ Nejprve popisuje v kapitole *Došlo k světové válce* zapojení Američanů do války, přičemž nevyjadřuje o jejich úloze pochyby: „*v nejhroší době zasáhla do boje Amerika... svým rozhodnutím pomohla Amerika nesmírně unaveným Francouzům a Britům, takže se znovu zmužili k odporu.*“¹⁷⁴ Američané dopravili na západní frontu válečný materiál, potraviny a čerstvé jednotky a spolu se spojenci odrazili německé útoky. V následující podkapitole *Amerika a Velká Británie jsou velmoci* však Kejř znenadání přeskakuje do minulosti a na celé stránce popisuje dějiny USA před první světovou válkou. Ve zkratce představuje revoluci a její protagonisty Washingtona a Franklina, *slavného vynálezce hromosvodu*. Podle něj se USA po občanské válce a zrušení otroctví vzmohly díky své podnikavosti a přírodnímu bohatství a staly se „*jedním z nejmocnějších států zeměkoule.*“¹⁷⁵ Kejřův výklad je velmi krátký, stručný, chronologicky neucelený a nijak neoslavuje starší dějiny USA. Jejich účast v první světové válce však považuje za zásadní.

Roku 1936 vyšla jedinečná učebnice *Branný dějepis* Josefa B. Dolenského.¹⁷⁶ Jejím účelem byla výchova mládeže k obraně republiky či *brannosti* pomocí vybraných kapitol z válečných dějin lidstva. U konfliktů se popis zaměřoval na hlavní ideje, za něž strany bojovaly, na použité technologie a hlavně historické postavy, které svým jednáním působily jako mravní vzory. Asi není překvapením, že v kapitole *Boj Američanů za svobodu (1775–1783)* je předkládán jako vzor takový Washington. Odpor kolonistů a vývoj konfliktu je

¹⁷¹ Tamtéž, s. 90.

¹⁷² Tamtéž, s. 97.

¹⁷³ KEJŘ, V.: *Dějepis pro 6. až 8. postupný ročník obecných škol*. Praha 1935.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 101.

¹⁷⁶ DOLENSKÝ, B. J.: *Branný dějepis*. 1936 Praha.

popsán v obvyklé formě, kterou přerušují jen Washingtonovy citáty a podrobnější popis jeho života. Adorace Washingtona v textu ilustruje následující výňatek: „*Washington zasvětil svůj život nezištně, poctivě a obětavě službě své vlasti a její svobodě.*“¹⁷⁷

Autor Jan Mlčoch napsal učebnici dějepisu pro čtvrtý ročník měšťanských škol.¹⁷⁸ V ní spojuje téma americké a Velké francouzské revoluce v jedné kapitole *Boje za svobodu v Americe a Francii. Vznik republik*. Americká revoluce je popsána tradičním způsobem, ačkoliv chybí zmínka o Bostonském pití čaje nebo argument o nezastoupení kolonistů v parlamentu. Je připomenut Franklin a dobrovolníci de La Fayette a Kosciuszko, kteří už v meziválečných učebnicích běžně chybí. Z bitev autor nejmenuje ani jednu a užívá jen tři letopočty. Další vývoj je přeskočen i v rámci kapitoly *Koloniální imperialismus. Výpravy badatelů* a dějiny USA se objevují až za první světové války. *Ukrutnosti* Němců přiměly prezidenta Wilsona, aby vyhlásil Německu válku. Po porážce ústředních mocností Wilson odmítl vyjednávat s rakousko-uherskou vládou a odkázal ji na vládu československou. Byl to také *šlechetný* Wilson, na jehož popud vznikla Společnost národů.

Roku 1937 vyšla také učebnice pro třetí třídu městských škol od Eduarda Štorcha (1878–1956) a Karla Čondla (1900–1977).¹⁷⁹ Ve své interpretaci *Boje za svobodu amerických osad* mluví o nespokojenosti kolonistů s obchodní závislostí na Anglii, která byla navíc posílena zavedením daní a cel. Další vývoj (odpor osadníků, Bostonské pití čaje, organizace odboje a zapojení dalších evropských mocností) je popsán obsáhle na třech stranách textu. Z letopočtů užívají autoři jen čtyři a podle tradice prvorepublikových učebnic vynechávají válečný průběh. Washington i Franklin se v textu vyskytují, ovšem jejich role není nijak zvýrazněna. U Franklina, *slavného vynálezce bleskosvodu*, se navíc objevuje poznámka pod čarou, že bleskosvod vynalezl současně s Divišem. Celá kapitola je součástí oddělení *Demokracie otrásá světem*, v němž je zastoupena i Velká francouzská revoluce. V rámci absolutismu evropských zemí měla být právě americká revoluce tou, jež ukázala „*cestu ke zrušení nesnesitelných poměrů.*“¹⁸⁰ Pro celou kapitolu jsou užity jen tři letopočty.

V kapitole *Amerika Američanům*, jež je součástí oddělení *Světový imperialismus*, autoři začínají obecným úvodem do 19. století, v němž představují technický pokrok, demokratizaci společnosti a přímo negativně hodnotí vznik imperialismu, který definují jako

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 112.

¹⁷⁸ MLČOCH, J.: *Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. Upravena podle normálních učebných osnov z roku 1932. IV. pro jednorocní učebné kursy*. Praha 1937.

¹⁷⁹ ŠTORCH, E. – ČONDL, K.: *Pracovní učebnice dějepisu. Díl třetí, pro třetí třídu měšťanských škol*. Praha 1937.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 77.

„rozšiřování státní moci za účelem zničením bez ohledu na právo a na krveprolévání...“,¹⁸¹ a spojují ho s kapitalismem. Expanze USA k Tichému oceánu je spojována s přistěhovalectvím z Evropy, zlatem v Kalifornii a vyhlazováním indiánských kmenů, jež byly *nemilosrdně potírány*. Občanská válka je vedena na etickém principu. Severní státy požadovaly zrušení otroctví, protože to bylo podle nich nelidské. Válka skončila Lincolnovým vítězstvím a po ní následoval ohromný hospodářský rozvoj, v němž „*velká města rostla jak houby po dešti*,“ a „*z příčinlivých a chytrých chudáků se stávali v málo letech milionáři*.“¹⁸² Autoři zachycují negativní dopad tohoto růstu v *bezohledné soutěži* a poprvé užívají termínu vykořisťování u dělnické třídy (v rámci sekce *Honba za dolarem*). Amerického ducha kapitalismu a individualismu zachycují větou „*v Americe každý bojuje sám za sebe a o druhé se nestará*,...“¹⁸³ Socialismus se podle Štorcha a Čondla rozvinul v USA v nedávné době. Stejně jako Šembera s Brdlíkem autoři tvrdí, že si dělníci udrželi své *dosti* vysoké mzdy pomocí omezování imigrace. Teprve na závěr kapitoly je představena Monroeova doktrína, podle níž je kapitola pojmenována, a podle níž USA usilovaly o větší kooperaci amerických států.

Světová válka je součástí kapitoly *Světový imperialismus*. Autoři užívají klasickou interpretaci vstupu USA do války, čímž bylo bezohledné potápění neutrálních lodí ponorkami. Nově je doplněno, že ponorky potápěly v rozčilení svých neúspěchů i lodě s raněnými. Wilson pak pod vlivem pobouření Američanů vyhlásil Německu válku. V textu se rovněž objevuje zmínka o odmítnutí mírových jednání s císařem Karlem I. a o právu Čechů a Jihoslovanů na svůj vlastní stát. Americké jednotky spolu s anglickými a francouzskými odrazily německou jarní ofenzívu a zvítězily. Wilsonem založená Společnost národů je v textu pochvalně zmíněna, protože podle autorů několikrát zabránila hrozící válce. Nejnovější dění zahrnuje kapitola *Světová krize*, podle níž USA zajistily svým programem New Deal na 30 milionů občanů.

Průvodce dějinami od Stanislava Hakla představuje velmi stručnou příručku k světovým dějinám.¹⁸⁴ V jedné podkapitole *Boj Američanů za svobodu* slučuje válku za nezávislost, občanskou válkou a expanzi USA. Učebnice nevysvětluje jevy, pouze v krátkých bodech reflektuje důležité události bez hodnotícího stanoviska, a proto není pro další analýzu

¹⁸¹ Tamtéž, s. 156.

¹⁸² Tamtéž, s. 157.

¹⁸³ Tamtéž, s. 157.

¹⁸⁴ HAKL, S.: *Průvodce dějinami. Přehled československého dějepisu a nejdůležitějších dějin světových*. Praha 1938.

vhodná. Za povšimnutí ovšem stojí, že i přes svou stručnost zmiňuje ve změní krátkých informací smrt prezidenta Wilsona, „*spoluzakladatele naší republiky*.“¹⁸⁵

Pro pokusné diferencované školy vyšla roku 1938 učebnice Stanislava Nemeškala, Aloise Sosíka a Stanislava Vrány.¹⁸⁶ Publikace je plná úkolů pro individuální práci žáků, v čemž vychází vstříc tehdejšímu trendu sociologizace dějepisu. Podkapitola *Vzpouřa amerických osadníků* po zrekonstruovaném úvodním příběhu o Bostonském pití čaje shrnuje válku za nezávislost, expanzi k Tichému oceánu a občanskou válku. V textu se objevuje jen jeden letopočet, a to vydání deklarace nezávislosti, z níž je citována úvodní pasáž o rovnosti všech lidí. Z osobností je zmíněn jen *dobrý vojevůdce* Washington a *vynikající státník a lidumil* Lincoln. Expanze na západ země je pospána v pozitivním světle jako kultivace půdy, které předcházely těžké boje s Indiány (jejich mýcení ovšem není kritizováno). Zrušení otroctví není zdůvodněno, pouze je zmíněno, že o něj usiloval Lincoln. Poválečný růst vedl k tomu, že se USA staly jedním z nejmocnějších států světa. Otázka emigrace je rovněž v textu zmíněna a zpracována do samostatných úkolů. V kapitole *Světová válka* je zmíněno zapojení USA z důvodu potápění neutrálních lodí německými ponorkami, kvůli čemuž do Evropy posílaly velké množství válečného materiálu a jednotek. Následoval pařížský mír a vznik samostatného státu Čechoslováků díky prezidentu Wilsonovi, o němž je opět zmíněno, že odkázal Rakousko v rámci mírových jednání na Čechoslováky a Jihoslovany.

Středoškolské učebnice

Prvním analyzovaným vzorkem je pár učebnic jsou *Dějepis pro ústavy učitelské* od středoškolských profesorů Aloise Till (1869–1932) a Františka Nováka (1883–1937).¹⁸⁷ Třetí díl této učebnice jedná pouze o americké revoluci v kapitole *Vznik Spojených států severoamerických*. Učebnice představuje změnu v struktuře textu, když se totiž souvislý text dělí na tematické celky: politické poměry, obchod, zeměpisné popisky a dějinný vývoj. Podobá se tak nejmodernější předválečné učebnici kolektivu Bidlo–Hýbl–Šusta. Svým obsahem učebnice kráčí v tradičním duchu předválečných učebnic. Píše o odporu kolonistů proti daním, Bostonském pití čaje, odboji kolonistů vedených Washingtonem a diplomatem Franklinem a nejsou ani vynecháni dobrovolníci z Evropy de La Fayette a Kosciuszko. Nechybí zmínka o vítězství Angličanů na moři a jejich porážce na souši, ovšem bez

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 119.

¹⁸⁶ NEMEŠKAL, S. – SOSÍK, A. – VRÁNA, S.: *Obrazy z dějin lidstva. Díl III. Pro třetí třídu měšťanských škol*. Zlín 1938.

¹⁸⁷ NOVÁK, F. – TILL, A.: *Dějepis pro ústavy učitelské. Díl III. Dějiny nového věku*. Praha 1921.

jmenování jediné bitvy. Pokud započítáme i kapitolu o americké ústavě, je v kapitole šest letopočtů.

Druhá učebnice Tilla a Nováka, čtvrtý díl dějin nejnovějších, se zabývá expanzí USA, občanskou válkou, poválečnou expanzí a první světovou válkou.¹⁸⁸ I v této učebnici je látka strukturována tematicky na *vzrůst Unie, obyvatelstvo, politické poměry, občanská válka* apod. Expanze na úkor původních obyvatel je konstatována bez hodnotících prvků a nárůst počtu obyvatel díky imigraci z Evropy dělí autoři na dvě etapy. Nejprve přicházeli Irové a *Germáni*, v druhé etapě po roce 1848 Slované a Italové. Impulsem bylo nalezené zlato v Kalifornii nebo volná půda na západě. Důvody občanské války jsou vyličený jako přednostně ekonomické, o etickém aspektu není přímá zmínka. Po porážce Konfederace došlo k znovusjednocení země až roku 1885, kdy ve volbách zvítězila Demokratická strana, a na jihu se obnovilo hospodářství. Perličkou výkladu jsou technické poznámky jako zavádění *Bellova telefonu*, kremace nebo osmihodinové pracovní doby v New Yorku. V podkapitole *Imperialism americký* autoři líčí v pozitivním světle obsazení Portorika, Havajských ostrovů a Kuby, jež se stala nezávislou republikou. Tento vývoj napomohl zrodu hrdého amerického vlastenectví. USA se staly tichomořskou velmocí a byly v čele panamerického hnutí. Negativa americké kapitalistické společnosti popsána nejsou. Naopak podle výkladu vznikla v Americe vrstva miliardářů mecenášů, kteří napomohli rozvoji kultury a hospodářství USA. O sociálně slabších nebo o stálé přítomnosti rasismu po občanské válce není v textu ani zmínka. Po faktografické stránce je kapitola bohatá a obsahuje 17 letopočtů.

V kapitole *Světová válka* Wilson vyhláší Němcům válku kvůli jejich ponorkové válce, která narušovala obchod se západem (není vložena žádná poznámka o smrti amerických občanů). O podílu Američanů na úspěšné Fochově ofenzivě není psáno také nic. V rámci domácích dějin se objevuje opět poznámka, že Wilson odkázal rakouskou vládu ohledně mírových jednání na Čechy a Jihoslovany. Wilsonovy mírové snahy také vedou k vzniku Společnosti národů.

Novým typem středoškolských učebnic se staly učebnice Josefa Pekaře (1870–1937), který patřil mezi nejvýznamnější historiky meziválečného Československa. Studoval na univerzitě Karlo-Ferdinandově (od 1920 na Karlově Univerzitě), na níž také později působil. Po vzniku první Československé republiky vydal několik publikací, v nichž se svým historickým subjektivismem stavěl proti historickým konvenčním názorům. Například v knize *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého* (1921) hájil svatojánský kult a baroko obecně,

¹⁸⁸ NOVÁK, F. – TILL, A.: *Dějepis pro ústavy učitelství IV. Dějiny nejnovější (od r. 1848 po přítomnost)*. Praha 1923.

kriticky revidoval husitství v díle *Žižka a jeho doba* (1927–1933) nebo přeceňoval podíl šlechty na národním obrození v knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* (1923). Na počátku 20. století se pustil do polemiky s T. G. Masarykem o smyslu českých dějin.¹⁸⁹ Svou jedinou syntézu Československých dějin sepsal v učebnici *Dějiny Československé* pro nejvyšší třídy středních škol.¹⁹⁰ V té jsou americké dějiny zachyceny jen v případě první světové války. Američané díky zásobování západní fronty válečným materiálem a vojáky přispívají k vítězství Dohody. I zde je zmíněno Wilsonovo odmítnutí vyjednávání s rakouskou vládou a s odkazem na československou vládu v Paříži. Není bez zajímavosti, že podle Pekaře bylo Wilsonovo odmítnutí Rakušanů ovlivněno Masarykem.

Z předchozí podkapitoly zmiňovaný Traub sepsal také učebnici pro vyšší třídy středních škol, v níž se pouští do odlišného výkladu než ve své učebnici pro nižší třídy.¹⁹¹ Traubova struktura textu ještě sleduje pozitivistický trend jednolitého proudu textu. V obsahu se však objevují kromě obvyklých informací i nové, které se objevovaly v moderní učebnici Bidly–Hýbla–Šusty nebo Tuskanyové. Na rozdíl od svého předchozího dílu nevěnuje ve svém výkladu prostor osobnostem revoluce, Franklinovi a Washingtonovi. Naopak přidává do textu jména Otise, de La Fayette a Thomase Jeffersona, u něhož také zmiňuje lidská práva, nebo guvernéra Elliota, který není zmiňován v žádné jiné meziválečné učebnici (naposledy u Třebického a jedná se tudíž o „archaickou“ informaci). Rovněž je jako důvod války uveden princip vyhlášení daně kolonistům bez zastoupení v parlamentu. Z letopočtů jich užívá sedm. Americká revoluce je také součástí dějin Britské říše. V kapitole *Unie* se objevuje strukturace podle nových učebnic čili přidání samostatných odstavců o obchodu, politice, hospodářství, a dokonce i literatuře. V rámci expanze USA na západ se poprvé mluví o imigrace nejen z Evropy, ale i Asie, o níž je v textu poznačeno její hanlivé označení *žluté nebezpečí*. Mýcení původních obyvatel je popsáno jako zahánění Indiánů do rezervací, kde jim hrozilo vymření. Občanská válka byla podle Trauba vedena kvůli zrušení otroctví z etických důvodů a hospodářské důvody byly sekundární. Vítězství severu označuje za *vítězství lidskosti*, které však bylo kontrováno společensky nerovným postavením Afroameričanů. Ani v této učebnici není popisován negativní vliv kapitalismu, vznik vrstvy chudých a vykořisťovaných dělníků. Naopak je stejně jako u Tilla a Nováka zmíněna vrstva miliardářů (ačkoliv bez dobročinných vlastností). Další expanze na Kubu, Portoriko a Havajské ostrovy, a stavba Panamského průplavu je označena za výsledek Monroeovy

¹⁸⁹ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 490–502.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 502; PEKAŘ, J.: *Dějiny Československé pro nejvyšší třídy středních škol*. Praha 1921.

¹⁹¹ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Nový věk od roku 1648 až po naše časy*. Brno 1923.

doktríny. Poslední odstavec o USA se věnuje jako u Bidly–Hýbla–Šusty literatuře a zbytek kapitoly vyplňují dějiny Mexika a Jižní Ameriky. Letopočtů je jmenováno jen šest.

V kapitole světová válka se píše o USA až od podkapitoly *Průběh války do konce*, která se začíná vstupem Spojených států do války. Bylo to pod vlivem *bezohledné* ponorkové války Němců a jejich *piklů* v USA. Ofensiva maršála Foche je úspěšná díky materiální podpoře USA a jejich pověstným tankům. Snahy Rakouska o mírová vyjednávání jsou přerušena a Rakousko je odkázáno na novou vládu v Paříži.

Další učebnice pro vyšší třídy středních škol pochází až z roku 1935 od středoškolských profesorů Josefa Hrbka (1883–1969) a Josefa Vodehnala (1892–1971).¹⁹² Kapitola *Založení Spojených států severoamerických* představuje hospodářské využívání kolonií Anglií a vznik konfliktu kvůli clu na čaj, které jako jediné vláda neodvolala, a to z principiálního důvodu. U osobností revoluce je použit typický vzor: *skromný a nezištný* Franklin vytvořil spojenectví s Francií a *neohrožený a zkušený* Washington porazil Angličany u Yorktownu. Z průběhu bojů je konstatováno vítězství Angličanů na moři a jejich porážka na souši. Konec kapitoly je věnován popisu rozdělení politické moci v USA. Zajímavou vsuvkou je německý původ krále Jiřího III., kterému německá knížata *houfně prodávali* své poddané. Vytvářet závěry, že se jedná o budování protiněmeckého citění, by ovšem bylo přehnané. Ve výkladu nechybí dobrovolníci La Fayette a Kosciuszko a z letopočtů je jich použito šest. Na závěr učebnice jsou také přidány samostatné úkoly a otázky pro žáky.

V kapitole *Rozmach Spojených států severoamerických* je text strukturován do tematických celků podle územních zisků, politického vývoje, občanské války, mechanizace výroby, vzniku trustů a imperiální politiky. Občanská válka byla podle autorů vedena kvůli otroctví jak z etických, tak i hospodářských důvodů. V hospodářském rozvoji je kritizována jen monopolizace a vznik trustů, které ničily drobné podnikatele, další sociální aspekty však zmiňovány nejsou. Dělnická vrstva je zmíněna jen ve spojitosti omezení přistěhovalectví do USA, „*aby si uchránilo své poměrně vysoké mzdy.*“¹⁹³ Na druhou stranu imigranti z Evropy a Asie pomohli osídlit západ země. Stejně jako Pešek autoři kritizují literární a kulturní zaostalost USA, kterou odůvodňují jejich materialismem. Následnou expanzi USA, obsazení španělských kolonií a vytvoření Panamského průplavu, nijak nenapadají a jen ji objektivně konstatují. Autoři si byli patrně vědomi vlivu USA nad novou Kubánskou republikou, a proto ji dali označení *svobodná* s uvozovkami. Ve srovnání se *španělskými vykořisťovateli* však toto obsazení působí pozitivně. Účast USA v první světové válce je popsána v tradičním stylu,

¹⁹² HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Nový věk od osvícenství do doby přítomné*. Praha 1935.

¹⁹³ Tamtéž, s. 141.

ovšem za zmínku stojí popisek fotografie prezidenta Wilsona, který je ukázkou jeho kultu v učebnicích dějepisu: „*Tento oduševnělý portrét prozrazuje učence. Wilson, původně profesor práva a historie, dovedl však uplatnit své vysoké ideály v činné politice a zapsal se tak nesmazatelně do dějin lidstva.*“¹⁹⁴ V poválečném vývoji jsou jmenováni všichni američtí prezidenti a je zde popsána snaha USA o zachování míru pomocí Washingtonské konference (z let 1921–1922 zabraňovala zbrojení na moři) a *Briand-Kellogova paktu* (z roku 1928, ilegalizoval válku jako prostředek diplomatického jednání). V případě vypuknutí krize jsou zmíněny reformy prezidenta F. D. Roosevelta (1933–1945) s poznámkou, že byly neúčinné.

V roce 1937 vydal zmiňovaný Jaroslav Bidlo s Josef Šusta a Josefem Dobiášem učebnici všeobecného dějepisu.¹⁹⁵ Její nejstarší kapitolou o dějinách USA je *Nový svět v 19. století*, která je prakticky identická s původní stejnojmennou kapitolou z učebnice Bidly, Hýblů a Šustů z roku 1913. Původní výklad je pozměněn jen v podkapitole *Válka španělsko-americká a její následky*, z níž je ať už z politických důvodů, nebo jen z důvodu čistě praktických (aby se ušetřil prostor v učebnici) vynechán odstavec o ziskových zájmech Američanů na obsazení Kubu. Naopak je dodáno, že v době nástupu Theodora Roosevelta se zrodil americký imperialismus, definovaný jako snaha USA o světové prvenství v hospodářství i politice. V důsledku to však interpretaci nemění, neboť v původní i nové učebnici pojednává o tomto tématu krátká podkapitola nazvaná *Imperialism americký*. Na konci je ještě nově přidána informace o narůstajícím významu Tichého oceánu ve světovém obchodu a rivalitě Japonska a USA v něm. Kapitola *I. světová válka a její následky* pak ve stručnosti popisuje vstup a účast USA ve válce. Důvodem vstupu mělo být bezohledné potápění lodí neutrálních států německými ponorkami. Následná válečná pomoc USA už není nijak specifikována. Na druhou stranu je zmiňován se svými čtrnácti body *šlechtný ideolog* Wilson. Jeho vliv na výslednou podobu *Versailleské mírové smlouvy* je rovněž zaznamenán, včetně realizovaného založení Společnosti národů. Kritika autorů se ozývá kvůli neúčasti USA ve Společnosti národů a jejich obratu k izolacionismu.

Podkapitola doplňující události meziválečné popisuje rostoucí napětí mezi USA a Japonskem v oblasti Tichomoří. Diplomatická snaha USA o zabránění vojenských konfliktů pomocí konferencí ve Washingtonu nebo *Briand-Kellogova paktu* byla neúspěšná. V rámci hospodářské krize autoři věnují odstavec Franklinu Rooseveltovi a jeho programu New Deal.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 169.

¹⁹⁵ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro reálky. Díl III. Novověk od let sedmdesátých XIX. stol., až do doby současné.* Praha 1937.

Vysvětlují podstatu programu a zmiňují i jeho dopad na omezení svobody podnikání. Výklad Bidly, Dobiáše a Šusty se neměnil ani v jejich dalších učebnicích.¹⁹⁶

V rámci středních škol je v analýze zastoupena také učebnice pro odborné školy od Leontiny Mašínové.¹⁹⁷ V kapitole *Vznik Spojených států severoamerických* velmi zjednodušenou formou popisuje vznik USA. Kolonisté ovlivněni myšlenkami osvícenství chtěli politickou samostatnost a odhodlali se k odporu proti clu na dovezené zboží, jež vyvrcholilo Bostonským pitím čaje. Průběh bojů není popsán, z osobností revoluce je zmíněn Washington, Franklin a překvapivě také Thomas Paine (1737–1809). Text je velmi stručný, obsahuje jen dva letopočty a ve své struktuře se neliší od předchozích učebnic. Prokop Diviš je zmíněn až v následující kapitole *Osvícenství* jako český kněz, který současně s Franklinem vynalezl bleskosvod. Další vývoj dějin USA není zachycen a zmiňuje se jen jejich zapojení v první světové válce. Důvodem vstupu USA je potopení lodě s americkými občany. Do války se zapojují *ve značném počtu* američtí Češi ať už jako dobrovolníci v armádě, nebo přispívatelé na válečné náklady. Postup Němců je zastaven spojenými silami Francouzů, Angličanů a Američanů. *Ušlechtilý* Woodrow Wilson pak na Masarykovu žádost ustanovuje za jednu z mírových podmínek osvobození Čechoslováků.

Závěr kapitoly

Z dosažených výsledků je patrné, že prvorepublikové učebnice dějepisu navazují na tradici výkladu dějin USA z dob Rakousko-Uherska. Historie USA byla ve svém celku před první světovou válkou vyobrazována pozitivně, pokud pomineme kritiku vyhlazování Indiánů, výskytu otroctví nebo expanzi států na úkor Španělska (třebaže ta není kritizována vždy). Proto nepůsobí zjištění existence kontinuity výkladu nijak překvapivé. Přesto zde existují určité posuny.

Válka o nezávislost a následný vývoj USA je ve všech vzorcích učebnic základních a středních škol interpretována v pozitivním duchu stejně jako v předválečném období. Opouští se od popisu průběhu bojů, respektive od vyjmenování bitev s daty, výjimku tvoří učebnice Dvořáka-Šujana (první vydání ještě předválečné), Hrbka-Vodehnala a Trauba. V učebnicích jsou rovněž glorifikovány osobnosti USA. Jejich význam je interpretován individuálně, Franklin je označován za *pilného, příčinnivého a skromného* Američana, který jakoby

¹⁹⁶ Příkladem totožného výkladu může být BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro reálky. Díl III. Dějiny nového věku od osvícenství*. Vyd. 3. Praha 1933; Týž: *Dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl III. Dějiny nového věku od roku 1648*. Vyd. 2. Praha 1921.

¹⁹⁷ MAŠÍNOVÁ, L.: *Dějiny vzdělanosti pro odborné školy ženských povolání. 2. díl. (Od konce 15. Století do nejnovejší doby)*. Praha 1933.

představuje prototyp amerického intelektuála. Je předkládán za vzor v učebnicích Dejmka (1935) a Horáka, přičemž je mu věnováno více pozornosti než Washingtonovi. V případě autorů Jiráka-Reitler-Gebauerová, Nemeškal-Sosík-Vrána nebo v případě Dejmka a jeho vydání z roku 1925 je naopak v popředí pozornosti Washington. V učebnicích pro střední školy se klade menší důraz na Washingtona a Franklina a naopak jsou zmiňována další jména (La Fayette, Jefferson, Otis, Paine). Výklad revoluce se zaměřuje na teoretickou obhajobu práv kolonistů, což zahrnuje i popis deklarace a ústavy (u Horáka je také poprvé citována slavná úvodní pasáž o nezcizitelných právech).

Občanská válka je interpretována jako boj proti otroctví z etického i hospodářského důvodu, přičemž důraz je na oba aspekty v učebnicích kladen střídavě (Dejmek preferuje aspekt etický, Novák-Till zase ekonomický a Hrbek-Vodehnal je uvádí rovnocenně). Dochází také k adoraci Lincolna, *rozhodného odpůrce otroctví* (Hrbek-Vodehnal, Čondl-Štorch). Dostává označení *velkodušný a poctivý* (Pešek) nebo *vynikající státník a lidumil* (Nemeškal-Sosík-Vrána). Obsazení španělských kolonií a vytvoření Kubánské republiky je interpretováno buď pozitivně, nebo neutrálně (Novák-Till, Hrbek-Vodehnal Traub, Šembera-Brdlík), bez dalších negativních poznámek (pokud však vnímáme pojem imperialismus za čistě negativní, potom je negativní i obsazení Kuby, protože je v učebnicích popisováno jako součást *amerického imperialismu*). Kritika sociální a kritika amerického kapitalismu se ozývá nejzřetelněji z učebnice autorů Čondl-Štorch, Šembera-Brdlík a Dobiáš-Šusta. Zatímco první dvojice kritizuje vykořisťování dělníků a jejich sociální zabezpečení, Šembera s Brdlíkem a Dobiáš s Šustou napadají vznik trustů, které likvidovaly drobné podnikatele.

Za zcela nejdůležitější fenomén dějin USA v prvorepublikových učebnicích dějepisu můžeme považovat vznik ČSR vlivem Spojeným státům a prezidenta Wilsona. USA se zapojuje do první světové války z humanitních důvodů, aby potlačily agresi rozpínajícího se Německa a daly svobodu podmaněným národům. V učebnicích Šembery-Brdlíka, Gebauerové-Jiráka-Reitlera, Peška, Horáka, Soukupa, Dejmka a dalších autorů je uznávána síla a hodnota této pomoci, která rozhodla o porážce Němců. Kolem Wilsona je v učebnicích budován „kult osobnosti“. Napříč učebnicím všech typů škol je Wilson označován za *šlechtného a mírumilovného* prezidenta či přímo *přítele československého lidu*. V učebnicích je také zmiňováno Wilsonovo odmítnutí mírových jednání s vládou Rakousko-Uherska nebo císařem Karlem I., přičemž je odkazuje na Čechoslováky (někdy taky českou vládu nebo Čechy) a Jihoslovany.

Situace po první světové válce je popsána jen v učebnicích autorů Štorch-Čondl, Hrbek-Vodehnal, Bidlo-Dobiáš-Šusta, a to ve spojitosti se světovou krizí a kritikou ústupu

USA do izolacionismu. Podle Štorcha a Čondla měly mít reformy prezidenta Roosevelta pozitivní vliv na sociálním zajištění občanů USA, zatímco podle Hrbka a Vodehnala byly neúčinné. Na druhou stranu Hrbek s Vodehnalem uznávají, že i přes svou nepřítomnost v Společnosti národů vyvinuly USA snahu o udržení míru (Briand-Kollegův pakt, Washingtonská konference). Trojice Bidlo-Dobiáš-Šusta jsou naopak k mírovým snahám USA skeptičtí a ohrazují se i proti omezení svobody podnikání, které Rooseveltovy reformy přivodily. Téma meziválečných USA je tak zachyceno v učebnicích nejednotně a protichůdně, stejně jako tomu bylo v předválečných učebnicích na téma obsazení španělských kolonií Američany.

Učebnice vydané během druhé světové války

Školský systém během okupace

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava došlo k mnohým násilným změnám ve školství, které se týkaly jak organizace, tak obsahu vzdělávání. Jedním z prvních velkých zásahů bylo rozdělení československého školství na samostatné školství české a slovenské. V pohraničních oblastech zabraných Velkoněmeckou říší byly zrušeny všechny české střední školy a posléze i měšťanky.¹⁹⁸

Školský systém existoval v prvních letech protektorátu podle zákonů první republiky, ovšem v průběhu času prodělal změny, jejichž cílem bylo snížení vzdělanosti české populace.¹⁹⁹ Od začátku školního roku 1941/42 byly rozšířeny třídy obecných českých škol ve školních obvodech (újezdech) z pěti na osm ročníků, čímž se na nich umožňovalo splnění povinné školní docházky. Nižší stupeň obecné školy byl zkrácen o rok na čtyři ročníky a žák pak mohl dochodit povinnou školní docházku na vyšší obecné škole, na škole měšťanské nebo jedné ze středních škol. Měšťanky (od roku 1941 označovány za školy hlavní) byly nicméně od školního roku 1941/42 výběrovými a mohly přijmout jen 35 % absolventů čtvrtých ročníků obecných škol (následující rok pak 40 %). Zbýlých 60 % dětí tak dokončilo školu obecnou. Jednoroční učební kurzy při měšťankách byly zrušeny a počet žáků se na obecných a měšťanských školách zvedl ze 45 v září roku 1939 na 50 ve třídách vícetřídních obecných škol a 60 v třídách měšťanek. Střední školy byly od roku 1941/42 omezeny na dva typy, na klasická gymnázia a reálná gymnázia.

Na zhoršení kvality výuky mělo také dopad, že byla řada škol vystěhována do nevyhovujících budov a původní budovy sloužily vojenským účelům nebo byly přiděleny stále nově otevřeným školám německým. Rovněž byly vykrádány a ničeny školní sbírky a knihovny.²⁰⁰ České vysoké školy byly od 17. listopadu 1939 uzavřeny a jejich majetek převeden německým vysokým školám. Rovněž byly rušeny soukromé a církevní školy a podstatně se snížil počet středních škol a odborných škol.²⁰¹

Je zajímavé, že první školní osnovy ovlivněné nacistickou ideologií byly vydány až roku 1941, přestože reálná výuka jí byla ovlivněna už od vyhlášení protektorátu. Například podle osnov pro školní rok 1939/1940 mohli učitelé nadále pracovat s dosud používanými učebnicemi, ačkoliv museli při výběru a uspořádání učiva přihlížet k nastalým změnám.

¹⁹⁸ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 22; dále: JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 91 a 92.

¹⁹⁹ JIREČEK, Miroslav: *c. d.*, 2014, s. 92, 96; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 35.

²⁰⁰ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 16.

²⁰¹ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 92 a 93; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 15 a 16, 50 a 51.

Třebaže neměla být zdůrazňována idea demokracie a došlo k oslabení ohledu na „*všelidský zřetel*“, výchova a vyučování měly mít jednotný základ na principech národního (českého) a křesťanského ducha a sociální spravedlnosti. V dějepisu samotném nedošlo k razantním změnám, měly se jen zdůrazňovat principy národa místo státu, češství místo čechoslovakismu a neměl se budít zájem o snahu světového a lidského souručenství. Němčina zůstala nadále pouze nepovinným předmětem v rámci měšťanek a obecných škol. Jako povinný předmět byla zavedena na obecných školách teprve v listopadu 1940.²⁰²

Podle nových směrnic z roku 1941 pro obecné školy, měšťanské školy a JUK se měli žáci přesvědčit o historickém sepětí českého a německého národa, o „*dějinné politické a kulturní závislosti českého národa na Německu*.“²⁰³ Žáci se měli seznamovat s nejdůležitějšími jevy minulosti českého a německého národa a být „*vedení k úctě k Velkoněmecké říši a jejímu vůdci*...“²⁰⁴ Kromě podřízenosti českého národa německému se měli žáci vychovávat k loajalitě vůči okupantům. Domácí dějiny se chápaly jako dějiny Říše. Ze světových dějin se měla probírat jen látka, která se úžeji týkala národních a německých dějin nebo přispěla k obecnému rozvoji lidstva. Výuka dějepisu byla dokonce od listopadu 1941 do listopadu 1942 pozastavena na všech českých školách, a to z důvodu přeškolení českých učitelů v německém Rankenheimu u Berlína, kde si měli osvojit nacistický výklad dějin. Výuka domácích dějin (říšských) pak byla obnovena jako první a obecné dějiny se opětovně vyučovaly až od roku 1943.²⁰⁵

Už v prosinci roku 1938, tedy před vznikem protektorátu, bylo zakázáno používat edici učebnic Štorcha a Čondla, kvůli jejich odsouzení Hitlera jako „*bezohledného diktátora*“ v třetím díle edice. Po vzniku protektorátu byly zakázány mnohé další dějepisné učebnice; například Dejmkovy učebnice pro obecné školy, dále učebnice pro měšťanské školy od Ladislava Horáka, Jaroslava Paura, kolektivu Hořčička-Ledr, Gebauerová-Jirák-Reitler-Touc a Jirák-Reitler-Hanuš. Další revize učebnic byla přerušena výnosem ministerstva školství v květnu 1940, podle něhož se mohly používat jen učebnice schválené říšským protektorem Konstantinem von Neurath (ve funkci 1939–1943). Podle nových směrnic se měla závadná místa v učebnicích začernit nebo měl být vyměněn celý závadný list listem novým, schváleným říšským protektorem. Ačkoliv se začaly psát nové učebnice všeobecného dějepisu a říšských dějin, jako základ se měly pro vyučování říšských dějin používat od října 1940 učebnice Waltera Gehla (1895–1942). V září 1942 pak byla uzavřena smlouva pro vydání do

²⁰² JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 98 a 99; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 128.

²⁰³ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 105.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 105.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 106; ŠUSTOVÁ, M.: *c. d.*, 20 a 21.

češtiny přeložených učebnic *Stručné dějiny říše* pro obecné školy a *Geschichte für tschechische höhere Schulen*. Situace na trhu byla ovšem značně nepřehledná, a stávalo se, že už jednou schválené a vytištěné učebnice byly opět německými úřady staženy.²⁰⁶

Učebnice v období okupace

Jak už bylo zmíněno výše, učebnic z válečného období bylo vydáno jen poskrovnu. Fakticky jde o tři díla, která byla vydána a nakonec i používána (čili nestažena). Tím prvním je obsáhlá, čtyřdílná edice Walthera Gehla *Geschichte* pro vyšší střední školy a gymnázia, která vycházela v němčině mezi lety 1939 a 1940. Důležité je, že edice byla určena nejen pro sudetskou oblast, ale také Protektorát Čechy a Morava (v učebnicích je vždy „Für das Sudetenland und Böhmen-Mähren“). Druhým dílem je krátká učebnice *Stručné dějiny říše* pro občanky a hlavní školy a třetím dílem německy psaná *Geschichte für tschechische höhere Schulen*. Ačkoliv se nadále používaly vybrané, zcenzurované učebnice z první republiky, součástí této analýzy nejsou. Je to z důvodu, že ryze oficiální ideologický výklad představovaly teprve učebnice vydané a schválené nacistickým režimem v protektorátu. Je proto logické, aby v popředí analýzy stály učebnice, jež byly režimem vytvořeny a ne jen upraveny. Dějiny spojených států jsou nejobširněji popsány ve Waltherově edici, a proto jí bude v analýze věnován největší prostor.

V první z Waltherových učebnic pro čtvrté třídy je zpracována americká revoluce.²⁰⁷ Její popis se v prvních odstavcích neodlišuje od těch předchozích v českých učebnicích; americké kolonie byly nuceny anglickým parlamentem platit přímé daně, proti čemuž se kolonisté ohradili. Gehl ovšem klade důraz na vykořisťování amerických kolonií a supresi jakékoliv iniciativy kolonistů, když uvádí, že si nemohly rozvinout vlastní průmysl, musely vyvážet surový materiál do Anglie a obchodovat směly jen na anglických lodích.

Naprosto odlišný a vůči předchozím výkladům neortodoxní přístup autor představuje v úloze Němců v americké revoluci. Podle Gehla v ní totiž hráli prvořadou roli. Například v dokumentu *Deklarace nezávislosti* se podepsalo z celkového počtu 72 signatářů ne méně než 48 mužů s německými jmény.²⁰⁸ Co se týče německých osadníků, z jejich řad bojovalo desetitisíce mužů už od počátku revoluce za nezávislost kolonií.²⁰⁹ Gehl je v dalším popisu

²⁰⁶ ŠUSTOVÁ, M.: c. d., 19–22.

²⁰⁷ GEHL, Walther: *Geschichte. 4. Klasse. Ausgabe A: Oberschulen und Gymnasien. Vom Westsälischen Frieden bis zur Gründung des Zweiten Reiches* (dále jen *Geschichte. 4. Klasse*). Reichenberg (Liberec) a Breslau (Vratislav) 1939.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁰⁹ „Dagegen kämpften die Zehntausende von deutschen Seidlern von Anfang an geschlossen für ein selbständiges Amerika.“ Tamtéž.

velmi neurčitý, a tak například jmenuje důležitou, přesto nijak konkrétněji nepojmenovanou bitvu severní (saratogské) kampaně, v níž údajně německé oddíly předaly Angličanům plán oddělit severní státy od Anglie loajálnějších jižních států. Podle autora se jednalo o důležitý střet, který sám Washington označil za jeden z prvních, který změnil celkový průběh kampaně.²¹⁰ Po tomto úspěchu získal Benjamin Franklin v Evropě podporu Španělska a Francie. Do boje se navíc zapojil Friedrich Wilhelm von Steuben z Magdeburgu, který se podle textu stal prvním vojenským rádcem a „pomocníkem“ Washingtonových sil. Jeho zásluhou se podařilo vytvořit z nespolehlivých davů kolonistů bojeschopné vojsko, a to za pomoci pruského výcviku, (*preußischen Drill*).²¹¹ Díky jeho výcviku a taktice krátkých potyček pak slavili revolucionáři úspěch.

Gehl v textu vyzdvihuje kvality německých vojáků. Podle něj vynikali ve své loajálnosti revoluční věci a mnoho z nich bylo spolu s německými důstojníky součástí Washingtonovy osobní stráže. Na druhou stranu není ani opomenuta pomoc německých žoldáků na straně Angličanů. Téměř 30 000 Němců z Brunšviku, Hesenska a Sasko-Anhaltska bylo posláno německými knížaty, aby potlačilo *Freiheitsschwindel*. Autor však přenáší vinu boje těchto Němců proti revoluci na nejmenovaná říšská knížata, která si tímto obchodem finančně přilepšila. Díky jejich zapojení ovšem došlo k paradoxu, že v poslední bitvě revoluce, jíž byla podle autora bitva u Yorktownu, bojovali proti sobě na obou stranách prakticky jen Němci.²¹²

Na závěr je jako zajímavý dovětek přidáno malým písmem, že po uznání americké nezávislosti byl v Pensylvánii proveden neúspěšný pokus Němců o založení vlastního spolkového státu, v němž měla být oficiálním jazykem němčina. Jednalo se o oblast s vysokou mírou přistěhovalectví z německých zemí, především Falce. Němci zanechali stopu i v nejvyšší politice, když se totiž prvním pokladníkem Spojených států stal Němec Michael Hillegas a designérkou americké vlajky byla rovněž pokrevní Němka Betsy Rossová (1752–1836).²¹³

²¹⁰ V textu následuje Washingtonova citace, jež je komentářem k bitvě. V ní označuje bitvu za „*als erster das düstere Bild des Feldzuges im Norden ins Gegenteil verwandelte*.“ Indikátorem, že se jednalo o saratogskou kampaň je, že se boj odehrál v údolí řeky Hudson, a že po bojích byly přinuceny britské jednotky ke kapitulaci, což se na konci bitvy u Saratogy skutečně stalo.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² „*Die letzte Schlacht um ein freies Amerika war fast nur ein Kampf Deutscher gegen Deutsche*.“ Tamtéž, s. 75.

²¹³ Michael Hillegas (1729 – 1804), v původním textu jeho jméno chybí. Mužští předkové Betsy Rossové, rozené Griscomové, ovšem pocházeli z Anglie, nejstarším doloženým předkem byl Jack Griscom (1630–1670), jenž se narodil ve Walesu. Viz <https://www.geni.com/people/Jack-Griscom/600000003266358596> [citováno dne 7. března 2018]

Dějiny americké revoluce se podle Gehlova výkladu opět probíraly až v sedmém ročníku.²¹⁴ V něm se Gehlova interpretace revoluce od jeho předchozí liší jen v přidání některých faktů. Nově do svého výkladu zapojuje fenomén osvícenství, pod jehož vlivem osadníci vybojovali nezávislý stát. Ačkoliv myšlenku nezávislosti šířili svobodní zednáři, hlavními hybateli revoluce se stali farmáři, měšťané a lovci kožešin na hranicích divočiny. Ani tentokrát nechybí zmínka, že z těchto skupin vystupovali za nezávislost kolonií hlavně svobodomyšlní Němci, kteří kvůli útlaku opouštěli starou vlast.²¹⁵ A byli to právě Němci, kdo společně s Iry pozvedl princip revoluce z boje za daňovou nezávislost na boj za nezávislý stát.²¹⁶ Gehl dokonce vyslovuje názor, že kvůli loajálnosti Angličanů ke své mateřské zemi byli prvními Američany Němci.²¹⁷ Němečtí kolonisté vycvičení von Steubenem pak tvořili páteř Washingtonových kontinentálních vojsk, která bojovala s anglickou armádou složenou primárně z německých vojáků. Opět se objevuje autorovo prohlášení, že válka pokračovala jako boj Němců s Němci.²¹⁸ V učebnici se také objevuje mimoamerické bojiště Gibraltar, které bylo zmiňováno již v českých učebnicích před první světovou válkou pro hrdinný boj anglického guvernéra Elliota. V nacistických učebnicích je ovšem Gibraltar zmíněn kvůli hannoverským oddílům, jež poloostrov bránily.

Další dějinný výklad pokračuje učebnicí pro páté třídy.²¹⁹ V ní je obsažena kapitola *Die Vereinigten Staaten von Amerika*, která popisuje expanzi Spojených států na západ, občanskou válku, a nakonec i výboje před první světovou válkou. Postup na západ byl umožněn milionovým proudem přistěhovalců z Evropy, kteří svým tažením k Tichému oceánu zabrali nevyužívaný severoamerický prostor. Autor nezapomíná zmínit, že se jednalo hlavně o Němce, dále Angličany, Iry, Švédy, Nory, tedy o národy severní Evropy. Mezi Apalačským pohořím a Mississippi se stavěly farmy a dále na západ se průkopníci živili lovem bizonů. Indiáni a jejich likvidace není brána ve výkladu v potaz. V textu je prostě konstatováno, že mýcením bizonů ubývaly americkým Indiánům podmínky pro život. Na

²¹⁴ GEHL, Walther: *Geschichte. 7. Klasse. Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von der deutschen Ostsiedlung bis zum Scheitern der Märzrevolution* (dále jen *Geschichte. 7. Klasse*). Reichenberg (Liberec) a Breslau (Vratislav) 1940.

²¹⁵ V textu se píše „*Waren sie doch in dem Lande, in dem sie di Freiheit gesucht hatten, vielfach in tiefere Knechtschaft und Ausbeutung feraten als in der alten Heimat.*“ Tamtéž, s. 187.

²¹⁶ „*Die Deutschen – und mit ihnen die Iren – hoben den Kampf um Wirtschafts- und Steuerfragen zu einem Kampf um die Freiheit des Landes empor. Sie machten aus dem Kampf um Geld einen Kampf um die Geburt eines neuen Staates.*“ Tamtéž.

²¹⁷ „*Die meisten englischen Kolonisten blieben auch weiterhin Engländer und als solche ihrem Mutterlande treu. Die Deutschen dagegen waren die ersten ‚Amerikaner‘.*“ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž, s. 188.

²¹⁹ GEHL, Walther: *Geschichte. 5. Klasse. Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von der Gründung des Zweiten Reiches bis zur Gegenwart* (dále jen *Geschichte. 5. Klasse*). Reichenberg (Liberec) a Breslau (Vratislav) 1939.

dobytých územích pak vzrůstal počet obyvatel, což je doprovázenou statistikou. Například v Saint Louis vzrostl počet obyvatel z 6 000 na 160 000 během tří desetiletí (1830–1860).²²⁰ Vznik železnic, objevy zlata, rozšíření kovbojství a další fenomény jsou rovněž zmíněny. V boji se stepí a džunglí, s Indiány a Španěly pak dosáhly USA sedmnáctinásobku velikosti Německé říše.²²¹ I v tomto výkladu se objevuje myšlenka Fredericka Jacksona Turnera o vzniku amerického národa na nejzápadnější hranici USA, o vzniku národního sebevědomí a víry ve vlastní schopnosti v boji s divočinou.²²²

Občanská válka je popsána s důrazem na dvě hlediska: sjednocení rozdělených Spojených států a zapojení Němců do války. Podle Gehla bylo totiž důležité, že vlivem odlišného ekonomického kurzu severu a jihu, a tedy i zavedeným otroctvím na jihu, došlo nakonec k válce, již nazývá *Sezessionkrieg*. Etický aspekt jde do ústraní a opět je zvýrazněna role Němců. Aktivních bojů se jich podle textu účastnilo na straně Unie více než 730 000, ať už narozených v USA nebo v německých zemích, takže každý třetí unijní voják byl pokrevně Němcem.²²³ Ve výkladu se přiznává, že Němci bojovali jak za udržení jednoty států, tak za zrušení otroctví. Jestli se tak rozhodli z ekonomických nebo etických důvodů ovšem zmíněno není. Samotný vývoj války je stejně jako v předchozích kapitolách revoluce vynechán a jsou jen zmíněni další významní Němci nebo spojitosti mezi občanskou válkou a Německým spolkem. Například je připomenuta účast ve válce hraběte Ferdinanda von Zeppelina (1838–1917) nebo Karla Schurze (1829–1906), generála unijních vojsk. Německý spolek poskytl na Lincolnovu žádost půjčku Unii v hodnotě 250 milionů dolarů, třebaže Anglie a Francie ji vydat půjčku odmítli. Nezbytná role Němců ve válce je zvýrazněna citací konfедераčního generála Lee, který údajně pronesl, že bez Němců, by byla porážka Unie maličkovitá: „*Ohne die Deutschen wäre es eine Kleinigkeit, die Yankees zu schlagen.*“²²⁴ Po porážce konfederace bylo otroctví zrušeno a černoši získali hlasovací právo. Tato informace je ovšem doprovázena jízlivým dovětkem, že nehledě k jejich občasnému míšení s bělochy představil jejich silný nárůst co do počtu závažnou, „*životní*“, otázku americkému národu.²²⁵

Další vývoj zaznamenává vznik mocné kapitalistické vrstvy uhelných, ropných, železných, bankovních a burzovních „králů.“ Autor mluví o jejich zahraniční expanzi na úkor

²²⁰ Tamtéž, s. 46.

²²¹ „*Im Kampf gegen Steppe und Urwald, gegen Indianer und Spanier erreichten die Vereinigten Staaten die siebzehnfache Grösse des Deutschen Reiches.*“ Tamtéž.

²²² „*Hier hielten sich nur die tatkräftigsten Menschen, hier erwuchs das Selbstvertrauen des Amerikaners in die eigene Tüchtigkeit,...*“ Tamtéž.

²²³ Tamtéž, s. 47.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ „*Wenn auch eine Rassenmischung mit ihnen selten ist, so hat ihre starke Vermehrung doch eine ernste völkische Lebensfrage für die Vereinigten Staaten aufgeworfen.*“ Tamtéž, s. 48.

Španělska (1898), Francie (myšlen Panamský průplav, jehož stavbu započal Ferdinand de Lesseps, ale dokončili jej Američané). S Panamským průplavem je připomenuto zvýšení flexibility amerického námořnictva mezi Tichým a Atlantským oceánem a následná expanze v Pacifiku.²²⁶ Text popisuje další expanzi jako expanzi z ekonomických důvodů, tzn. vedenou bohatými kapitalisty, kteří kvůli svým investicím v zahraničních podnicích přivedli Spojené státy do válek.

V poslední učebnici Gehlovy edice určené pro osmé třídy je vývoj USA do první světové války opět rozšířen.²²⁷ Opět výklad zdůrazňuje fenomén stěhování Němců do Spojených států, a to v kapitole příznačně nazvané *Trennung von Blut und Boden*. Podle Gehlových dat opustilo Německo během celého 19. století kolem šesti milionů Němců a vedle Spojených států byly údajně jižní a střední Amerika dalšími hlavními destinacemi německého vystěhovalectví.²²⁸ V následující kapitole *Der Vorstoss der Vereinigten Staaten in den Stillen Ozean*, která jedná o osidlování západního území, je znovu opěvována heroičnost osadníků bojujících s Indiány a panenskou přírodou.²²⁹ Pobíjení původních obyvatel není kritizováno, právě naopak je na něj nahlíženo z perspektivy dobrodružna a obdivu. Americký národ se také podle tohoto výkladu vytvořil na hranicích divokého západu, ovšem nejen pod vlivem těžkých zkušeností osadníků, ale i míšením severoevropanů: „*Vornehmlich das Blut der nordisch bestimmten Völker Europas floss so zusammen und formte ein neues amerikanisches Volk, die ‚Yankees‘ ...*“²³⁰ Naopak na východním pobřeží se začaly usazovat negermánské národy, Italové, Slované a Židé. Není zde sice přímo řečeno, že by toto míšení mělo negativní dopad, nicméně hořkost výkladu je patrná.²³¹ K Židům se ještě navíc vztahuje nepřehlédnutelná poznámka, že New York se s populací dvou milionů Židů stal největším židovským městem na světě.²³²

Občanská válka je uvedena vysvětlením odlišného hospodářského vývoje severu (mírné klima, malé farmy, průmysl) a jihu (subtropy, tabákové, cukerné a bavlníkové plantáže s černými otroky). Jelikož bylo na severu dostatek pracovních sil vlivem přílivu migrantů z Evropy, došlo k zrušení otroctví v severních státech. Sever pak usiloval po morální

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ GEHL, Walther: *Geschichte. 8. Klasse. Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von Bismark bis zur Gegenwart* (dále jen *Geschichte 8. Klasse*). Reichenberg (Liberec) a Breslau (Vratislav) 1940, s. 48.

²²⁸ Tamtéž, s. 50 a 51.

²²⁹ V textu se přímo píše: „*Am weitesten voraus in die bevölkerungsleeren Steppengebiete der Büffelprärien stiessen die kampf- und geburtenfreudigen, zukunftswilligen Jungmannschaften der Grenzer, die schon seit Jahrzehnten im Kampfe standen gegen Urwald und Indianer.*“ Tamtéž, s. 95.

²³⁰ Tamtéž, s. 96.

²³¹ „*Heute leben an der atlantischen Küste kaum noch Nachkommen der alten Kolonisten.*“ Tamtéž.

²³² „*Neuyork ist mit 2 Millionen Juden die grösste Judenstadt der Welt geworden.*“ Tamtéž.

i ekonomické stránce o zrušení otroctví na Jihu a žádal o přisouzení lidských práv Afroameričanům. Morální aspekt je ovšem degradován. Zmínka o knize Harriet Beecher Stowe *V chaloupce strýčka Toma*, která je zmiňována i v českých učebnicích, je doprovázena negativním hodnocením. Kromě toho, že opomíjí v jinak obsáhlém textu jméno autorky a pouze zmiňuje, že ho napsala „jedna Američanka,“ rovněž tvrdí, že se jednalo o přehnané vyličení otrockého života z pohledu liberála.²³³ Po zvolení prezidenta Lincolna dochází k secesi jižních států, vzniku konfederace a vypuknutí války.

Oproti předchozímu dílu se v této učebnici nevěnuje prostor Abrahamu Lincolnovi, jeho pracovitosti a údajnému německému původu.²³⁴ Je zde pouze uveden Lincolnův citát: „*Kdybych mohl zachránit Unii bez osvobození jediného otroka, tak bych to učinil; a kdybych ji mohl zachránit a přitom osvobodit všechny otroky, tak bych to rovněž učinil.*“²³⁵ Autor tak upřednostňuje Lincolnovu zásluhu za sjednocení válkou rozdělených států a jeho abolicionismus naopak zpochybňuje. Ostatně v rámci kapitoly je zvýrazněna otázka zachování politické jednoty států a otroctví, jež není kritizováno, je až sekundárním problémem. Otroctví je naopak nadlehčováno, jak bylo výše podotknuto v poznámce s knihou *V chaloupce strýčka Toma*, a po válce je jeho zrušení interpretováno jako nezbytná oběť pro zachování jednoty USA.²³⁶ Jako epilog je s „úlevou“ dodáno, že proti pokrevnímu míšení mezi bývalými otroky a osadníky se zdvihlo rasové povědomí Američanů. Německá role je tentokrát zmíněna pouze z politického hlediska, když se totiž v čele s Karlem Schurzem neúspěšně pokusili o vytvoření německé politické strany, která by fungovala jako jazýček vah mezi demokraty a republikány.²³⁷ Popis bratrovražedného boje ovšem chybí a celkový průběh války je vynechán.

Další hospodářský rozvoj, akumulace kapitálu v rukou průmyslových králů a zakládání trustů, se ve svém výkladu neliší od toho předchozího, a proto jej není potřeba opakovat. Zajímavou a do určité míry od ostatních odlišnou interpretací je americká expanze mimo západní teritoria, jež se opírala o Monroeovu doktrínu a puritánskou víru v jedinečné poslání Spojených států. V případě Monroeovy doktríny je jako v českých učebnicích řečeno,

²³³ „*Als eine Amerikanerin in dem Roman ‚Onkel Toms Hütte‘ das Sklavenleben übertreibend vom liberalem Standpunkt aus Schilderte, ...*“ Tamtéž, s. 98.

²³⁴ O příjmení Lincoln je totiž napsáno: „*Der Name seines Grossvaters wurde Linkhorn geschrieben. Ob dies auf deutsche Abstammung hinweist, ist jedoch umstritten.*“ GEHL, Walther: *Geschichte. 5. Klasse*, s. 47.

²³⁵ „*Wenn ich die Union retten könnte, ohne einen einzigen Sklaven zu befreien, so würde ich es tun; und wenn ich sie retten könnte, indem ich alle Sklaven befreite, so würde ich es gleichfalls tun.*“ viz *Geschichte 8. Klasse*, s. 98.

²³⁶ „*Der Wille zur staatlichen Einheit hatte über den Gedanken der rassischen Einheitlichkeit gesiegt.*“ viz Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, s. 98 a 99.

že zabraňovala dalším pokusům evropských mocností získat kolonie na Americkém kontinentu. Následně je dodáno, že na základě svého puritánského chápání viděl americký národ své „božské poslání“ a svůj úkol v osvobození lidstva z otroctví a poroby a vytvoření vlády liberalismu. Je však zarážející, že po předložení této úctyhodné myšlenky je další expanze na úkor španělských kolonií popsána prostě jako boj o hospodářskou soběstačnost. Spojené státy potřebovaly španělské plantáže cukrové třtiny v Karibiku, a proto vyprovokovaly válku.²³⁸ Imperialistické zisky USA na španělské Kubě, Portoriku, Filipínách, Havaii a souostroví Samoa nejsou nijak kritizovány, nýbrž je popsán jejich hospodářský nebo strategický význam. Podle celkového výkladu Spojené státy expandovaly čistě ze zjištěných důvodů, k získání strategických pozic a hospodářské samostatnosti, což doplňuje Gehlův výklad z předešlé učebnice. Není bez zajímavosti, že u prezidenta Theodora Roosevelta, označovaného za strůjce americké světové politiky, Gehl zmiňuje, že pocházel ze starého Nizozemského rodu z New Yorku a v žilách mu tak kolovala nizozemská neboli dolnoněmecká krev.²³⁹

V kapitole první světové války nazvané *Der Weltkrieg gegen das deutsche Volk* se po vstupu USA do války zdůrazňuje celková materiální převaha Dohody. V textu se píše, že proti Německu stály desítky národů a zemí, jejichž naprostá přesila německé síly pohltila, „*über 1 200 Millionen Menschen gegen 130 Millionen!*“²⁴⁰ Ačkoliv Spojené státy svým vstupem do války přispěly k tomu, že se na stranu Dohody přidaly i další neutrální země, a v jedné pasáži textu je dokonce řečeno, že právě USA rozhodly o výsledku války, byly vnímány jako jedna z mnoha zemí, jež se podílely na porážce Německa.²⁴¹ Samotní američtí vojáci a Američané nejsou vylíčení jako nepřátelé. Mezi mnohými americkými jednotkami bojovali němečtí Američané, čímž se válka stávala bratrovražednou: „*Wie durch die Jahrhunderte hin in allen grossen Entscheidungen, so kämpften auch im Endkampf des Weltkrieges wiederum Deutsche auf beiden Seiten: das alte Schickfal eines Volkes ohne Raum!*“²⁴² Nikoli Američané, ale právě naopak židovští bankéři a svobodní zednáři jako prezident Wilson byli těmi, kdo poštvál Američany, ba dokonce německé Američany, do boje s Německem. Podle Gehla měli obavu o své peníze půjčené dohodovým mocnostem, které by se jim v případě jejich porážky

²³⁸ „Daher zettelten die Staaten auf Betreiben ihrer Zuckerpflanzler zum ‚Schutze der gefährdeten amerikaniachen Interessen‘ einen Krieg mit Spanien an.“ Tamtéž, s. 100.

²³⁹ „...Theodor Roosevelt, der – als Glied eines alten holländischen Geschlechtes in Neuyork – niederdeutschem Blut entstammte.“ GEHL, Walther: *Geschichte*. 5. Klasse, s. 100.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 93.

²⁴¹ V textu se přímo píše, že v protiútoky Dohody v srpnu 1918 byli zastoupeni: „*Franzosen, Engländer und Amerikaner, Kanadier und Australier, Inder, Marokkaner, Indianer und Neger.*“ Tamtéž, s. 102. Na jiné straně se pak píše: „*Das Eingreifen der Vereinigten Staaten hat den Weltkrieg entschieden.*“ Tamtéž, s. 152.

²⁴² Tamtéž, s. 102.

nemusely vrátit. Autor odmítá, že by cílem amerického útoku byli Němci samotní, jako spíše německý militantní systém a císař Vilém: „*Wilson und die Entente führten also nur Krieg gegen den Kaiser und den ‚Militarismus‘, nicht aber gegen das deutsche Volk.*“²⁴³ Nepřítelství obou národů, německého a amerického, je tak v popisu relativizováno. Hlavním nepřítelem německého lidu byli během války američtí židovští bankéři a zednářští politici, kteří vehnali Ameriku do války. Obdobně byl hlavním nepřítelem amerických sil zavedená monarchie a vojenský systém Německa, ne však Němci.

V následných kapitolách se píše o Spojených státech amerických jako o nové světové velmoci a globálním věřiteli. Bylo to díky půjčkám, které USA poskytly ostatním dohodovým mocnostem na nákup válečného materiálu a potravin a z nichž pak dokázali židovští finančníci vytěžit maximum. Jejich moc je pak demonstrována na údajích, podle nichž tito finančníci vlastnili až tři pětiny veškerých zásob zlata nebo, že rodina ropných magnátů Rockefellerů vlastnila na dvě třetiny ropných nalezišť v USA. Spojené státy americké jsou dále zmíněny ve spojitosti s ekonomickým plánem Charlese Dawes (1865–1951), který je autorem odsouzen jako prostředek k vykořisťování Německa. Jak se píše v textu, do pěti let se mělo dosáhnout posílení německé ekonomiky do takové míry, že měla být schopna ročně splácet dvě a půl miliardy zlatých marek reparací. Ohromnost celé částky je podtržena poznámkou, že by Německo platilo 4 750 marek nepřetržitě každou minutu. Kromě platby dluhu se podle Dawesova plánu národní hospodářství a banka dostaly pod zahraniční dohled. Poválečné Německo se tak podle Gehla stalo vykořisťovanou kolonií, „*Ausbeutungskolonie*,“ mezinárodního finančnictví řízeného Židy z USA.²⁴⁴ Následující Youngův plán z roku 1929 autor rovněž kritizuje, protože prodlužoval dluh až do roku 1988 a neřešil podstatu ekonomického vydírání Německa. Poslední zmínka o USA je pak v rámci propuknutí velké hospodářské krize, která je představena v podobě anekdot (například, že se neprodaná pšenice vhažovala do moře, že se v kotlích vlaků topilo kafem, zatímco neprodané uhlí se hromadilo ve skladištích a miliony lidí umrzlo zimou).

Gehlova učebnice pro osmé třídy obohacuje pohled na vypuknutí a průběh první světové války o další aspekty. Jak bylo výše poukázáno, Wilsonova role byla za války značně negativní, neboť vtáhl USA do války s Německem. V učebnici se dále píše o jeho čtrnácti bodech, jež mělo Německo bezpodmínečně přijmout. Gehl se ohledně Wilsonových bodů klaní na stranu generála Ericha Ludendorffa (1865–1937), podle něhož podmínky uložené vítěznými USA na úkor Německa ponižovaly německý národ a nemohly sloužit pro základ

²⁴³ Tamtéž, s. 100.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 158.

míru.²⁴⁵ Podle Gehla však císař Vilém podlehl nátlaku vyčerpané vlády, stejně jako část německého národa byla *pomatena* židovsko-zednářskou propagandou, která si stála za spravedlností čtrnácti bodů. Ani tyto body ovšem nebyly podle autora naplněny ve *Versailleské mírové smlouvě* a zednářský prezident Wilson tak nedostál svému slovu. Gehl dokonce označil smlouvu za smlouvu proti míru.²⁴⁶ Hlavní vinu za ni ovšem přenáší na francouzského premiéra Georges Clemenceaua (ve funkci 1917–1920).

Oproti předchozí učebnici Gehl také nově zmiňuje návrat politiky USA k izolacionismu (neúčast ve Společnosti národů a nepodepsání *Versailleské mírové smlouvy*), a to navzdory svému hospodářskému vzrůstu. Stálý vliv si udržovaly pomocí poskytovaných půjček, jako v případě Evropy, nebo pomocí dalších investic v Jižní Americe. Tuto politiku pak souhrnně Gehl označuje za dolarový imperialismus. USA se naopak potýkaly s problémy neustálé imigrace z Evropy, kterou začaly omezovat na principu eugeniky. Rovněž musely řešit problém neustálého nárůstu počtu Afroameričanů, kteří začali tvořit až desetinu celkové populace Spojených států amerických.

Učebnice *Stručné dějiny říše* z roku 1943 pro hlavní školy a nejvyšší stupeň obecných škol zahrnuje kromě domácích dějin nejrůznější zmínky z dějin USA. Jak už z názvu vyplývá, jedná se však jen o stručné shrnutí dějin. Jedna z prvních poznámek se zmiňuje o německé imigraci do Spojených států z důvodu nedostatku prostoru a pracovních příležitostí. Tato emigrace však není vnímána pozitivně a autoři ji nazývají „*hromadným hrobem němectví*.“ Německý národ mohl být zachován jedině vznikem německých koloniální říše. V rámci první světové války se v textu píše, že Spojené státy vstoupily „*se svým nesmírným bohatstvím lidí i materiálu*“ do války z nicotných důvodů. V textu je jasně vyloženo, že státy veštváli do války „*Židé a váleční vředlákři*.“ Prezident Wilson není v učebnici označen za zednáře jako v Gehlových učebnicích. Neboť je text krátký, dostává se mu zmínky jen v podkapitole *Říše ztracena a podvedena*, tedy podkapitole o *Versailleské mírové smlouvě*. Už v předchozích učebnicích byla smlouva označena za nespravedlivou a Wilson byl považován za lháře, který nedostál svému slovu o rovných mírových podmínkách. I v českém textu je ironicky poznamenáno, že Versailleský „mír“ byl výsledkem Wilsonových slibů německému národu a přičítá mu vinu za všechny poválečné negativní dopady na Německo (ztrátu kolonií a území s německým obyvatelstvem, vydání celého obchodního loďstva nebo okupaci Porúří).

²⁴⁵ Ludendorffovy citace: 14 Punkte müsten „*als Grundlage für die Friedensbeprechungen dienen, nicht aber als vom Feind auferlegte Bedigungen gelten*.“ Dále pak „*Ein Volk, das Demütigungen hinnimmt und sich Bedingungen aufzwingen läßt, die seine Existenz vernichten, ohne das Letzte eingesetzt zu haben, ist dem Untergang verfallen*.“

²⁴⁶ „*Versailles war kein Friedensschluss, sondern eine neue Kriegserklärung; es war kein Friedensvertrag, sondern ein Vertrag gegen den Frieden*.“ GEHL, Walther: *Geschichte 8. Klasse*, s. 161.

Poslední kapitola učebnice dokonce reflektuje propuknutí druhé světové války a její vývoj po vpád Německa do Sovětského svazu. USA jsou v kontextu války zmíněny jen jako podporovatel Jugoslávie v boji proti Ose.

Závěr kapitoly

Jak z analyzovaných textů vyplývá, americké dějiny jsou interpretovány naprosto odlišně ve srovnání s předchozími prvorepublikovými a rakousko-uherskými učebnicemi. Primárně je kladen mnohem větší důraz na pozitivní roli Němců v jednotlivých událostech starších dějin, tedy dějin před první světovou válkou. V mladších dějinách je německý hlas v USA přehlušen bohatými kapitalisty, zednářskými politiky a Židy, čímž se také stává interpretace a vnímání dějin států negativnější. Je třeba zdůraznit, že i v nejnovějších dějinách se rozlišovalo mezi americkým národem, jenž byl pro svou historii a německou roli v ní vnímán pozitivně, a takzvanou židovskou finanční elitou, která vedla politicky zemi proti Německu.

Ve výkladu geneze Spojených států se objevuje nepostradatelná role německých kolonistů. Gehl ve svých učebnicích zřetelně adoruje německé kolonisty, jejich svobodomyšlnost, věrnost revoluční věci, schopnost efektivně bojovat s anglickým pravidelným vojskem a na příkladu barona von Steubena představuje z německého tábora i výjimečného a talentovaného jedince. Ve snaze najít německý element v každé důležité události americké revoluce dochází autor ve svém výkladu k nekritickým prohlášením, jako například k údajnému vítězství německých kolonistů v jedné z bitev saratogské kampaně nebo k německému původu Betsy Rossové. Pozitivní role Němců pak graduje v bitvě u Yorktownu, v níž přinesli oběť za nezávislost států v podobě bratrovražedného boje.

Dobývání divokého západu a jeho kultivace osadníky z Německa a dalších severoevropských zemí je rovněž předkládána v pozitivním světle. S útlumem přívalu imigrantů z těchto zemí na úkor Slovanů, Italů a Židů ovšem tento pozitivní náhled ustupuje. V rámci občanské války mají Němci a američtí Němci rovněž důležitý ne-li nezastupitelný podíl na vítězství Unie; ať už jako dobrovolníci unijního vojska nebo jako poskytovatelé finanční půjčky. Růst ekonomiky, vznik monopolů a následná expanze po občanské válce už nejsou popisovány v pozitivním světle. Ačkoliv je zmíněna puritánská idea osvobození zotročeného lidu nebo dolnoněmecký původ dobrodružného prezidenta Roosevelta, k obsazení španělských kolonií nebo Panamského průplavu dochází čistě z ekonomických a strategických důvodů. Gehlova adorace amerických dějin se tak postupně vytrácí stejně jako role Němců v nich.

V rámci první světové války jsou USA vtaženy do konfliktu machinacemi průmyslníků a židovských finančníků. Gehl však ve své interpretaci vyvrací možnost, že by ve válce šlo o boj německého národa s americkým. Třebaže Němci nedosáhli míru podle Wilsonových bodů (které už tak byly pro Němce nespravedlivé) a Američtí židovští finančníci ovládli svou politikou dolarového imperialismu poválečné Německo, samotný americký národ je z negativního hodnocení vynechán. Autorova kritika se vztahuje pouze na průmyslovou a židovskou finanční elitu USA.

Učebnice vydané mezi lety 1945–1953

Školský systém po druhé světové válce do roku 1953

S koncem války a období nacistické okupace nastaly opět velké změny v školském systému a výuce. Nová politika ve školství, ovlivněná *Košickým vládním programem*, byla levicově orientovaná a umožňovala přístup co nejširším vrstvám obyvatel ke vzdělání. Byly rušeny předpisy vydané po 30. září 1938 a naopak byly uváděny v platnost ty, které fungovaly před oním datem. Například se mělo dočasně vyučovat na obecných školách „v duchu“ a podle učebních osnov z roku 1933 a na měšťankách podle osnov z roku 1932.²⁴⁷ Učivo se však mělo přizpůsobovat novým společenským, politickým a národním poměrům.

Už v květnu 1945 byla obnovena výuka na všech typech českých škol kromě vysokých, které byly znovuotevřeny až na počátku následujícího roku. Části výnosů z doby okupace, jež nebyly indoktrinovány nacistickou ideologií, nebo je bylo potřeba zachovat z administrativně-technických důvodů, zůstaly v platnosti.²⁴⁸ Nové výnosy pak uzavíraly nebo rušily německé školy, převáděly účty německých škol na české, zneuznávaly vysokoškolské tituly získané na německých, maďarských a slovenských školách během války a upravovaly použití učebnic nebo dalších vyučovacích pomůcek. Výnosy také zrušily zkoušku z německého jazyka jako povinné zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy a na základních školách se zastavila výuka německého jazyka.²⁴⁹ V rámci jedné třídy se maximální počet žáků opět snížil na 45.

Všeobecné vzdělávací školy se v tomto období dělily na tři stupně: I. stupeň (školy obecné), II. stupeň (nižší střední a měšťanské školy), III. stupeň (vyšší třídy střední školy). V některých případech došlo k sjednocení měšťanských škol s nižšími středními a ty se pak nazývaly jednotné školy druhého stupně. Na obnovených vysokých školách mohli studenti, jimž nebylo umožněno studovat během okupace, dokončit studia ve zkrácené době. Byly také obnoveny jednorocní učební kurzy, a to u všech měšťanských škol, čímž byly prodlouženy na čtyřleté. Povinná školní docházka trvala nadále osm let. Od školního roku 1945/1946 však byly zavedeny pro žáky, kteří nepokračovali v dalším studiu, nepovinné kurzy. Z jejich docházky mohl být žák zproštěn jedině po zdůvodnění a schválení úřady, čímž se stávaly kurzy prakticky nadstaveným devátým rokem povinné školní docházky.²⁵⁰

²⁴⁷ KOVAŘÍČEK, V – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 53 a 54.

²⁴⁸ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 111.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 111 a 112; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 53.

²⁵⁰ JIREČEK, M.: *c. d.*, s. 112.

Učebnice vydané během okupace měly být staženy. Všechny ostatní učebnice bylo možné prozatímně užívat, pokud ty byly upraveny v duchu nového režimu anebo z nich byly odstraněny pasáže přidané v době okupace.²⁵¹ Zajímavé ovšem je, že podle nových výnosů nemusela být odstraněna většina vadných pasáží začernováním nebo vystříhováním jako v době okupace, ale naopak měly být pasáže vhodně použity při vyučování.²⁵² Podle Jirečka stejně jako Ilony Půlpanové se v učebnicích mezi lety 1945 a 1948 objevují marxistické myšlenky, třebaže v omezené míře ve srovnání s učebnicemi po roce 1948. V dějepise se nově kladl důraz na dějiny Slovanů a Sovětského svazu.²⁵³

Ačkoliv se už od konce druhé světové války debatovalo o sjednocení školského systému, samotný zákon zřizující školskou jednotu byl vydán 21. dubna 1948, tzv. *Nejedlého zákon o jednotné škole*. Zákon ve svém prvním paragrafu hlásal, že: „*Veškeré mládeži se dostane jednotné výchovy a obecného i odborného vzdělání na školách, které tvoří jednotnou soustavu.*“²⁵⁴ Kromě sjednocené školské soustavy, dostupné všem dětem, pak zákon zaváděl devítiletou povinnou školní docházku pro děti od šesti do patnácti let. Docházku bylo nutno absolvovat na pětileté národní a čtyřleté střední škole (6.–9. ročník). Další studium pak tvořilo čtyřletá výběrová gymnázia a vyšší odborné školy, na nichž studenti získali závěrečnou zkouškou přístup na vysoké školy.²⁵⁵

Vzdělávání a výchova byly po únoru 1948 značně ideologizovány a československé školství spadalo do vlivu Sovětského svazu a jeho pedagogiky. Politická výchova marxisticko-leninského ražení měla prostupovat všechny školní předměty a utvářet *vědecký světový názor* žáků (s hospodářskými a sociálními činiteli jako určujícími v zákonitosti chodu světového dění). V létě 1948 vyšly v souvislosti se sjednoceným školským systémem i nové učební osnovy, které aplikovaly nauku historického materialismu na humanitních předmětech. Podle tehdejšího komunistického politika Vojtěcha Pavláška vzbudily osnovy ve veřejnosti velký zájem.²⁵⁶ Škola měla napomáhat budování státu a po učitelích se vyžadovala aktivní spolupráce s režimem. Politická kritéria pak byla nadřazena školským předpisům, a s jejich pomocí mohly být odstraněny nepohodlné osoby ze škol, a to jak z řad učitelů, tak i žáků. Pro hodnocení výsledků vzdělání a výchovy podle socialistických parametrů byl vydán roku 1951

²⁵¹ Tamtéž, s. 110.

²⁵² Tamtéž, s. 111.

²⁵³ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 54.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 57.

²⁵⁵ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *c. d.*, s. 23; pro přepis Nejedlého zákona viz KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 57–65.

²⁵⁶ NEJEDLÝ, Z.: *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy*. Praha 1949, s. 3.

nový zkušební řád. U žáků tak mělo být hodnoceno mimo jiné i jejich „uvědomění“ a ideové zaměření.²⁵⁷

Dějepis se učil formou vlastivědy už od 3. ročníku na národních školách a chronologicky pak od 2. ročníku středních škol (7. třída, po sedmi hodinách). Na gymnáziích a odborných školách se dějepisná látka cyklicky prohlubovala s důrazem na obecné dějiny (po osmi hodinách). Dějepis se vyučoval podle přeložených sovětských učebnic (Mišulin, Kosminskij, Jefimov, Chvostov), než byly vydány i první české učebnice s marxistickým přístupem k historii (autoři Pravdová, Soják, Husa ad.).²⁵⁸ V dějepise měly být vyzdvíženy demokratické tradice českého a slovenského národa, a tedy například období husitství (jako revolučního hnutí) nebo protifašistický odboj za druhé světové války. Podle tehdejšího ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého (1948–1953) se měl v žácích vytvořit vědecký světový názor, pomocí kterého mohli pochopit „zákonnosti světového dění v oblasti hospodářského a sociálního života.“²⁵⁹ Právě hospodářské a sociální byly chápány jako určující ve vývoji světové historie, a proto se na ně kladl v učebnicích největší důraz. V centru tohoto vývoje vystupovaly lidové vrstvy, tzn. dělnická třída nebo obecně „pracující lid.“ Historické osobnosti pak měly být ve výuce selektovány podle mravních kvalit a v textech předloženy žákům jako mravní vzory.²⁶⁰ Jak bude vyplývat i z následující analýzy, učebnice této epochy obsahovaly mnohem emotivnější a subjektivnější výklad, čemuž napomáhal jak výběr informací, tak i použití citově zabarvených slov.

Roku 1953 byly vydány další reformy přizpůsobující české školství sovětskému vzoru. Byla vytvořena povinná osmiletá střední škola a střední škola jedenáctiletá, z níž byly devátý až jedenáctý ročník dočasně výběrovými.²⁶¹ Dějepis se vyučoval od pátého od jedenáctého ročníku a odděleně se v něm vyučovaly světové a národní dějiny.²⁶² Novému trendu se přizpůsobily také učebnice. Od roku 1954 vycházely učebnice *Dějiny novověku*²⁶³ pro sedmý ročník, *Dějiny doby nové a nejnovější*²⁶⁴ pro osmý ročník, *Dějiny novověku*²⁶⁵ pro desátý ročník, *Dějiny doby nejnovější*²⁶⁶ pro jedenáctý ročník nebo *Dějepis a ústava ČSR a SSSR*²⁶⁷

²⁵⁷ JIREČEK, M.: c. d., s. 125 a 126, 128.

²⁵⁸ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: c. d., s. 23.

²⁵⁹ NEJEDLÝ, Z.: *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha 1949, s. 13.

²⁶⁰ JANOVSKEJ, J. a kol.: c. d., s. 114.

²⁶¹ GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: c. d., s. 23; KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: c. d., s. 67 a 68.

²⁶² GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: c. d., s. 23.

²⁶³ SOSÍK, A.: *Dějiny novověku.* Praha 1954.

²⁶⁴ KOPÁČ, J. – SOSÍK, A. – TEICHOVÁ, A. – STRAČÁR, E. – KROPILÁK, M.: *Dějiny doby nové a nejnovější.* Praha 1954.

²⁶⁵ PRAVDOVÁ, M.: *Dějiny novověku.* Praha 1954.

²⁶⁶ HÁJEK, J. – SOJÁK, V. – VÁVRA, J. – VOŠAHLÍK, J.: *Dějiny novověku.* Přerov 1954.

pro pátý až jedenáctý ročník. Tato práce ovšem zkoumá učebnice před reformou roku 1953, a proto výše zmíněné učebnice do analýzy nezahrnuje.

Učebnice mezi lety 1945–1953

Nových učebnic bylo od pádu nacistického režimu po únorový převrat a zákon o jednotné škole roku 1948 vydáno v Československu jen pár. Jednalo se především o starší učebnice z doby první Československé republiky, jež byly v upraveném vydání dotisknuty, například publikace autorů Čondl-Štorch, Bidlo-Dobiáš-Šusta nebo Jirák-Reitler-Hanuš. Přes aktuálnost konfliktu se v učebnicích objevují kapitoly o druhé světové válce, a to už od roku 1946, kdy vyšly Frendlovského stručné dějiny ČSR.

Československé dějiny od Františka Frendlovského (1912–2006) zmiňují úlohu USA až v rámci obou světových válek.²⁶⁸ Co do interpretace role USA v první světové válce se značně odlišují od Pekařových meziválečných *Československých dějin*. Například nezmiňují materiální podporu USA ani Wilsonovu mírovou politiku. Za hlavní důvody porážky ústředních mocností považují jednak vliv Říjnové revoluce, dále pak neúspěchy německé a rakouské armády, které ovšem nijak nekonkretizují. Spojené státy jsou opět zmíněny v případě vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Spolu se SSSR vystupují jako horliví obránci samostatnosti Československa, a dokonce je zmíněn „slavný“ prezident F. D. Roosevelt. V druhé světové válce je zdůrazněna průmyslová síla USA, která zajistila spojencům převahu, především masivními leteckými nálety, jež ochromily německé hospodářství. V podkapitole o konci války je v pozitivním duchu popsáno otevření západní fronty roku 1944. Angličané a Američané se pak „hrnuli“ přes Francii, Belgii a Holandsko na Německo a s pochvalnou poznámkou je dodáno, že Československa dosáhli s „neslýchanou rychlostí.“ V důsledku tak vychází popis Američanů pozitivně, ačkoliv je jejich role v první světové válce potlačena (i když to může být prostě způsobeno stručností celé učebnice).

Roku 1946 vyšla také učebnice dějepisu od středoškolského profesora Jaroslava Sochora (1881–1941) pro nižší třídy středních škol. Z jeho čtyřdílné edice učebnic pro nižší třídy středních škol vyšly první tři díly už v letech 1934–1937.²⁶⁹ V rámci této analýzy je použit dotisk třetího dílu pro školní rok 1946/1947, který sloužil po dobu přechodnou, než byly schváleny učebnice nové. V jeho textu je popsána jen kapitola *Vznik Unie severoamerické*, a to netradičním způsobem. Výklad začíná popisem Bostonského pití čaje a

²⁶⁷ PRAVDOVÁ, M.: *Dějepis a ústava ČSR a SSSR (5.–11. ročník)*. Praha 1955.

²⁶⁸ FRENDOVSKÝ, F.: *Československé dějiny. Stručný přehled*. Brno 1946.

²⁶⁹ ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *c. d.*, s. 52.

ideologickou obhajobou vzpoury osadníků jako boje za svobodu (jsou zde zmíněny pojmy jako svrchovanost lidu nebo přirozená lidská práva). Výklad klade důraz na roli osobností, takže podle něj měl George Washington hlavní zásluhu na vycvičení amerických milic a porážce anglických vojsk. Franklin je zmíněn jen jako jeden z lídrů odboje. Na závěr je zmíněno politické rozdělení sil ve státě a široké uplatnění principu svobody. Sochorův výklad tak plně vychází z prvorepublikové tradice.

Přestože učebnice vydané do roku 1948 nejsou příliš zatíženy marxistickým výkladem, což je vidno už z předchozích učebnic Frendlovského a Sochora, jejich vydání se neobešlo bez zásahů cenzury, a to především v případě popisu dějin Ruska a Sovětského svazu. Tak například trojdílná *Pracovní učebnice dějepisu* Eduarda Štorcha a Karla Čondla, která se dočkala roku 1946 nového vydání, se na první pohled zdá být svým obsahem identická s původní verzí z roku 1937. Její starší kapitoly amerických dějin (*Boje za svobodu amerických osad* a *Amerika Američanům*) jsou skutečně zachovány beze změn, což ostatně není podivuhodné, když byly psány v duchu socialistické kritiky kapitalismu a imperialismu USA (viz s. 47). V následujících kapitolách však najdeme mírné zásahy v textu. Ve starším vydání se na konci odstavce o Říjnové revoluci dočteme, „*tím byl osud Ruska rozhodnut a Lenin se stal diktátorem ohromné říše, Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Všeliký odpor nebo odchylné smýšlení dusily sověty násilím. Car Mikuláš a jeho rodina byli ve vězení povražděni.*“²⁷⁰ V poválečném vydání je konec odstavce o VŘSR zkrácen a upraven takto: „*Tím byl osud Ruska rozhodnut a komunistická strana v čele s Leninem Říjnovou revoluci r. 1917 strhla na sebe vládu ohromné říše, Svazu sovětských socialistických republik (SSSR).*“²⁷¹ Očividně tak nový upravený výklad představoval Sovětský svaz v pozitivnější roli, vynechávajíc jeho násilnou stránku a označení Lenina diktátorem. V novém vydání byly navíc upraveny fotografie. V původní učebnici se například vyskytuje na straně 191 sraz agrárních ministrů, zatímco v novém výkladu je na stejné straně profilová fotografie s popiskem *Generalissimus Josip V. Stalin*.

Úpravy podobného ražení se ovšem vyhýbají dějinám USA a jejich angažovanosti v první světové válce. Starší kapitoly *Boje za svobodu amerických osad*, *Demokracie otřásá světem* a *Amerika Američanům* jsou identické s původní verzí (nechybí ani poznámka pod čarou o Benjaminu Franklinovi). V mladších kapitolách je prezident Wilson donucen vyhlásit válku Německu, odmítá vyjednávat o míru s císařem Karlem I. a zakládá *Společnost národů*.

²⁷⁰ ŠTORCH, E. – ČONDL, K.: *Pracovní učebnice dějepisu. Díl třetí, pro třetí třídu měšťanských škol*. Praha 1937, s. 166.

²⁷¹ Tamtéž.

Nová, přidaná kapitola o druhé světové válce přisuzuje USA rovněž rozhodující vliv na vývoji konfliktu. Již před přímou účastí USA ve válce podpořil Roosevelt hospodářsky protihitlerovskou stranu. Pearl Harbour přiměl nerozhodné Spojené státy ke vstupu do války, což vedlo k přísunu *nekonečných transportů* válečného materiálu a vojsk do Evropy a *přečetné lodi* s potřebným materiálem se plavily do přístavu v Murmanskú na pomoc SSSR. Glorifikace doprovází výklad o vylodění spojeneckých jednotek v Normandii, kde se Němci „*zuřivě bránili, ale Spojenci nedbajíce ztrát ustavičně posilovali získaná postavení.*“ Mimo jiné je zmíněn generál Dwight Eisenhower (1890–1969), který vedl *skvěle* celou operaci. Po dalším vylodění v jižní Francii pak spojenci úspěšně „*hnali před sebou prchající Němce*“ směrem k hranicím říše, zájímající desetitisíce vojáků a osvobozující vězně koncentračních táborů. Na dálném východě pak obsadili Američané Filipíny s Borneem. V kontroverzní otázce použití atomových bomb autoři zastávají jednoznačný názor. Jejich použití zlomilo fanatický odpor Japonců a vedlo k jejich kapitulaci. K bombám ani nejsou přidány negativní přívlastky, jsou prostě označeny za *ohromný vynález*, a je dodáno, že „*jediným výbuchem zničí jediné město.*“²⁷² Obsazení Mandžuska a Mongolska Sověty jen předznamenalo toto vítězství.

Roku 1947 se dočkala revidovaného vydání i učebnice trojice Jaroslava Bidly, Josefa Dobiáše a Josefa Šusty.²⁷³ Dějiny USA v kapitolách *Vznik spojených států amerických* vychází z původního textu z roku 1913, který sice podstoupil několik úprav v dvou meziválečných, revidovaných učebnicích, přesto se ve své původní interpretaci příliš neliší. Vydání z roku 1947 pro vyšší třídy škol středních bylo navíc zkrácené, takže například podkapitola *Válka o svobodu* se ztenčila z 33 na 14 řádků a z původních 15 letopočtů je užito jen osm. Není bez zajímavosti, že v novém vydání je dodána poznámka pod čarou o Prokopu Divišovi, *moravském duchovním*, který vynalezl hromosvod rok po Benjeminu Franklinovi. V starších poznámkách se obvykle uvádělo, že Prokop vynalezl svůj hromosvod současně nebo ještě před Franklinem, nikde však ne později. Kapitoly *Nový svět v 19. století, 1. světová válka a její následky* a *Zámořský svět* jsou prakticky identické s těmi z prvního vydání všeobecného dějepisu pro vyšší třídy škol středních od Bidly, Dobiáše a Šusty v roce 1937 (viz. s. 46 a 47).²⁷⁴ Kapitola o druhé světové válce v učebnici ještě chybí. Ve výsledku je tak

²⁷² Tamtéž, s. 211.

²⁷³ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl třetí, dějiny nového věku od osvícenství. Čtvrté, přepracované vydání.* Praha 1947.

²⁷⁴ Ve vydání z roku 1947 jsou v kapitolách o USA stylistické nebo mírné informační úpravy vydání z roku 1937. Např. v mladším vydání se v odstavci *Španělsko-americká válka a její následky* objevuje identická pasáž o zjištěném cíli USA získat cukerný monopol v boji se Španěly, která se objevuje v původním textu z roku 1913. Na druhou stranu obě mladší učebnice, z roku 1937 a 1947, vynechávají jméno prezidenta Williama McKinleyho.

patrné, že nová učebnice vychází z tradice starších vydání a zachovává si svůj původní výklad dějin USA, aniž by ten byl nijak ovlivněn levicovým režimem.

V roce 1947 vyšla také učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol od historika Josefa Klika (1896–1965).²⁷⁵ Jeho první kapitola o USA *Osvobozovací boje Jižní Ameriky a rozvoj Spojených států severoamerických* už popisuje vývoj po válce o nezávislost. Hospodářský rozmach zajišťoval technologický pokrok a vlny migrantů z Evropy, které utvářely nový americký národ. Válka Severu proti Jihu je opět interpretována jako boj proti otroctví z hospodářských důvodů a také jako boj za udržení jednoty. Prezident Lincoln je opěvován jako *bystrý, rozvážný, mravně opravdový muž znalý života*, který pocházel z chudých poměrů. Do poválečného hospodářského boomu je zahrnut vznik monopolů a trustů, jež autor nijak nekritizuje. Vojenská expanze na úkor španělských kolonií pak byly projevem hospodářského růstu, díky němuž získaly USA třetinové plantáže na Kubě. Do první světové války ovšem vstoupily USA v reakci na německou ponorkovou válku, kvůli níž byli zabiti američtí občané. Jejich role na porážce Německa pak byla rozhodující. Prezident Wilson opět zaujímá ve výkladu primární roli. Díky němu mělo dojít k vzniku samostatných národních států Rakousko-Uherska. V textu nechybí ani poznámka o Wilsonově založení Společnosti národů a odbytí rakouských vyjednavců na úkor Čechoslováků a Jihoslovanů. Wilsonovi je věnována i malá fotografie s krátkým popiskem jeho práce jako prezidenta USA. Píše se v něm, že pro svůj boj proti násilí a podporu práva sebeurčení národů „*u nás žije ve vděčné památce.*“²⁷⁶

Zapojení USA do druhé světové války je popisováno rovněž jako důležité. Američané po Pearl Harboru začali materiálně podporovat Angličany a Sověty a jejich konvoje úspěšně překonávali německou ponorkovou i leteckou blokádu. V bojích úspěšná angloamerická vojska vyhnala jednotky osy z Afriky (jmenovitě Alžíru, Maroka a Tripolisu), obsadily Sicílii s jihem Itálie a za použití „*ohromných leteckých i námořních sil*“ se vylodili v Normandii a vytvořili západní frontu.²⁷⁷ Je zmíněn protiútok Němců v Ardenách, který však spojenci ustáli díky americkému vrchnímu veliteli Eisenhowerovi, a obsazení Německa se západními Čechami. Kapitulace Japonska je vysvětlena jako důsledek kombinace svržení atomových bomb a sovětského vstupu do války s Japonskem. Účast USA ve válce je ve výsledku popsána stejně jako v učebnici Čondla a Štorcha. Poválečný vývoj už nezaznamenává.

²⁷⁵ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl III. Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin.* 1947 Praha.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 125.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 134.

Druhou světovou válku probírá rovněž učebnice pro obchodní školy od Otty Olivy a Vratislava Čermáka.²⁷⁸ První kapitola o USA se však zaměřuje na první světovou válku. V jejím rámci pouze konstatuje jejich vstup do války a vznik Wilsonových čtrnácti bodů. U druhé světové války se v krátké kapitole *Rozhodné boje* sekci *Na západě* popisuje postup anglo-amerických jednotek v Africe (Maroku a Alžírsku) a přes Sicílii do Itálie. Jako doslova *nezbytná nutnost* podmiňující německou porážku je popsáno otevření západní fronty v Normandii, v níž si spojenci podle učebnice vybudovali dva obrovské, nijak nepojmenované přístavy. Zásluhy spojenců jsou dále rozšířeny vyjmenováním území, která osvobodili; zmíněny jsou Bretaň, Paříž, území po řeku Marnu, a dokonce Verdun, dále Belgie a Holandsko, jižní Francie s Toulonem a Cannes, západní část Rakouska a nakonec Porúří po prolomení německé západní obranné linie. Nechybí poznámka, že americká vojska generála Pattona osvobodila západočeský kraj a americké jednotky dorazily až k Labi a Berlínu.

Na přelomu let 1947 a 1948 ještě vyšla čtyřdílná edice *Učební texty* od středoškolského profesora Oldřicha Fidrmuce (1899–1960), historika Josefa Lomského (1894–1981) a archeologa Jana Filipa (1900–1980).²⁷⁹ Autoři nazvali svou edici úmyslně učebními texty, jelikož ji vnímali jako pouhou pomůcku ve výuce dějepisu pro přechodnou dobu. V poznámce jednoho z těchto textů se zmínili o její obsáhlosti a počítali s jejich budoucí redukcí. Edici však vydali, „protože se po řadu let všeobecným dějinám neučilo“ a „bylo třeba úvodní partie, navazující jaksi do prázdna...“²⁸⁰ V této práci jsou učební texty Fidrmuce–Filipa–Lomského analyzovány jako regulérní učebnice. Použity byly všechny tři díly pro sedmou třídu a samostatná učebnice pro osmou třídu.

První díl zabírá pouze období války o nezávislost, která je rozdělena do kapitol *Odboj britských osad severoamerických a Spojené státy americké*. Autoři kladou ve své interpretaci důraz na hospodářské zneužívání amerických kolonií Anglií, jež přímo nazývají *hospodářským kořistěním* (např. kvůli vývozu surového materiálu pro britský průmysl nebo britský monopol na obchodu s koloniemi). V odboji proti zdanění je jmenován argument nezastoupení kolonistů v parlamentu a také osvícenská myšlenka přirozených lidských práv. Osobnostem odboje Benjaminu Franklinu a Georgy Washingtonu sice nejsou věnovány samostatné odstavce, ale přesto v textu dochází k adoraci Washingtona. Tento *bohatý*

²⁷⁸ OLIVA, O. – ČERMÁK, V.: *Dějepis. Učební text pro I. a II. ročník veřejných obchodních škol*. Praha 1947.

²⁷⁹ FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 1. (1775–1815)*. Praha 1947; Týž: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 2. (1815–1879)*. Praha 1947; Týž: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 3. (1870–1914)*. Praha 1948; Týž: *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Praha 1948.

²⁸⁰ FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 1. (1775–1815)*. Praha 1947, s. 2.

virginský plantážník a rovněž *aristokraticky důstojný* a *spravedlivě nepodplatitelný* velitel, vytvořil svou *rozhodnou houževnatostí* bojeschopné vojsko kolonistů. Ve spojitosti s Thomasem Jeffersonem je citována část předmluvy z *Deklarace nezávislosti* (citaci z deklarace užil jen Horák ve své prvorepublikové učebnici). Po vítězství odboje je zmíněna ústava roku 1787, kterou autoři označují za *vynikající dílo* a dále rozebírají politickou strukturu USA a rozdělení moci v nich. Vznik USA je podle textu „*jedna z největších událostí novověkých dějin*,“ a na konci jiného odstavce se dokonce píše, že se země stala „*symbolem svobody a průkopnicí politické liberální demokracie*.“²⁸¹ Výklad autorů je sice neobvyklý a z poměrně velké části se věnuje politickému systému a deklaraci USA, ovšem svým důrazem na osobnosti revoluce pokračuje v tradiční prvorepublikové vlně interpretací.

Druhý díl popisuje v kapitole *Počátky vzestupu severoamerické Unie* pronikání kolonistů na západ kontinentu a nově i hospodářský vzrůst díky obchodu s kontinentální Evropou na počátku 19. století. Je také poprvé zmíněna britsko-americká válka (1812–1815) a vydání *Monroeovy doktríny*, jež měla zabránit obnovení španělského a portugalského panství v Jižní Americe. Kromě britsko-americké války a hospodářského povznesení USA skrze obchod s Evropou nepřináší kapitola do školního výkladu tehdejší doby nic nového.

V třetím díle je samostatná kapitola o USA nazvána *Spojené státy americké světovou velmocí*. Podrobně je v ní popsán hospodářský rozmach států, jejich expanze na západ, rozdíly mezi severními a jižními státy a politická situace před vypuknutím války. Důvod ve vypuknutí války vidí autoři v zavedeném otroctví v jižních státech a rozdílném výkladu ústavy republikánskou a demokratickou stranou. Abraham Lincoln je pochvalně označen za „*rozhodného odpůrce otrokářství, muže ocelové pevnosti v zápase za poznanou pravdu*...“²⁸² Právě Lincolnovi připisují autoři hlavní podíl na vítězství Unie, když získal takřka *diktátorskou moc*, pomocí níž vyhlásil všeobecnou brannou povinnost (zmíněna bitva u Gettysburgu). Po konfliktu je opět popisován hospodářský rozmach USA a poměrně podrobně fenomén migrace. Data obsahují počty imigrantů ve vymezených periodách a i etnické složení, podle něhož lidé z *germánských* zemí proudili do USA ve většinovém proudu až do 90. let, kdy začali tvořit většinu imigrantů Slované, Italové a dokonce Asiaté. Autoři také obeznamují čtenáře s problémem asimilace nově příchozích a existencí rasismu vůči Afroameričanům. Hospodářský rozkvět vysvětlují na kultivaci ohromných ploch a brzké mechanizaci zemědělství, díky čemuž mohl růst obchod, průmysl a velkoměsta. Ohromný

²⁸¹ Tamtéž, s. 35.

²⁸² Týž. *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 3. (1870–1914)*. Praha 1948, s. 193.

pokrok států je demonstrován informacemi typu, že do roku 1910 byly USA na prvním místě v těžbě stříbra a mědi, nebo že měly onoho roku více železnic, než bylo ve zbytku světa. Fenomén monopolizace je obsáhle popsán, takže jsou zmíněna jména jako Rockefeller, Morgan a Carnegie i s hodnotou jejich podniků. Monopolizace je pak kritizována jako ohrožení demokratických principů a stejně tak je kritizováno ochranné zákonodárství dělníků, „*brlohy bídy byly protikladem mramorových paláců milionářů.*“²⁸³ Výsledné výboje na Kubě a ostrovech v Tichém oceánu jsou popsány jako výsledek hospodářské rozpínavosti a imperiálních ambic. Interpretace této rozpínavosti ovšem není v rámci vydaných učebnic ničím ojedinělá, třebaže je faktografičtěji bohatší než v předešlých učebnicích (například se nově objevuje informace o finanční závislosti Dominikánské republiky na USA nebo obsazení ostrova Wake). Důvodem toho ovšem je sama podstata publikace, podle níž měla fungovat jako obsáhlý učební text a ne učebnice.

Učební texty pro osmou třídu probírají první a druhou světovou válku (přirozeně i s dobou meziválečnou). V kapitole první světové války se píše, že Wilson svým vstupem do války změnil konflikt v „*boj o osvobození porobených národů,*“ jehož obsahem bylo také osvobození českého národa. Wilson je honorován přívlastkem *ušlechtilého idealisty* a jeho Společnost národů je v zkratce představena (i s poznámkou o jejím budoucím krachu vlivem absence členství USA). Před vypuknutím druhé světové války jsou USA spolu se SSSR jmenovány jako mocnosti, jež se postavily proti *Mnichovské dohodě* a autoři o nich píší, že „*byly to jediné státy, které nepodlehly obecné panice, vyvolané nacistickou útočností.*“²⁸⁴ Prezident Roosevelt je dokonce označen za *statečného obránce světového míru a demokracie*. Po přepadení SSSR je zdůrazněna kooperace mezi svazem a USA na základě expedice válečného materiálu z Ameriky pro Rudou armádu, která tak byla dobře vyzbrojena zbraněmi vlastními i spojenců. USA jsou vrženy do války po přepadení Pearl Harboru Japonci a vyhlášením války Němci a Italy. Zapojení Američanů je doprovázeno obdivnými či glorifikačními frázemi typu *obrovitý průmysl i znamenité a technicky skvěle vybavené vojsko*. Adorován je taky prezident Roosevelt jako *statečný, nekompromisní* nebo „*příkladně obětavý a ušlechtilý bojovník proti fašismu a hitlerismu.*“²⁸⁵ Kromě Roosevelta je zmíněn i vynikající vrchní velitel Eisenhower nebo *průbojný* americký generál George Patton (1885–1945). Jako v předchozí učebnici autoři opět píší o tažení anglo-amerických vojsk v Africe, o jejich obsazení Sicílie a zásluze na kapitulaci Itálie v září 1943. Invaze do Normandie, u níž je

²⁸³ FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Praha 1948, s. 196.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 199.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 206.

zmíněno i přesné datum 6. června 1944, je v textu popsána takto „byla triumfem anglo-americké vojenské techniky, která Spojencům umožnila úspěšně provést vylovení způsobem, pro nějž nemají dějiny příkladu.“²⁸⁶ Navzdory těmto akcím je hlavní podíl na zlomení německé armády, nebo také *historický úkol*, připsán Rudé armádě.

Válka v Tichomoří je popsána nejprve formou neúspěchů Británie a USA, po nichž následuje náhlý obrat a ústup japonské mašinerie. Jako zdůvodnění jsou uvedeny nedostatečné *technické možnosti*, s nimiž Japonsko nemohlo v tak rozsáhlém konfliktu uspět. Podle autorů tak za japonský ústup nemohli přímo spojenci svým aktivním bojem ale spíše slabá ekonomika japonského impéria, jež nestačila k vytvoření *Velké východoasijské sféry vzájemné prosperity*. Podle autorů vedlo ke kapitulaci Japonska zničení Nagasaki a Hirošimy atomovými bombami, přičemž o vtrhnutí Rudé armády do Číny není v textu zmíněno nic.²⁸⁷

Třebaže text vypráví o dějinách USA poměrně přívětivě, v kapitole rozebírající politický, myšlenkový a hospodářský vývoj ve světě je americká buržoazní demokracie vnímána negativně v porovnání s demokracií lidovou. Obrat v pozitivním náhledu na jednání USA přichází se smrtí prezidenta Roosevelta a ukončením války. V textu se objevuje názor na poválečné imperialistické tendence USA, jež měly projev v Marshallově plánu a snažily se tak dostat poškozenou Evropu pod kontrolu. Žákům tak bylo vysvětleno, proč se Československo odmítlo účastnit onoho plánu a k podtržení správnosti rozhodnutí je dodáno, že tak učinily slovanské státy.

V politicky přelomovém roce 1948 bylo vydáno několik učebnic včetně *Pracovní učebnice dějepisu* Karla Čondla a Eduarda Štorcha. Nově vyšel *Dějepis III.* a *Dějepis IV.* dvojice autorů Jaroslava Jelínka (1908–1986) a Miroslava Šeráka (1909–1975).²⁸⁸ V učebnici je boj o nezávislost poprvé označen v názvu kapitoly jako revoluce (*Americká revoluce a demokracie*). Obsah kapitoly pak ve stručnosti podává obvyklý výklad vývoje celého konfliktu, od sporů o vnitřní zdanění bez zastoupení amerických osadníků v parlamentu, a to s odkazem k lidským právům, až po vyhlášení nezávislosti USA i s popisem politické skladby. Jsou zmíněni „virginský statkář, neohrožený a zkušený“ George Washington, Benjamin Franklin, a dokonce v závorkách dobrovolníci La Fayette a Kosciuszko. Krátký text se vyhýbá oslavnějším nebo naopak odsuzujícím frázím, nezmiňuje žádnou z bitev a

²⁸⁶ Tamtéž, s. 207.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 208.

²⁸⁸ JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis III. Učební text III. ročník obchodních akademií* (dále jen *Dějepis III.*) Praha 1948; JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis IV. Učební text IV. ročník obchodních akademií* (dále jen *Dějepis IV.*). Praha 1948.

z letopočtů jich zmiňuje sedm. Novinkou je, že konec kapitoly doprovází dovětek, že lidská práva „*ovšem jen pro bělochy, byla slavnostně prohlášena a zaručena.*“²⁸⁹

Sekce *Počátky rozmachu USA a osvobození Jižní Ameriky* slučuje vývoj v Novém světě v jeden celek. Kapitola o USA rozebírá podrobněji než kolektiv Filip-Fidrmuc-Lomský britsko-americkou válku. Ačkoliv skončila stavem ante bellum, v textu je zvýrazněným písmem psáno, že se Američané zavázali, „*že budou působiti na potlačení obchodu s černochoy.*“²⁹⁰ Po válce následoval *velkolepý* rozvoj obchodu a průmyslu USA. Kapitola *Vývoj Unie a válka Jihu proti Severu* je už součástí učebnice *Dějepis IV.* a v úvodu stručně popisuje další expanzi USA na západ, s pomocí emigrantů z Evropy a východní Asie a nových, nijak nespecifikovaných, dopravních prostředků. Občanská válka pak byla vedena kvůli otroctví Afroameričanů, přičemž severní státy jej zavrhly jako nelidské a jižní státy ho podpořily jako hospodářskou nutnost. Roznětkou bojů se stalo zvolení *rozhodného odpůrce otroctví* Abrahama Lincolna. Oproti dřívějším výkladům jsou v kapitole důkladněji popsány počáteční úspěchy Konfederace a je v zkratce představena kultura jihu, kde vládl „*duch jižní šlechty a kázeň otrokářského systému.*“²⁹¹ Není bez zajímavosti, že autoři považovali právě obyvatele Konfederace za ryzí Američany. Je také zmíněno, že pro porážky a nerozhodnost severu začaly i další státy na západ od Ohia polemizovat o secesi. Jeden odstavec je také věnován podpoře válčících stran, Severu carem Alexandrem II., jenž sympatizoval se zrušením otroctví, a Jihu Anglií a Francií z hospodářských důvodů. Po vítězství Unie a po *neobyčejném* ekonomickém rozmachu se staly USA hospodářskou velmocí, což podle autorů umožnilo jejich obrat k imperialismu. Opět není v kapitole jmenována žádná z bitev a v celé kapitole je použito pět letopočtů.

Ještě před první světovou válkou je vložena kapitola *Rozmach Spojených států*, který rozebírá hospodářský růst a expanzi USA mimo pevninu. Výklad o hospodářském růstu je velmi obecný a až na jednu výjimku neobsahuje konkrétní data. Popisuje celkový rozvoj ekonomiky jako v předešlých učebnicích a v rámci emigrace zmiňuje její omezování. Sociální kritika amerického kapitalismu chybí a je zde pouze napadena organizace trustu, která byla „*bezohlednější jak proti slabším soutěžícím, tak proti zájmům celku.*“²⁹² U imperialismu USA je zmíněna Monroeova doktrína, neúspěšná snaha panamerikanismu a expanze států na přelomu 20. století, kdy se podle autorů vyvinul *cílevědomý imperialismus* států z jejich *dravého kapitalismu*. Španělsko-americká válka byla vedena z ekonomických důvodů a nově

²⁸⁹ JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis III.*, s. 50.

²⁹⁰ Tamtéž s. 82.

²⁹¹ JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis IV.*, s. 17

²⁹² JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis III.*, s. 49.

vytvořená Kubánská republika existovala v závislosti na USA. Jako další územní zisky jsou jmenovány Filipíny a Portoriko, později Hawai, Guam a Samoa. U Panamského průplavu je zmíněno odtržení Panamy od Kolumbie, jež zapříčinily USA. Zřejmě je tak výklad dalšího vývoje USA mnohem kritičtější k jeho expanzivnosti. Sociální stránka ovšem kritizována přímo není, pokud opomineme trusty, ba dokonce je zvýrazněno, že američtí dělníci měli vyšší mzdy než evropští.²⁹³

V kapitole první světová válka se opět objevuje netradiční informace, a totiž, že prezident Wilson koncem roku 1916 vyzval válčící strany k jednání, navrhl vytvoření Společnosti národů a zdůraznil právo národů na sebeurčení. Vstup USA do války je vyličen ve velmi pozitivních barvách. Prezident Wilson vedl boj za „*lidská práva, demokracii a sebeurčení národů*“, a v textu je zmíněno, že se nezištně zřekl jakýchkoliv územních nároků. Německý postup na západní frontě pak byl s americkou pomocí zastaven v létě 1918. Díky prezidentu Wilsonovi vzniklo samostatné Československo a Společnost národů. V kapitole meziválečných USA je popsána americká snaha udržet mír pomocí Washingtonské konference nebo *Briand-Kellogova paktu*. Je rovněž zmíněna neschopnost USA čelit hospodářské krizi, a to včetně snahy F. Roosevelta, jehož New Deal označují autoři za neúčinný.

Druhá světová válka je popsána stručně. Neobsahuje hodnotící výklady, ale má bohatou faktografii. Kromě vstupu USA do války po Pearl Harbouru je zmíněn vznik *Atlantické charty* s jejím účelem osvobodit porobené národy. Celý odstavec je věnován vítěznému africkému tažení, obsazení Sicílie a kapitulaci Itálie. Další samostatný odstavec vypráví o úspěšném vylodění spojenců v Normandii a na jihu Francie a o odražení protiútoků Němců v Ardenách. Válka s Japonskem je rozhodnuta jeho vojenskou porážkou a svržením atomových bomb. Učebnice je v důsledku bohatá na faktografii a nové informace, které se v dřívějších učebnicích nevyskytovaly. Interpretace dějin USA je pozitivní, bez ohledu na jejich kritiku otroctví, teritoriální expanze a posilování moci kapitalistické třídy.

Od roku 1949 nastává další přelom v tradici dějepisných učebnic. V tom roce vychází první edice přeložených učebnic ruské produkce o světových dějinách, *Dějiny novověku* od A. V. Jefimova a kolektivu.²⁹⁴ Fakticky není zcela první ruskou učebnicí používanou na českých školách. Roku 1948 vyšla *Istorija SSSR* čtveřice autorů Beziněvin-Bachrumin-Pankratova-

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ JEFIMOV A. V.: *Dějiny novověku 1789–1870*. Praha 1949; GALKIN, I. S. – ZUBOK, L. I. – NOTOVIČ, F. I. – CHVOSTOV, V. M.: *Dějiny novověku 1870–1918*. Praha 1950.

Fochm a před nimi dokonce roku 1884 *Novaja istorija* od Ilovského.²⁹⁵ Použití obou nepřeložených učebnic ale patrně bylo značně omezené. V edice z roku 1949 určené pro gymnázia a výběrové odborné školy se naplno projevuje nový kurz interpretace pomocí historického materialismu, zaměřeného na hospodářské a sociální dějiny. Dělnická třída hraje určující historickou roli a ve výkladu je obsaženo velké množství dosud neužívaných ekonomických a sociálních dat. Pohled na dějiny USA je značně negativní, a to od nezávislosti kolonistů po první světovou válku (v dalších učebnicích po druhou světovou válku).

Odlišný postup při výkladu je patrný hned v první kapitole *Válka za nezávislost a vznik Spojených států*. Jefimov se zaměřuje na exploataci kolonií a kolonistů anglickým parlamentem a vládou. Například se podle něj v koloniích využívali k otrockým pracím nejen importovaní Afroameričané, s nimiž se zacházelo *neobyčejně krutě*, ale také bílí Evropané, zločinci a poddaní, kteří upadli do vězení pro dluhy. Na hořkosti výkladu přidávají příklady nelidských trestů: „*jestliže černochoch uprchl z plantáže, štváli na něho psy. Když ho chytili, usekli mu ruce, krvavé pahýly ponořily do vařící směly a po tomto mučení ho pověsili.*“²⁹⁶ Dále je popsána úmyslná retardace amerického průmyslu Angličany, kterou autor doprovází příklady (např. zákaz budování železářských závodů z roku 1750 nebo zákaz výroby všech tkanin z roku 1754), a odboj kolonistů proti zavedeným clům. Kolonisté jsou stavěni do velmi pozitivní role. V Jefimově výkladu reprezentanti Filadelfského kongresu *uctivě prosili krále*, aby ukončil omezení obchodu, průmyslu a vydávání daní bez jejich souhlasu. V textu se dokonce píše, že Američané nevěřili, že válku začal král, nýbrž koloniální úředníci, a proto „*každého dne ráno se američtí povstalci modlili za krále a potom šli bojovat...*“²⁹⁷ Z deklarace nezávislosti je citována slavná pasáž z předmluvy o rovnosti a nezcizitelných právech lidu. Přirozeně boj za nezávislost vedla proti Anglii vrstva buržoazie, kterou tvořili obchodně-průmysloví podnikatelé severu a plantážnická aristokracie jihu. Americký kolonista, doslova partyzán, je glorifikován pomocí frází vzbuzujících obdiv a respekt u žáků: „*za krutých mrazů přezívali američtí vlastenci v širém poli. Nedostávalo se jim zbraní, peněz, oděvu a obuvi.*“²⁹⁸ Pozitivní role kolonistů je pak zvýrazněna jejich podporou dobrovolníky z Evropy (La Fayette) a osvícenskou vrstvou z Ruska jako například

²⁹⁵ ILOVAJSKIJ D.: *Novaja istorija. Kurz staršago vozrasta*. Moskva 1884; BAZINEVIN, K. V. – BACHRUMIN, S. V. – PANKRATOVA, A. M. – FOCHM, A. V.: *Istorija SSSR. Učebnik dlja IX klassa svednej školy*. 1948.

²⁹⁶ JEFIMOV, A. V.: *c. d.*, s. 9.

²⁹⁷ Tamtéž, 1949, s. 10.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 11.

Alexandrem Radiščevem (1749–1802). Text války uzavírá Leninův citát o vítězství „amerického národa proti lupičům Angličanům...“

V dalším vývoji autor komentuje sociální nespravedlnost USA, a to v několika směrech. Jednak to bylo splácení válečných dluhů, jež bylo přeneseno na drobné farmáře, kteří pak chudli a uchýlovali se k povstáním. Dále autor poukazuje na vysokou cenu půdy na západ od států, která znemožňovala její odkoupení chudými a naopak obohacovala buržoazii. Nechybí ani kritika volebního cenzu do kongresu, podle něhož nemohli volit nemajetní dělníci. Vyhlazování původních obyvatel už nerezonuje v textu tak silně jako předchozí problémy. Osobnosti revoluce jsou zmíněny, ovšem jejich úloha je marginalizována a v textu se jim věnují jen stručné pasáže (například Benjamin Franklin není v textu zmíněn vůbec). Ústřední roli přebírá v revoluci lid, předně buržoazie. Letopočtů je užito rekordních 17 (naposledy v učebnici Tilla a Nováka).

Kapitola *Občanská válka v Severní Americe* nejprve představuje velký hospodářský rozkvět USA doprovázený množstvím dat a frázemi o vykořisťování dělníků. Kromě proporčního rozdělení dělníků a farmářů v USA a úspěchů průmyslu s mechanizací zemědělství je zmíněno *těžké* nebo také *kruté vykořisťování* dělnické vrstvy. Její podmínky na počátku 19. století v textilkách severozápadu jsou popsány následovně: 10–14 hodin pracovní doby pod přísným dohledem, zaměstnání jen pro otce rodin s alespoň šesti dětmi a zákaz posílání dětí z továren do škol, protože mohl být zaměstnanec propuštěn. Autorův soucit se dotýká i imigrantů z Evropy; popisuje přistěhovalce *bez střechy nad hlavou* a práce a jejich problém s jazykovou bariérou. Přes tyto nedostatky autor přiznává, že v USA byly podmínky pro život pracovníků „o něco lepší“ než v Evropě.

Opomenuti nejsou samozřejmě ani otroci, o jejichž nehumánním pašování z Afriky dokonce vypovídá krátká báseň vložená do textu. Kruté zacházení s otroky podle autora vedlo k povstáním, z nichž je jmenováno povstání Nata Turnera (1800–1831). V souvislosti s abolicionismem je pak samostatný odstavec věnován románu *V chaloupce strýčka Toma*. Román získává v autorových očích hodnotu pravdivé výpovědi, třebaže pozitivní roli „hodných zbožných plantážníků,“ kteří se starali o své otroky dobře, zpochybňuje.

Osídlování divokého západu se opět nese v rovině sociální. Jefimov dělí migrační proudy podle třídních vrstev na bohaté plantážníky a chudé farmáře. U zchudlých kolonistů je přidán krátký odstavec popisující jejich těžkosti při kolonizaci. Autor i v tomto případě přidává revoluční aspekt ke kolonizaci, když se totiž podle něj zchudlý kolonisté, doslova *squatteři*, sjednocovali na západě do osad, aby „se zbraní v ruce hájili půdu, kterou vzali

státu.²⁹⁹ Další konflikt, tentokrát mezi otrokářskými statkáři a demokratickými farmáři v Kansasu, je popsán na půl strany a nechybí ani popis rebelie Johna Browna (1800–1859).

U občanské války je patrná další změna. Ačkoliv byl v předchozí kapitole věnován menší prostor historickým osobnostem, v této se Abrahamu Lincolnovi vyčleňuje prostor značný. Ve stručnosti je představen jeho život a náklonnost k abolicionismu. Autor oslavuje Lincolnovu moudrost, pracovitost a kuriózně i fyzickou sílu: „v širokém okruhu nebylo druhého člověka, který by dovedl zasadit sekyru tak hluboko do stromu jako Abraham.“³⁰⁰ Rozvržení sil Severu i Jihu je popsáno standardně, tzn. průmyslový, zalidněnější Sever a plantážnický, ekonomicky slabší Jih. Podle Jefimova byla Konfederace podporována Anglií a Francií a anglické jednotky měly dokonce vpadnout z Kanady do týlu Unie, čemuž na podnět Marxe zabránily protesty dělníků v Anglii. Obrat ve vývoji války pak přineslo několik událostí. Nejprve to bylo Lincolnovo vydání *Homestead Act of 1862*, které za nízký poplatek poskytovalo přiděl půdy chudým, dále zrušení otroctví v Unii a čistky nedůvěryhodných v armádě. To vše vedlo k vytvoření *revolučně lidového charakteru války*, v níž na straně Unie bojovali Afroameričané, dělníci a čerství imigranti. Dělnickým plukům, které byly údajně nejlepší, přisuzuje autor lví podíl na vítězství Severu. Jejich vítězství pak využila buržoazie Unie, která se chopila moci, spolupodílela se na zavraždění prezidenta Lincoln a „zavedla v zemi svou diktaturu.“³⁰¹ Další popis jen kritizuje poválečné sociální poměry, jakými bylo kapitalistické otroctví Afroameričanů nebo rozvrstvení farmářů na bohaté *kulaky* a chudé nádeníky, kteří byli opět vykořisťováni. Dělníkům však válka umožnila sdružování, které mělo nakonec projev ve vzniku *Národního dělnického svazu*.

Druhý díl vydaný roku 1950 začíná kapitolou *Spojené státy americké na konci 19. století a na počátku 20. století*. Ta popisuje v dlouhém devatenáctistranném textu vývoj USA od konce občanské války po zvolení Woodrow Wilsona prezidentem. Výklad od počátku ostře kritizuje vysoce korupční politiku poválečného období (hlavně za funkčního období prezidenta Ulysses Granta (1869–1877)), obohacování buržoazie na úkor lidových vrstev a „obnovení“ otroctví na jihu země. V dřívějších učebnicích chválená transkontinentální železnice dostává označení velkého podvodu. Podle autorů dostaly stavební společnosti peněžní odměny podle postavených mil železnice a získaly pozemky o rozloze větší než Německo a Francie dohromady, díky čemuž s nimi mohly volně spekulovat a obohatit se. Z technologického pokroku je tak opět zvýrazněna negativní stránka, obohacení buržoazie.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 155.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 157.

³⁰¹ Tamtéž, s. 160.

Postavení Afroameričanů na jihu země se nijak nezlepšilo kvůli působení Ku-Klux-Klanu, existenci lynčování, platbě práce v naturáliích a odpírání volebního práva. Soudobé postavení Afroameričanů je aktualizováno informací, že „až do dnešní doby jsou černoši v USA v postavení utlačované národnosti.“³⁰²

Na rozdíl od učebnic poválečných, např. učebnice Fidrmuc-Filip-Lomský, se v *Dějninách novověku* nerozebírá podrobněji fenomén emigrace do USA. Na druhou stranu učebnice rozebírá podrobněji monopolizaci průmyslu a vznik trustů a jejich kooperaci s bankami (text popisuje trusty Rockefellerů a Morganů). Zajímavou vsuvkou je vynález žárovky. Autoři zmiňují, že Edison jen zdokonalil žárovku, kterou vynalezli Rusové Pavel Jabločkov (1847–1894) a Alexander Lodygin (1847–1923). Další tři strany věnují neúspěšnému odporu dělníků a farmářů v boji proti trustům (zmíněn je Chicagský incident nebo farmářské hnutí *grangerů*). Zahraniční, imperialistická expanze USA je popsána velmi podrobně na pěti stranách, přičemž je obsazení Kuby typicky odůvodněno ekonomickými zájmy amerických cukerných podnikatelů. Špatnost celého podniku je ovšem zvýrazněna masakry Filipínců, kteří ačkoliv sami vyhnali španělské okupanty, byli znovu obsazeni Američany a „desetitisíce bojovníků za nezávislost bylo vyhubeno kárnými expedicemi.“ Z amerických prezidentů jsou všichni od Ulyssese Granta po Theodora Roosevelta popisováni jako podpůrci buržoazie, rozšiřování trustů nebo jako zastánci imperialistické politiky. Podle autorů však prezidenti na začátku století už neměli tak velkou moc ve srovnání s velkopřemyslníky a bankéři, kteří vytvořili vrstvu „*finanční oligarchie*“, jež pak zasahovala do domácí i světové politiky. Jako protipól vystupují američtí socialisté a komunisté jako například novinář a spisovatel Upton Sinclair (1878–1968), autor románu *Džungle* (také *Jatky*), nebo komunistický politik Harry Haywood (1898–1985). Zbytek kapitoly řeší vývoj americké socialistické strany a vysvětluje zvolení prezidenta Wilsona jako výsledek politické krize v USA.

Účast USA na první světové válce je vyložena jako čistě pragmatická a poprvé taky negativně (když pomineme učebnice období okupace). Americká buržoazie finančně těžila z prodeje potravin a zbraní dohodovým mocnostem a k válce s Německem se odhodlala teprve ze strachu z porážky Dohody. Ztráta všech půjček a ohrožení amerického monopolu vítězným Německem skýtalo velké nebezpečí. Vyhlášení neomezené ponorkové války a potápění amerických obchodních lodí pak dalo záminku americké buržoazii k vyhlášení války. Otázka konce války dostává v podání ruských učebnic diametrálně odlišný závěr.

³⁰² GALKIN, I. S. – ZUBOK, L. I. – NOTOVIČ, F. I. – CHVOSTOV, V. M.: *c. d.*, s. 77.

Porážka německých vojsk probíhala jak na západní, tak východní frontě, kde přes 50 německých divizí bojovalo s nově vzniklou Rudou armádou a nakonec došlo k jejich rozkladu. Na západní frontě posílily americké jednotky Angličany a Francouze a společně zatlačili Němce zpět k hranicím. Kromě těchto válečných akcí se Američané také podíleli na intervenci proti nově vzniklému SSSR obsazením Vladivostoku a Přímoří.

Vliv sovětského výkladu měl pokračovat po roce 1953, kdy v ČSR probíhala reforma školství podle sovětského vzoru, což zahrnovalo i učebnice. Kromě učebnic byla u nás vydána sovětská metodická příčka k dějinám novověku, v jejímž kolektivu opět působil Jefimov.³⁰³

Učebnice české provenience vydané od roku 1949 rovněž aplikují ve svém výkladu marxistický přístup historického materialismu nebo přímo ze sovětských učebnic vychází. Prvním příkladem je *Dějepis* kolektivu Jana Dědiny (1906–?), Oldřicha Fidrmuce, Pavla Choce (1908–1981), Jaroslava Kopáče (1898–1987), Marie Pravdové a Hany Sachsové.³⁰⁴ Učebnice určená pro poslední ročník základních škol se svým výkladem podobá Jefimově učebnici a kapitola *Vznik Spojených států amerických* dokonce z Jefimova textu vychází. Popisuje otrockou práci Afroameričanů a bílých vězňů z Evropy, potlačování rozvoje průmyslu v koloniích i se zákony proti budování železáren a tkaní tkanin, žádost zástupců Filadelfského kongresu o zrušení cel a omezení obchodu s průmyslem. Z textu není vynechána citace předmluvy z Jeffersonovy deklaráce a ani v jeho výkladu se nedostává kolonistům „zbraní, peněz, oděvu a obuvi.“ Kapitola vzniku USA je prakticky zestručnělým výpisem Jefimova textu. Určitou souvislost můžeme spatřovat i v tom, že se Marie Pravdová podílela na tisku Jefimovy učebnice. Druhá kapitola *Spojené státy americké. Boj severu proti jihu* už z Jefimova nevyhází. Kolektiv autorů v ní velmi obecně představuje hospodářský rozmach USA, aniž by užíval jakýchkoliv konkrétních dat (Jefimov jich užívá 13) nebo jmen historických osobností. Dokonce v popisu občanské války vynechávají Abrahama Lincolna. Vítězství Severu umožnila jeho průmyslová vyspělost, hustější železniční síť a vyšší počet obyvatel. Útisk Afroameričanů je i po zrušení otroctví zvýrazňován na jim odpíraném hlasovacím právu nebo jejich hromadném lynčování. Samostatné odstavce jsou věnovány vzniku monopolů a rozmachu dělnických hnutí v 80. letech 19. století, v jejichž souvislosti je opět zmíněn incident v Chicagu z května 1866.

Podle autorů se USA snažily první světové války ekonomicky využít ve svůj prospěch (půjčky a prodeje materiálu Dohodě), a nakonec vyhlásily Trojspolku válku ze strachu

³⁰³ JEFIMOV, A. V. – AVERJANOV, A. P. – ORLOV, A. V. – SANIN, J. S.: *Metodická příručka k dějinám novověku*. Praha 1953.

³⁰⁴ DĚDINA, J. a kol.: *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*. Praha 1950.

z porážky Dohody a ztráty půjčených peněz (neomezená ponorková válka jen válku uspíšila).³⁰⁵ Mění se pozice prezidenta Wilsona. Jeho čtrnáct bodů není v textu zmíněno a naopak v nich autoři poukazují, že ještě v prosinci 1917 si Wilson nepřál rozbití Rakousko-Uherska. Wilsonova negativní role se profiluje díky následné poznámce J. V. Stalina, který se údajně již před první světovou válkou vyjádřil o právu Čechů a Slováků na vlastní stát. Ve vydání z roku 1952 je strohý soud nad USA ještě vyostřenější. Podle něj USA měly už za první světové války zájem na hospodářském ovládnutí Evropy a jejich podíl na porážce Německa je degradován poznámkou, že „*další průběh války nebyl vstupem USA podstatně ovlivněn.*“³⁰⁶

Popis druhé světové války se opět odlišuje od těch před rokem 1949. Objevuje se výklad, v němž imperialističtí spojenci využili nacistického Německa a fašistické Itálie k rozdrčení Sovětského svazu a komunismu. Této interpretaci se přizpůsobují vybrané informace, aby ji tak podpořily. Například je v textu kritizováno pozdní vylodění Spojenců v Normandii, které už nemělo vliv na konec války, a bylo tak učiněno jen pro „*ochranu vlastních zájmů, aby vítězství Sovětského svazu v Evropě nebylo tak veliké a příliš neoslabilo kapitalistické pozice.*“³⁰⁷ Podle autorů byl ovšem tvůrcem této politiky britský ministerský předseda Winston Churchill, zatímco prezident Roosevelt byl popsán v pozitivnějším světle jako energický iniciátor boje proti fašismu v USA. Navíc je nepřímou kritizována „*neschopnost*“ spojeneckých jednotek, které byly při protiútoku v Ardenách v defenzivě, a na jejich záchranu musel přispět SSSR náhlým útokem na východní frontě. Přímou kritiku pak autoři zaměřují na pomoc spojeneckých vojsk při ukrývání nacistických zločinců a bombardování českých měst anglickými a americkými bombardéry. Bombardování měst je přímo využito v propagandě proti spojencům: „*způsobilo u nás přímo zděšení, když pojednou anglická a americká letadla počala bezohledně bombardovat otevřená města v Čechách a na Moravě.*“³⁰⁸ Podle autorů byl v posledních dnech zbytečně ničen český průmysl, a dokonce byla vybombardována i část civilní oblasti Prahy (14. února 1945). Důvodem mělo být oslabení budoucího Československa jako spojence SSSR, na nějž už neměli západní kapitalisté vliv. S jízlivostí je ještě autory nakonec zmíněno, že pražského povstání se žádné spojenecké bombardéry neúčastnily, „*to bylo jejich odčinění zrady Československa v Mnichově!*“³⁰⁹ Nový výklad účasti USA v druhé světové válce byl jasně stanoven.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 88.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 73.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 144.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 146.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 147.

Na závěr je pak v kapitole *Boj o světový mír* odsouzen *Marshallův plán* (1948), který podle autorů umožnil vývoz amerických výrobků a brzdil hospodářský rozvoj v Evropě. Americký kapitál pak podporoval ocelářský, vojenský průmysl v Německu nebo hospodářství ve válce nedotčeném Španělsku, zatímco zničenému Polsku tuto půjčku ani neposkytnul. *Severoatlantický pakt* (1949) je rovněž odsouzen, jako uspořádání proti SSSR a lidově demokratickým republikám. V druhém vydání učebnice se informace aktualizují o vedení světového imperialismu buržoazií USA, která podporovala protikomunistické vlády v Řecku, Turecku, Číně nebo v Jugoslávii za pomoci Josipa Broz Tita (1892–1980). USA dále remilitarizovala západní Německo, jehož sjednocení s východní částí zabránila, a podpořila útok Jižní Koreje proti Koreji Severní.³¹⁰

Výklad pozdějších učebnic už pokračuje na stejné vlně marxistického výkladu. Příkladem může být edice *učebních textů* a učebnic autorů Bedřicha Baumanna, Václava Šedy a Jaroslava Vávry.³¹¹ Jejich učebnice byly určeny pro odborné školy, gymnázia, státní kurzy pro přípravu pracujících a důstojnické vysoké školy. Učebnice tak suplovaly či nahrazovaly ruské učebnice Jefimovy. Kapitola *Vznik Spojený států amerických a průmyslový převrat v Anglii* využívá podobnou konstrukci jako Dědinova a Jefimova učebnice. Vliv Jefimovy učebnice je patrný ze stejné citace Jeffersonovy předmluvy nebo informace, že kolonisté měli „nedostatek zbraní, peněz, oděvu a obuvi...“³¹² V kapitole se objevují noví aktéři, jako Thomas Paine, John Locke nebo revolucionář Daniel Shays (1747–1825). Obě učebnice mají téměř stejný počet letopočtů, Dědinova šest a Baumannova pět. I Baumannova učebnice obsahuje citově zbarvené výroky, které měly zdůraznit důležitost události nebo dobrou, či špatnou stránku aktérů děje. Například je v pozitivním duchu psáno o kolonistech: „válku kolonistům vyhrála vytrvalost, vědomí spravedlivého boje a hlavně ochota začínat kdykoliv znovu a znovu.“³¹³ Konec kapitoly se věnuje kolonizaci západních území velkými vlastníky půdy a *vybíjení* Indiánů. V dalším vývoji už USA ztrácí svou samostatnou kapitolu a jsou součástí *Vítězství kapitalismu ve světovém měřítku*. Ani tato kapitola nevybočuje ze schématu učebnic Dědiny a Jefimova a představuje jen nové informace. Například je probrána imigrace (podle učebnice emigrovalo z Evropy do USA do poloviny 19. století na 5 milionů obyvatel). Dějiny USA nevytváří v kapitole ucelený blok, ale jsou rozděleny do několika odstavců jednolitého toku textu (na nové téma je upozorněno postrannými podnadpisy na okraji textu).

³¹⁰ Tamtéž, s. 174–176.

³¹¹ BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *Dějiny novověku. Učební text pro III. třídu gymnasií* (dále jen *Dějiny novověku*). Praha 1952; Týž: *Učební texty pro dějepis. Část II. Dějiny nové a nejnovější doby*. Praha 1952; Týž: *Dějiny nové doby. Učební text pro II. ročník vyšších odborných škol*. Praha 1953.

³¹² BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *Dějiny novověku*, s. 6.

³¹³ Tamtéž, s. 7.

Je diskutabilní, na kolika stranách se text věnuje dějinám USA. V textu se na ně přímo odkazuje minimálně na šesti stranách, a to včetně popisu vývoje trustů, monopolizace a dělnických hnutí (opět je zmíněn incident v Chicagu).

U první světové války je vysvětleno, proč za vznikem ČSR stojí Velká říjnová revoluce a ne západní mocnosti. Důvodem bylo, že revoluce podnítila lidové masy v Rakousku-Uhersku k vytvoření samostatných států, čímž byla Dohoda postavena před hotový fakt vzniku ČSR. Proto ztrácelo význam zmiňovat Wilsonových čtrnáct bodů. V textu se přímo píše, že mýtus o vytvoření ČSR díky vlivu západu byla *vyhnaná legenda*, kterou vymysleli *buržoazní historici*.³¹⁴ Ani zde nechybí kapitola o *imperialistické intervenci* v SSSR za účasti USA a jeho kapitálu. V kapitole *Světová hospodářská krise, fašismus a ohniska nové imperialistické války* se objevuje známá, třebaže příliš neopakovaná informace o likvidaci přebytků v USA: „*statisíce tun obilí házeli do moře, pšenici a kávou topili v lokomotivách a maso ničili, aby bylo nepoživatelné.*“³¹⁵ „Legenda“ nebo „antimýtus“, jak onen termín používá ve své práci Ilona Půlpánová,³¹⁶ o likvidaci přebytků během období krize se vyskytla už v Gehlových nacistických učebnicích. V nich se také pšenice vhažovala do moří a kávou se topilo v kotlích lokomotiv. Existují tu i rozdíly. Gehl nezmiňuje likvidaci masa a naopak píše o zákazu prodeje uhlí, kvůli kterému umrzly miliony lidí. Využití tohoto antimýtu mělo zřejmě hanící charakter USA, ačkoliv terčem obou útoků byly odlišné cíle; v nacistických učebnicích židovské finanční elity a v marxistických buržoazní elity USA. V Braumannově učebnici je tento antimýtus dále rozveden se svými negativními dopady: „*Milióny dělníků nemohly uživit své rodiny, jež zmíraly v nemocech z hladu a podvýživy.*“³¹⁷ Nad Rooseveltovým New Dealem vynáší autoři rychlý soud. Podle nich *úplně ztroskotat*. Ačkoliv další Rooseveltovy sociální reformy nejsou oceněny, jako pozitivní rys je mu přičteno, že diplomaticky uznal existenci SSSR.

U druhé světové války je spojenecká invaze opět interpretována jako snaha záchranu buržoazního systému v Evropě. Ve vydání z roku 1952 se navíc objevuje teze, že spojenci dokázali nasadit své lidi do revolučních hnutí jako *fašistu* Tita v Juoslávii. Ke konci války je také zmíněn neúspěch spojenců v Ardenách nebo *zbytečná hromadná smrt tisíců civilistů* svržením atomových bomb, které stejně Japonce ke kapitulaci nepřinutilo (přinutila je až invaze Rudé armády do Mandžuska). Neúčast Američanů na pražském povstání je vytknuta s tezí, že spojenci „*pokračovali tak v nepřátelských akcích záměrného ničení naší země, které*

³¹⁴ Tamtéž, s. 117.

³¹⁵ Tamtéž, s. 172.

³¹⁶ PŮLPÁNOVÁ, I.: *c. d.*, s. 57.

³¹⁷ Tamtéž.

*zahájili několik týdnů před koncem války bombardováním měst a průmyslových závodů...*³¹⁸ Spojenci dokonce zakázali československým letcům a lidovým masám, aby šli na pomoc povstání. Z poválečných událostí jsou kritizovány Trumanovy výstupy proti Koreji a podpora režimů na Taiwanu nebo Vietnamu. Marshallův plán měl údajně sloužit ke zkolonizování Evropy. Náhled na Marshallův plán ještě můžeme doplnit o učebnici *Dějiny ČSR III. díl*, v němž byl otevřeně označen za „*plán na zotročení Evropy*.“³¹⁹ Podle autorů této učebnice také USA podporovaly německou expanzi na východ do SSSR.

Závěr kapitoly

Jak je z analýzy patrné, cenzurní zásahy od konce války do roku 1948 neupravovaly výklad dějin USA, který se tak po nacistickém režimu navrátil k meziválečné tradici. Pokud úpravy proběhly, pak jen v rámci jiných kapitol jako například dějin SSSR, což bylo prokázáno v případě učebnice Štorcha a Čondla. Aktuální téma druhé světové války je zpracováno už ve Frenlovského učebnici z roku 1946. Účast USA na tomto konfliktu je popsána ve všech učebnicích vydaných před rokem 1948 velmi pozitivně. Armády spojenců rychle postupují a likvidují vojska Osy v Africe, Itálii a po vylodění v Normandii i na západní frontě. Podle autorů Oliva-Čermák šlo o *nezbytnou nutnost* pro porážku Německa. Kontroverzní otázky použití atomových bomb proti Nagasaki a Hirošimě je také interpretována v pozitivním světle, protože podle autorů pomohla uspišit konec války (viz Fidrmuc-Filip-Lomský nebo Štorch-Čondl). Kapitola druhé světové války chybí jen v „nesmrtelné“ učebnici trojice Bidlo-Dobiáš-Šusta (1947), která vyšla poprvé roku už 1913 (tehdy v trojici Bidlo-Hýbl-Šusta), a která si i po 30 letech revidovaných vydání uchovala svůj původní výklad. Téma první světové války je probíráno s různou intenzitou. V učebnicích se mu věnuje buďto stejně prostoru jako v prvorepublikových učebnicích (např. Čondl-Štorch, Bidlo-Dobiáš-Šusta), méně prostoru (např. Fidrmuc, Oliva-Čermák) nebo i více (Fidrmuc-Filip-Lomský). Kladný výklad zapojení USA do války však přetrvává, stejně jako důležitost Wilsonových čtrnácti bodů. V učebnicích autorů Fidrmuc-Filip-Lomský a Jelínek-Šerák je dokonce zapojení USA do války interpretováno jako zásadní pro změnu podstaty války v „osvobozenecý boj.“

Interpretace starších kapitol, čili boje o nezávislost, hospodářského rozkvětu a války Severu proti Jihu, zůstává stejná. Patrná změna je v glorifikaci osobností USA. Zatímco za první republiky převládali Franklin, Washington a Wilson, v poválečných učebnicích nabývá na důležitosti Lincoln a Roosevelt. Tím není myšleno, že by předchozí tři osobnosti byly

³¹⁸ Tamtéž, s. 197.

³¹⁹ URBAN, Z. – HYSKO, M. – KROPILÁK, M.: *Dějiny ČSR III. díl (1918–1948)*. Praha 1953, s. 61.

vynechávány, je jim ale v textu vynecháno méně místa nebo nejsou adorovány tak honosnými frázemi. Lincoln je popisován jako muž *ocelové pevnosti, rozhodný odpůrce otrokářství* a trojice Fidrmuc-Filip-Lomský mu připisují hlavní zásluhu na vítězství Unie. Podobnou adoraci použili za první republiky jen Horák, Pešek a trojice Nemeškal-Sosík-Vrána (přisuzovali mu atributy jako *lidumil, odvážný, poctivý, velkodušný a vynikající státník*). Příklon k chvále obou osobností může být vysvětlen následovně. V případě Roosevelta jde jednoduše o bojovníka proti fašismu, nacismu a japonskému militarismu, a tudíž o spojence SSSR (tedy alespoň prozatímně). Proto mohl být opěvován jako *statečný, nekompromisní, a příkladně obětavý obránce světového míru*, ačkoliv byl kritizován jeho New Deal program. V případě Lincolna se už tak jednoznačná odpověď nenaskýtá. Je možné, že levicově orientovaný výklad kritizující kapitalismus, který existoval už za první republiky, se jen po válce prohloubil a odrážel se v tématu otroctví (například dvojice Jelínek-Šerák se k tématu ustavičně vracejí, aby ho kritizovali). Lincoln je pak o to více oslavován jako ten, kdo otroctví ukončil.

Kritika se tematicky v učebnicích dotýká otroctví, monopolizace, posilování pozic buržoazie v hospodářské i politické sféře, emigrace, vytlačování indiánů a imperialistickou expanzi USA na přelomu století. Nově se objevuje poválečná kritika Marshallova plánu, kterým si měly USA kolonizovat Evropu. V učebnicích vydaných po roce 1949 se také objevují nová témata jako chicagský incident nebo dějiny socialistických hnutí v USA.

Jak už bylo výše řečeno, učebnice po roce 1949 představují zlom ve výkladu dějin USA, protože ten je naplno ovlivněn historickým materialismem. Výklad se zaměřuje na hospodářské dějiny, jež doprovází nová fakta a data. Do popředí se dostávají i sociální dějiny, v nichž přirozeně vyniká zápas dělnické vrstvy s buržoazií. V starších kapitolách vystupují v konfliktech lidové vrstvy: proti anglickým kolonizátorům bojují partyzánské kolonisté a v občanské válce stojí proti aristokratickým plantážníkům dělníci, emigranti a Afroameričané. Z novodobých dějin je poprvé kritizována účast USA na první světové válce, v níž sice američtí kapitalisté zbohatli, ale jejich účast výsledek konfliktu neovlivnila. Ani v druhé světové válce neměly USA výraznější roli na porážce armád Osy. Naopak je kritizována jejich laxnost při otevírání západní fronty, neschopnost postupovat bez sovětské asistence (operace v Ardenách) a použití atomových bomb proti civilistům. Záporná role je ještě vygradována informací o bombardování českých měst spojenci na sklonku války. Marshallův plán učebnice opět odmítají jako americkou snahu kolonizovat Evropu. Jelikož jedinci nehrají takovou roli jako v dřívějších učebnicích, je osobnostem USA věnováno méně prostoru. Některé navíc získávají negativní roli jako například prezident Wilsona a částečně s ním i

Roosevelt a jeho generálové. Naopak jsou zmiňováni méně známí revolucionáři jako John Brown, Daniel Shays a Nat Turner.

Na závěr je ještě nutno poukázat na jeden fenomén. V poválečných učebnicích, především těch obsáhlejších, se klade důraz na emotivnost výklad. V analyzovaných učebnicích se objevují fráze a věty vykreslující nejtemnějšími barvami otroctví a vykořisťování dělníků. Citace neznámých i známých „hrdinů,“ mezi nimiž je v učebnicích po roce 1949 mnoho revolucionářů, napomáhají vyvolat pozitivní nebo naopak negativní emoce, které pak usnadňují čtenáři zaujmout k událostem rozhodný postoj. Příkladem může být Jefimův výklad zobrazující dva extrémní obrazy; na jednu stranu mírumilovné a loajálních kolonisty, kteří se modlí za zdraví krále, na druhou stranu násilné a krvavé scény mrzačených otroků.

Závěr

Na základě provedené analýzy a vyvozených závěrů můžeme pozorovat změny ve vzorech výkladu dějin USA za jednotlivá období.

V době Rakousko-Uherska byl výklad války o nezávislost a občanské války interpretován pozitivně. Nutno dodat, že pozitivní interpretace obou událostí je společná pro všechny učebnice všech čtyř zkoumaných období, ačkoliv v každém byly zdůrazněny jiné pozitivní nebo negativní aspekty. Rozdíl mezi učebnicemi základních a středních škol Rakousko-Uherska spočívá v množství užitých dat a v zdůrazňování rolí Washingtona a Franklina. Zatímco v učebnicích základních škol je podíl těchto osobností zvýrazněn a dochází k jejich adoraci (což je patrné i z názvů kapitol), v středoškolských učebnicích jejich role zdůrazněna není. Zároveň platí, že ve starších středoškolských učebnicích je užíváno velké množství dat, označení míst bitev včetně bojů na Gibraltar s velitelem Elliotem, kdežto v mladších učebnicích (typu Šujan-Dvořák) dat ubývá a boje jsou popisovány jen na americkém kontinentu. Kapitoly nejnovějších dějiny (vývoj USA po občanské válce) jsou buďto opěvovány jako ve starších učebnicích, nebo kritizovány jako v těch mladších. Autor nesouhlasí s tezí Ilony Půlpanové, že by byl fenomén migrace z Evropy do USA z rakousko-uherských učebnic úmyslně vynecháván. Informace o *masivní* nebo *velké* migraci zmiňuje kromě Sobka trojice Bidlo-Hýbl-Šusta, dvojice Kameníček-Dvořák, a dokonce i Gindely. Je faktem, že se vyskytuje v učebnicích pro střední školy a je vynechávána z učebnic základních škol. Faktem také je, že v mladších učebnicích, v nichž se kapitoly o vývoji USA v 19. století povážlivě prodlužují, se fenomén migrace zmiňuje a probírá podrobněji (viz učebnice Bidly, Hýbla a Šusty). Německé Gindelyho učebnice a Tupetzův vzorek ukázaly, že německý výklad se prakticky neliší od hlavního interpretačního proudu, a pokud ano, pak jen v detailech.

Dějepisné učebnice první republiky navazují na tradici výkladu starších amerických dějin. Důkazem toho je vydávání předválečných učebnic v prvních letech republiky, jejichž starší kapitoly jsou jen minimálně upravené, a které zároveň představují novou kapitolu první světové války. Ve válce o nezávislost je méně dat než v učebnicích předchozího období a vedle Washingtona je v některých učebnicích věnován mimořádný prostor Franklinovi. Období USA v 19. století věnují učebnice obsáhlejší výklad. Občanská válka je interpretována ve smyslu snahy potlačení otroctví z etických nebo hospodářských důvodů a další poválečná expanze je popisována v pozitivním nebo alespoň neutrálním duchu. Fenomén prezidenta Wilsona a podílu USA na vzniku ČSR není zpochybněn v žádné z analyzovaných učebnic první republiky, ba naopak v mnohých z nich dochází k jejich glorifikaci. Kromě kritiky

otroctví se nově ozývá sociální kritika, v jejímž rámci je napadán vznik trustů nebo vykořisťování dělnické třídy. V důsledku se tak zdá, že rakousko-uherské a prvorepublikové učebnice měly vytvářet kladné historické vědomí o dějinách USA, a tím i pozitivní postoj vůči státům. Za první republiky tento pozitivní vztah gradoval v adoraci prezidenta Wilsona a v adoraci zapojení USA do první světové války.

Naprosté přetržení kontinuity výkladu představuje období okupace, v němž se od roku 1940 objevují Gehlovy učebnice. V nich jsou v rámci amerických dějin adorováni němečtí kolonisté, později němečtí Američané a přistěhovalí Němci. Jejich role je výrazná v kapitole boje o nezávislost, osídlování západních území a občanské války. Ve válce o nezávislost se němečtí kolonisté jako první hlásí k myšlence nezávislosti, bojují v rozhodných bitvách, a dokonce zabíjí své krajany v řadách Angličanů. Vedle Washingtona je vyzdvižen baron von Steuben, Franklinova osobnost je naopak vedlejší. V občanské válce je jako hlavní důvod konfliktu uvedeno odtržení Konfederace vlivem rozdílného hospodářského vývoje severních a jižních států. Otázka otroctví je včetně jeho neetického hlediska snížena. V občanské válce pak bojují ve velkém počtu Němci (tvoří až třetinu unijních vojsk) a Lincoln, u něhož je naznačen německý původ, je označen za obránce jednoty USA, nikoliv odpůrce otrokářství. V poválečném vývoji začínají reprezentovat americkou politiku židovští bankéři, podnikatelští magnáti a svobodní zednáři v zastoupení prezidenta Wilsona. Ti vedou společně USA do zahraničních konfliktů včetně první světové války. V jejím rámci jsou USA označeny za mocnost, která rozhodla o jejím konci a vytvořila si z poválečného Německa ekonomickou kolonii. Nutno dodat, že americký národ byl stále vnímán pozitivně, jen jeho politické a hospodářské elity byly označovány pejorativně. Téma migrace do USA z Německa je líčeno ambivalentně. Migrace je jednak vnímána pozitivně ve smyslu rozšiřování německého vlivu. Na druhou stranu je kritizována, protože odčerpávala lidské zdroje Německa. Nacistický výklad tak předkládal žákům dějiny USA zdůrazňující aspekt národa, v nichž hráli pozitivní roli Němci s ostatními severoevropskými přistěhovalci a zápornou roli hráli židé se zednáři. Patrně tento výklad nemohl zakořenit v historickém vědomí žáků, neboť byl předkládán necelých pět let (navíc s přestávkou mezi lety 1941 a 1942) a dostupné Gehlovy učebnice byly určeny jen pro vyšší třídy středních škol.

V poválečných učebnicích vydaných do roku 1948 se opět objevuje prvorepublikový výklad dějin USA včetně zpracovaných dějin druhé světové války (v učebnicích se objevují od roku 1946). Ve výkladu se obecně poukazovalo na to, že USA měly velký podíl na porážce osy. Američané vytlačili nepřátele ze severní Afriky a Itálie a úspěšně otevřeli druhou frontu ve Francii, jejíž význam byl zdůrazňován. Válku s Japonskem rozhodlo zničení měst

Nagasaki a Hirošimy. V této části autor upozorňuje, že obdiv vůči USA v poválečném období neochabl, jak píše Půlpánová, ale pokračoval, ba dokonce byl zvýrazňován v nových kapitolách o druhé světové válce. V rámci první světové války je vliv USA buďto zlehčen jako v případě Frenclovského, nebo je naopak zdůrazněn jako v učebnicích Klika, Čondla a Štorcha, Jelínka a Šeráka nebo trojice Fidrmuce, Filipa a Lomského. S tezí Ilony Půlpánové, že se výklad přesunul do *sociální roviny* a zdůrazňoval *myšlenky o přirozené rovnosti*, autor také nesouhlasí. Důkazy o tomto posunu jsou ukázány na dotiscích prvorepublikových učebnic, jejichž výklad USA se v poválečném období nezměnil. Podle autora se výklad dějin Ameriky navrátil k meziválečné pozitivní interpretaci, a tím i budování kladného historického vědomí žáků vůči USA.

V učebnicích vydávaných od roku 1949 nastal patrný přelom v interpretaci. Byly v ní nově použity myšlenky historického materialismu, americká společnost byla rozdělena na „dobrou“ vrstvu dělníků a „špatnou“ vrstvu buržoazie a vcelku byl vytvořen mnohem negativnější obraz dějin USA. Podle tohoto výkladu vedl válku o nezávislost lid spolu s buržoazií, západní území osídlili zchudlí farmáři zápasící se státem a plantážnickou elitou jihu a o výsledku občanské války rozhodla vojska Unie složená z dělníků, imigrantů a Afroameričanů. Do první i druhé světové války vstoupily USA z hospodářských důvodů a jejich role je v obou konfliktech zlehčena. O otevření západní fronty se dokonce autoři zmiňují, že bylo zbytečné, stejně jako svržení atomových pum v Japonsku. Z osobností je v poválečných učebnicích kladen důraz na osobnosti Roosevelta a Lincolna (tomu se věnovaly i některé prvorepublikové učebnice). Po roce 1949 však v textu převládají lidové masy, dělnická hnutí, revolucionáři a statistické údaje. Poválečné USA tak byly jasně žákům v učebnicích představovány jako nepřítel SSSR a Československa. Ze starších dějin byli kladně popisováni jen farmáři, dělnická třída, přistěhovalci a revolucionáři.

Po analýze všech učebnic je třeba zdůraznit jeden naprosto přirozený fakt, že totiž všechny učebnice jsou ve svém výkladu unikátní. Autoři sice využívají podobné nebo stejné informace, v některých případech dokonce kopírují od svých kolegů fráze a delší pasáže, ve svém výsledku jsou však jejich výklady vždy originální. Obecné závěry kapitol zachycují alespoň některé body, jež jsou pro učebnice jednotlivých ér stejné. Jejich souhrnem nám pak vznikl jakýsi „obecný výklad amerických dějin“ období Rakousko-Uherska, první republiky, období Protektorátu Čechy a Morava a poválečného Československa. Nicméně originalita každého autora ve výkladu dějin USA je nepopíratelná, ať už v detailech nebo celkovém obraze.

Dalším poznatkem je, že emotivní výklad není jen otázkou režimu, ale také individuálního přístupu autora. V každém období lze najít autora, který svým emotivním výkladem přesahuje historickou objektivitu. Pro ilustraci uveďme Jefimův temný obraz vykořisťování Afroameričanů, dělníků a evropských imigrantů z poválečného období. Z doby Rakousko-Uherska nebo první republiky máme zastoupeny Šemberu a Horáka s jejich heroickým a až nepřirozeným popisem boje kolonistů o nezávislost. Gehlův výklad „chrabrého“ boje Němců v amerických konfliktech emotivními frázemi doslova hýří. Co se týče emotivního výkladů jednotlivých období, nelze přehlédnout, že za první republiky bylo adorováno v prakticky všech učebnicích zapojení USA do války s prezidentem Wilsonem, zatímco v učebnicích po roce 1949 se naopak objevila kritika válečného zapojení států.

Výzkum se nakonec ukázal být užitečný a plodný na nové výsledky a teze. Úspěšně tak doplňuje předchozí analýzu kolegyně Půlpánové. Další výzkum může pokračovat v analýze učebnic po roce 1953 nebo v rámci studia historického vědomí analyzovat další prameny, jako například novinové články, časopisy, beletrii, filmy a podobná media obsahující informace o dějinách USA.

Resumé

This work analyzes historical textbooks published in Czech lands between 1865 and 1953 in order to determine their fundamental patterns of interpretation of the US history. Via this historical analysis the work shows what sort of interpretation students were provided with in elementary schools and high schools in Czech lands, and how it helped to form their historical consciousness, as well as their attitude towards the US. Those patterns changed in time with respect to the political regimes. In the work there are defined four main periods, in which those patterns were modified, namely the period of Habsburg Monarchy, the First Czechoslovak Republic, the Protectorate of Bohemia and Moravia, and the post-war Czechoslovak Republic. The analysis of the Czech and German historical textbooks shows that during the first two periods the US history was interpreted very positively, especially after the end of WWI, when Wilson's Fourteen Point enabled the Czechoslovak Republic to be founded. A narrow sample of textbooks from the occupation era provides an interpretation focused on nations and races. This interpretation promotes Nordic, Anglo-Saxon and German colonists and farmers in the US history, whereas it condemns Jewish elites and masons. The post-war interpretation for a particular time returned to the inter-war pattern of interpretation with its positive view on the US history. This was but ended by the year 1949, when the US became an ideological enemy number one, and when the history in the textbooks was reinterpreted in terms of class struggle.

Seznam použitých pramenů

- BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *Dějiny novověku. Učební text pro III. třídu gymnasií*. Praha 1952.
- BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *Učební texty pro dějepis. Část II. Dějiny nové a nejnovější doby*. Praha 1952.
- BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *Dějiny nové doby. Učební text pro II. ročník vyšších odborných škol*. Praha 1953.
- BIDLO, J. – ŠUSTA, J.: *Dějiny nového věku od roku 1648*. 3. díl. Praha 1913.
- BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl III. Dějiny nového věku od roku 1648*. Vyd. 2. Praha 1921.
- BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro reálky. Díl III. Dějiny nového věku od osvícenství*. Vyd. 3. Praha 1933.
- BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro reálky. Díl III. Novověk od let sedmdesátých XIX. stol., až do doby současné*. Praha 1937.
- BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl třetí, dějiny nového věku od osvícenství. Čtvrté, přepracované vydání*. Praha 1947.
- DĚDINA, J. a kol.: *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*. Praha 1950.
- DEJMEK, P.: *Stopami lidstva. Dějepis pro 6.–8. Školní rok obecných škol*. Praha 1925.
- DEJMEK, P.: *Stopami lidstva. Dějepis pro 6.–8. Školní rok obecných škol. Třetí vydání*. Praha 1935.
- DOLENSKÝ, B. J.: *Branný dějepis*. 1936 Praha.
- DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis pro nižší třídy škol středních. Díl III. Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. 3 vyd. Praha 1910.
- DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F. - NOVÁK, A.: *Dějepis pro nižší třídy škol středních. Díl III. Střední a nový věk*. 8 vyd., přepracované. Praha 1923.
- FRENDOVSKÝ, F.: *Československé dějiny. Stručný přehled*. Brno 1946.
- FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 1. (1775–1815)*. Praha 1947.
- FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 2. (1815–1879)*. Praha 1947.
- FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Učební texty pro všeobecný dějepis. Od osvícenství po přítomnost. Pro sedmou třídu středních škol. Sešit 3. (1870–1914)*. Praha 1948.
- FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Praha 1948.
- GALKIN, I. S. – ZUBOK, L. I. – NOTOVIČ, F. I. – CHVOSTOV, V. M.: *Dějiny novověku 1870 – 1918*. Praha 1950.

- GEBAUEROVÁ, M. – JIRÁK, A. – REITLER, A.: *Dějepis pro měšťanské školy díl III. Pro třetí třídu měšťanských škol*. 9. Vydání. Praha 1935.
- GEHL, W.: *Geschichte. 4. Klasse. Ausgabe A: Oberschulen und Gymnasien. Vom Westfälischen Frieden bis zur Gründung des Zweiten Reiches*. Reichenberg (Liberec) a Breslau (Wroclaw) 1939.
- GEHL, W.: *Geschichte. 5. Klasse Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von der Gründung des Zweiten Reiches bis zur Gegenwart*. Reichenberg (Liberec) a Breslau (Wroclaw) 1939.
- GEHL, W.: *Geschichte. 7. Klasse Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von der deutschen Ostsiedlung bis zum Scheitern der Märzrevolution*. Reichenberg (Liberec) a Breslau (Wroclaw) 1940.
- GEHL, W.: *Geschichte. 8. Klasse, Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform. Von Bismark bis zur Gegenwart*. Reichenberg (Liberec) a Breslau (Wroclaw) 1940.
- GINDELY, A.: *Dějepis pro školy obecné a měšťanské. 2. díl. Obrazy a příběhy z dějin středního a nového věku se zvláštním zřetelem k dějinám rakouským pro sedmou třídu rakouských škol obecných a měšťanských*. Praha 1876.
- GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný kterýž pro nižší střední školy české vzdělal Josef Erben. Svazek třetí, věk nový*. 3 vyd. Praha 1883.
- GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních, česky upravil Dr. Konstantin Josef Jireček*. 3 díl. Nový věk. Praha 1879.
- GINDELY, A.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních, pro české školy vzdělal Jan J. Řehák*. 3. díl. Věk nový. Praha 1891.
- GINDELY, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Realschulen. Zweiter Band*. Prag 1865.
- GINDELY, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Real-und Handelsschulen*. Prag 1870.
- GINDELY, A.: *Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Classen der Mittelschulen*. Wien 1887.
- GINDELY, A.: *Gindelys Lehrbuch der Allgemeinen Geschichte für die Oberen Klassen der Gymnasien. Band III. Die Neuzeit*. Wien 1906.
- HAKL, S.: *Průvodce dějinami. Přehled československého dějepisu a nejdůležitějších dějin světových*. Praha 1938.
- HOLUB, F.: *Průvodce dějinami ve škole obecné. Díl I. Stručné a úplné dějiny české a rakouské*. Moravské Budějovice 1906.
- HORÁK, L.: *Počátkové dějepisu návodného na škole národní. S částí theoretickou i praktickou. IV. Pro 7.–8. školní rok, též pro kursy a školy pokračovací*. Praha 1920.
- HORÁK, L.: *Dějepis a nauka občanská pro II. třídu měšťanských škol*. Praha 1922
- HORÁK, L.: *Počátkové dějepisu návodného na škole národní. III. S částí theoretickou i praktickou. Druhé vydání*. Praha 1923.
- HORÁK, L.: *Dějepis pro jednorocní učebné kursy (IV. ročníky) při školách měšťanských. Druhé, opravené vydání*. Praha 1931.

- HORÁK, L.: *Dějepis pro třetí třídu měšťanských škol. Třetí, přepracované vydání.* Praha 1936.
- HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Nový věk od osvícenství do doby přítomné. Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol.* Praha 1935.
- JEFIMOV A. V.: *Dějiny novověku 1789–1870.* Praha 1949.
- JEFIMOV, A. V. – AVERJANOV, A. P. – ORLOV, A. V. – SANIN, J. S.: *Metodická příručka k dějinám novověku.* Praha 1953.
- JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis III. Učební text III. ročník obchodních akademií.* Praha 1948.
- JELÍNEK, J. – ŠERÁK, M.: *Dějepis IV. Učební text IV. ročník obchodních akademií.* Praha 1948.
- KAMENÍČEK, F., DVOŘÁK, R.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. 3 díl. Od míru vestfálského až po naše dny.* Praha 1898.
- KEJŘ, V.: *Dějepis pro 6. až 8. postupný ročník obecných škol.* Praha 1935.
- KLIK, J.: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl III. Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin.* 1947 Praha.
- KOVÁŘ, M. R.: *Všeobecné dějiny mládeži nižších škol středních a občanských. Díl III. Nový věk.* Praha 1871.
- KUDRNÁČ, J. Václav: *Obrázky z dějin všeobecných ku potřebě mládeže na občanských, průmyslových, hospodářských a vyšších dívčích školách.* Praha 1874.
- LEPAŘ, J.: *Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnásiích československých. Díl III nový věk.* Praha 1871.
- LETOŠNÍK, J.: *Učebnice dějepisu obecného pro ústavy učitelské. Díl II.* Praha 1906.
- MAŠÍNOVÁ, L.: *Dějiny vzdělanosti pro odborné školy ženských povolání. 2. díl. (Od konce 15. Století do nejnovější doby).* Praha 1933.
- MLČOCH, J.: *Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. Upravena podle normálních učebních osnov z roku 1932. IV. pro jednoroční učebné kursy.* Praha 1937.
- NEJEDLÝ, Z.: *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha 1949.
- NEMEŠKAL, S. – SOSÍK, A. – S. Vrána: *Obrazy z dějin lidstva. Díl III. Pro třetí třídu měšťanských škol.* Zlín 1938.
- NOVÁK, F. – TILL, A.: *Dějepis pro ústavy učitelské. Díl III. Dějiny nového věku.* Praha 1921.
- NOVÁK, F. – TILL, A.: *Dějepis pro ústavy učitelské IV. Dějiny nejnovější (od r. 1848 po přítomnost).* Praha 1923.
- OLIVA, O. – ČERMÁK, V.: *Dějepis. Učební text pro I. a II. ročník veřejných obchodních škol.* Praha 1947.
- PEKAŘ, J.: *Dějiny Československé pro nejvyšší třídy středních škol.* Praha 1921.
- PEŠEK, J.: *Z domova a ciziny III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých. Pro nižší třídy škol středních.* Praha 1924.
- PEŠEK, J.: *Učebnica dejepisu pre nižšie triedy stredných škôl. IV. Obrazy z dejín novověkých od r. 1789 po naše dni. Náčrt Československých dejín. Pre štvrtú triedu.* Praha 1933.

- PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol.* Praha 1933.
- SOBEK, F.: *Dějiny všeobecné pro nižší třídy škol středních. Díl III. Věk nový.* 5 vyd. Praha 1909.
- SOKUP, F. A.: *Dějepis pro školy občanské. Díl III.* Praha 1923.
- *Stručné dějiny Říše.* Praha 1943.
- ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Díl III. Věk nový.* Praha 1895.
- ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních.* 3. díl. Praha 1923.
- ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro vyšší třídy škol středních.* 3. díl. *Nový věk, zpracoval Jan Macháček.* Praha 1904.
- ŠEMBERA, F. – KONÍŘ, J.: *Obrazy z dějepisu všeobecného pro školy měšťanské. Díl druhý, pro II. třídu školy měšťanské.* Praha 1897.
- ŠTORCH, E. – ČONDL, K.: *Pracovní učebnice dějepisu. Díl třetí, pro třetí třídu měšťanských škol.* Praha 1937.
- SVAČINA, B.: *Přehledný dějepis všeobecný.* Holešov 1927.
- TRAUB, H.: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních.* 2. díl. (pro III. třídu reálek i ref. reál.gymnasií a pro IV. třídu gymnasiijní druhých typů.) *Střední věk od počátku 13. stol. a všechen novověk.* Brno 1924.
- TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních.* 3. díl. *Nový věk od roku 1648 až po naše časy.* Brno 1923.
- TRAUG, H.: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních.* 2. díl. (pro III. třídu reálek i ref. reál.gymnasií a pro IV. třídu gymnasiijní druhých typů.) *Střední věk od počátku 13. stol. a všechen novověk.* Brno 1924.
- TŘEBICKÝ, J. V.: *Přehled dějin všeobecných ku potřebě žáků škol středních.* 2. vyd. Třebíč 1900.
- TUPETZ, T.: *Hilfsbücher ru Vorrbereitung für die Bürgerschullehrerprüfung. I. Band. Allgemeine und Österreichische Geschichte.* Wien 1912.
- TUSKANYOVÁ, H.: *Všeobecný dějepis pro dívčí lycea.* 3. díl. (1648–1815). Praha 1912.
- URBAN, Z. – HYSKO, M. – KROPILÁK, M.: *Dějiny ČSR III. díl (1918–1948).* Praha 1953.
- VLACH, J.: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních. Díl III. Nový věk.* Praha 1897.

Seznam literatury

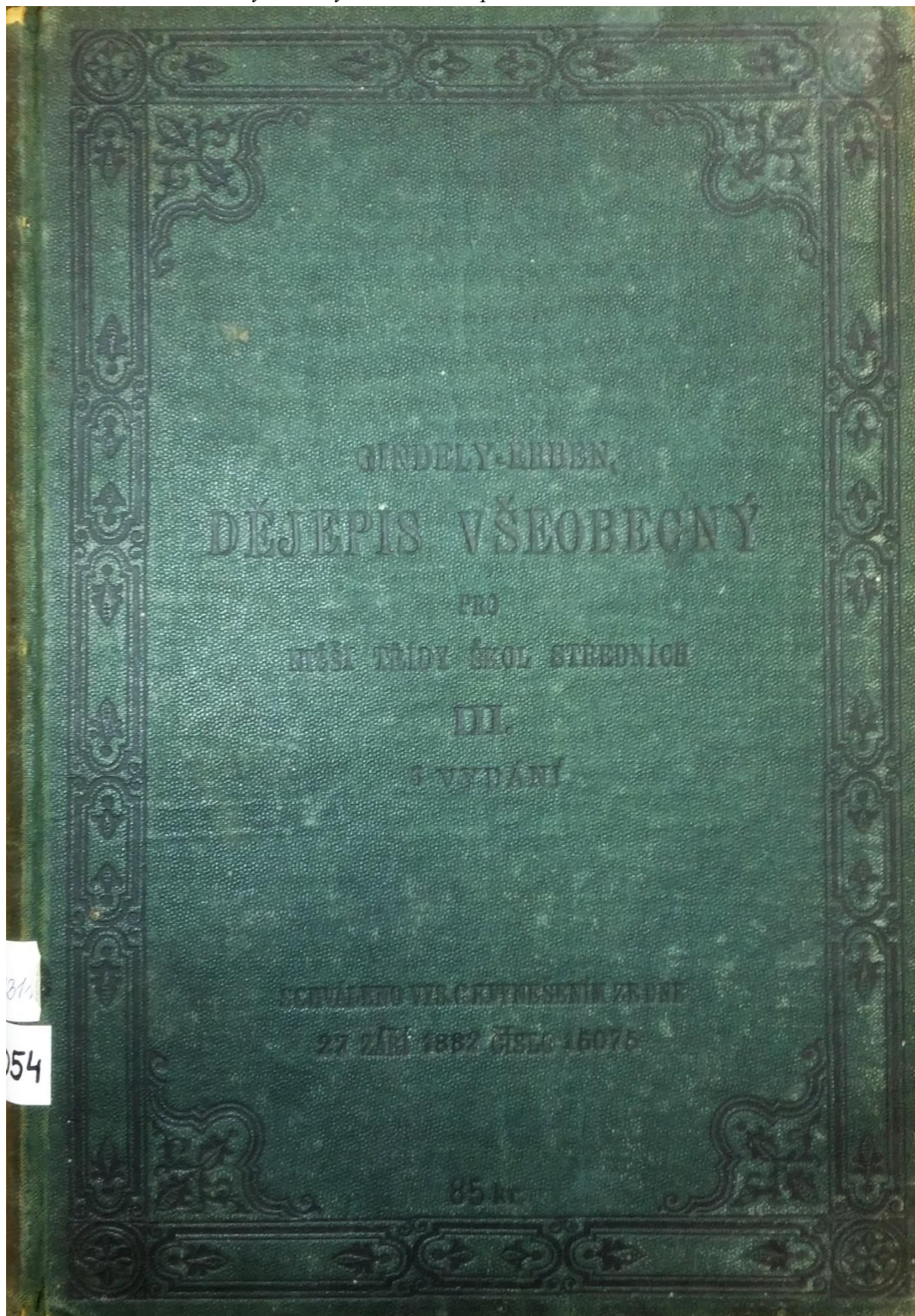
- BARTEČKOVÁ, I.: *Odras dějin v učebnicích dějepisu z 19. a 20. století*. Olomouc 2012. (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).
- FLEKA, K.: *Počátky vyššího vzdělávání žen v Čechách*. Praha 2007 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- GRACOVÁ, B. – LABISCHOVÁ, D.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008.
- KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989.
- JANOVSKEJ, J. a kol.: *Základy didaktiky dějepisu*. Praha 1984.
- JIREČEK, Miroslav: *Vývoj vyučovacího předmětu dějepisu v letech 1918–2013*, Brno 2014.
- KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. vyd. Praha 2009.
- PÁNEK, T.: *František Kameníček (1856–1930)*. Brno 2008 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).
- PŮLPANOVÁ, I.: *Obraz Spojených států amerických v českých učebnicích dějepisu (1890–1989)*. Brno 2017 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- SOMR, Miroslav: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987.
- ŠMAJSTRLOVÁ, D.: *Idea čechoslovakismu v dějepisných učebnicích z období první republiky (1918–1938)*. Olomouc 2016 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- ŠUBRT, J. a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013.
- ŠUBRT, J.: *Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí*. In: ŠUBRT, J. (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: Teorie a výzkum*. Kolín 2010 .
- ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české... Jak se vyučoval dějepis*. Praha 2009.
- TURNER, F. J.: *The Frontier in American History*. New York 1958.
- VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*. Praha 1988.

Seznam použitých internetových zdrojů

- PETRBOK, V.: *Tupetz, Theodor (1852–1938), Historiker, Pädagoge und Fachschriftsteller*. In: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_T/Tupetz_Theodor_1852_1938.xml [cit. 20. 11. 2017].
- <https://www.geni.com/people/Jack-Griscom/6000000003266358596> [citováno dne 7. března 2018]
- Internetová encyklopedie dějin Brna: *prof. PhDr. František Kameníček*. In: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3981 [cit. 7. 1. 2018]

Přílohy

Příloha č. 1. Ukázka vazby Gindelyho učebnice upravené J. Erbenem.

veškeré vklady peněžních ústavů byly nacionalisovány, t. j. přešly do rukou samého státu. Zestátnění podniků.

Bolševická vláda, zejména komisař zahraničních věcí Lev Trockij, vyzývala od počátku bojující státy k příměří. Nenalézájíc však ohlasu u států dohodových, uzavřela sama s ústředními

Obr. 75. Woodrow Wilson. Tento oduševnělý portrét prozrazuje učenca. Wilson, původně profesor práva a historie, dovedl však uplatnit své vysoké ideály i v činné politice a zapsal se tak nesmazatelně do dějin lidstva.

mocnostmi příměří a zahájila koncem r. 1917 v Brestu Litevském jednání o mír. Potíže však způsobila otázka neruských, okrajových národů. Když ukrajinský ústřední sovět sjednal s ústředními mocnostmi zvláštní mír (9. února r. 1918), bylo jednání obnoveno a 3. března uzavřelo mír i sovětské Rusko. Vzdalo se jím Finska, baltských provincií, Litvy, Polska, Ukrajiny i částí Kavkazska a přiznalo ústřed-
Příměří.
Mír brest-litevský (3. III. 1918).

Příloha č. 3. Ukázka stránky z Gehlovy nacistické učebnice. Statistika ukazuje v časové ose míru vystěhovalectví z Evropy do USA podle národnosti.

Bis 1860 hatten die Südstaaten regelmäßig den Präsidenten gestellt. Dann aber wurde Abraham Lincoln, der Kandidat der Nordstaaten, gewählt.

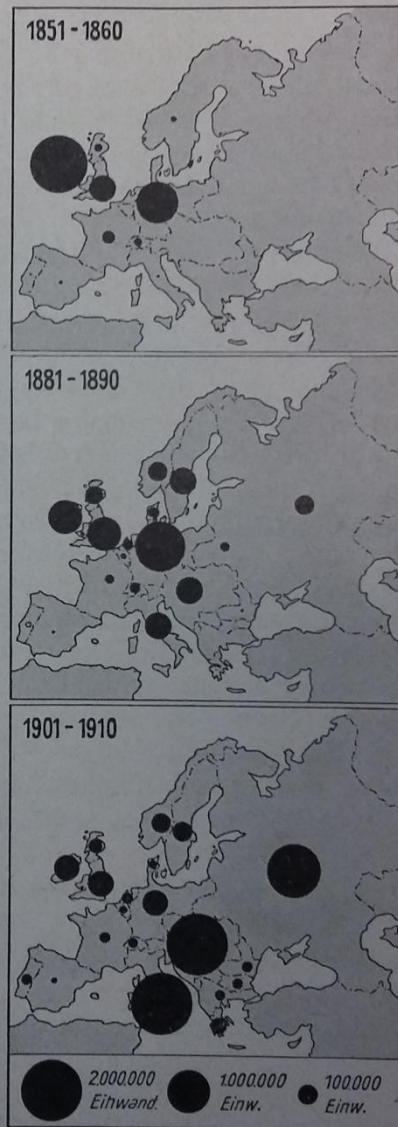
Bevor er mit 28 Jahren Rechtsanwalt geworden, hatte er sich als Ackerknecht, Holzhaßer und Bootsführer durchgeschlagen, als Badergehilfe, Schweineschächter und Landmesser, als Freiwilligenführer in einem Indianerkrieg, als Kaufmann und Postmeister. Der Name seines Großvaters wurde Linkhorn geschrieben. Ob dies auf deutsche Abstammung hinweist, ist jedoch umstritten.

3. Als Antwort auf seine Wahl erklärten die Südstaaten unter Glockenläuten und Jubelschüssen ihren Austritt (Sezession) aus der Union. Da die Nordstaaten das nicht anerkannten, sondern sie als Aufrührer betrachteten, brach der „Sezessionskrieg“ aus (1861/65). Daß die deutschen Siedler für Abschaffung der Sklaverei eingetreten waren, hatte die Wahl Lincolns entschieden. Mehr als 200 000 in Deutschland geborene Amerikaner, rund 300 000 Söhne in Deutschland geborener Eltern und über 230 000 deutschblütige Altsiedler kämpften jetzt auf Seiten des Nordens für die Einheit des Gesamtstaates. Jeder dritte Waffenträger der Union war also deutschen Blutes. Unter den 48 Generalen, die sie stellten, zeichnete sich besonders der Rheinländer Karl Schurz aus, der wegen Beteiligung an dem badi-schen Aufstand von 1849 aus Deutschland hatte fliehen müssen.

[B 29. Kl 4, A 27,3/4 (C 4, A 44,3/4)]

Auch Graf Zeppelin nahm als junger Offizier auf der Seite der Nordstaaten an dem Kriege teil. — Der führende General der Südstaaten (Lee) erklärte: „Ohne die Deutschen wäre es eine Kleinigkeit, die Yankees zu schlagen.“ Als Lincoln zur Fortführung des Krieges 300 Millionen Dollar in Europa borgen mußte, lehnten England und Frankreich ab, da sie eine Spaltung der Staaten wünschten; ja in den englischen Häfen wurden Kaperschiffe für die Südstaaten gebaut und mit Waffen und Munition ausgerüstet. Dagegen streckte der Deutsche Bund — auf Bismarck's Rat — durch die Frankfurter Rothschilds 250 Millionen vor.

Der Sieg der Nordstaaten stellte die staatliche Einheit wieder her. Zugleich erhielt

14. Die Herkunft der Einwanderer in den Vereinigten Staaten.

Ukázka č. 4. Vazba marxistické učebnice autorů Baumann– Šeda-Vávra, v níž lid přebíral roli hybatele dějin.

